

УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
1-2|2026

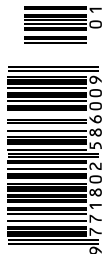
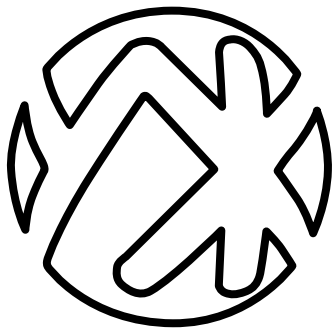

ФОТО: **Мартін Богман**

Подвійне завдання (для всіх)	3
Війна в Європі: маловідомі сторінки.....	7
Виклики розширення ЄС.....	17
Крим: операція з ізоляції	22
(А)симетричні польсько-українські відносини.....	29
Чи залишаються ідеї Єжи Гедройця актуальними для Польщі?	34
Славомір Сераковський: «В реальності (польське) антиукраїнство — воно в своїй основі взагалі не про Україну»	44
Головна проблема — це не хамство на зупинці. Це зневажливе ставлення з боку держави.....	52
Юрій Тарнавський in memoriam: нестандартний поет у пошуках діалогу.....	60
На зустріч із Мурашком.....	64
Олена Алексєєва: «Тихо й методично працюємо над створенням та популяризацією української авторської пісні»	68
Рагнарок по-українськи: апокаліптично-електроакустичний перфоманс Шмурака й Золотарьова	80
Тут кожен може знайти свого Стуса	82
Кілька Зарецьких в одному	86
Хліб в українських культурних проявах: космізм символіки і приватні історії.....	91
рецензії.....	95

Наш читачу!

Цей номер ми вирішили присвятити причинам і наслідкам скандалу, який наприкінці цієї весни серйозно зашкодив польсько-українським відносинам. Суперечка, що завершилася позбавленням і поверненням найвищих державних нагород, виникла не на порожньому місці. Проте головна її причина — як би дивно це не звучало й попри те, що її не завжди розуміють сусіди й союзники Польщі й України — не криється в питаннях нерозв'язаного минулого, хоч як би польська сторона на цьому не наполягала.

Проблема постійного нагнітання питання, пов'язаного з подіями, які відбулися на Волині в 1943 році, не в тому, що якась зі сторін ще не встигла достатньо переосмислити їх чи належно за них вибачитись, а в тому, що ця трагедія, яку вже ніяк не виправити, слугує вічним інструментом, який частина польської політичної еліти використовує для мобілізації виборців й імітації політичного порядку денного. І тут питання не так до президента Польщі Кароля Навроцького чи політиків на кшталт Гжегожа Брауна, а до тих польських політиків, які позиціонують себе демократами й лібералами, але так само не цураються інструменталізувати цю трагедію. Важко повірити, що політики такого рівня не розуміють простого факту: Україна ніколи не визнає представників своїх визвольних змагань злочинцями.

Звісно, те, що польська сторона для цих підступних ігор використовує момент, коли Україна бореться за своє виживання, не робить їй честі. Ба більше, для атаки на Україну вона використала платформу Європейського парламенту, внісши у звіт щодо України пункт про важливість поваги до «почуттів та скорботи польської сторони».

Попри вкрай складне становище України через бойові дії та загрозу того, що Польща як член ЄС може застосувати право вето на шляху євроінтеграції України, дивує інше: Варшава таки стала на шлях наперед програної для себе війни.

Від редакції «Українського журналу» — Ленка Віх

#SaveKoreanChildren

Подвійне завдання (для всіх)

Ленка Віх, Прага

Фото: Мартін Богман

Під час останньої робочої поїздки до України члени чеської делегації запитали українського офіцера, коли, на його думку, закінчиться ця війна. На що він відповів одним словом: НІКОЛИ! Чехи люблять чорний гумор. Але він не жартував.

Наша проблема, проблема тієї частини Європи, яка ще не зазнала кінетичної війни, полягає в тому, що ми ще не налаштувалися на режим ВІЙНА. Ми поводимося по-дитячому, коли сподіваємося, що те, що почалося 20 лютого 2014 року (дата, що її зазначили самі росіяни на медалі за «зновуповнення» Криму), закінчиться припиненням вогню. Ми поводимося безвідповідально, коли вважаємо, що зміна влади в росії вирішить питання війни і внутрішньої політики росії. Надіємось, що нас пронесе й намагаємось уникнути дискусій про майбутнє.

Знаний український історик Іван Лисяк-Рудницький у своїх відомих есе писав, що українська політична нація двічі померла, щоби тричі народитися знову. Він мав на увазі три державні утворення, які українці вважають виключно своїми. Такими, у яких українські території та українська еліта не були частиною жодної з чужих імперій. Коли український народ ці імперії не зміцнював інтелектуально та військово. Людський ресурс — саме його москва досі шукає та за нього бореться в Україні. Не за чорнозем, не за корисні копалини, а за людський ресурс.

Війна злочинна, але не безглузда

Ми робимо величезну помилку, коли кажемо, що ця війна безглузда, або що такі люди, як володимир путін, збожеволіли. Росія не розпочала війну без причини. Злочинно — так, але не без причини. Москва говорила про це із самого початку. Про те, що ця війна для неї є війною екзистенційною. Вона виживе, лише якщо в ній перемагає. Якщо москва програє цю війну, дуже ймовірно, що російська імперія розвалиться.

Коли говоримо про три відродження України, слід додати, що ці відродження завжди були продуктом внутрішньої сили. Самі українці, незважаючи на неприязнь своїх сусідів, як близьких, так і далеких, знаходили енергію для нового життя, нового політичного суб'єкту на території, на якій цей народ формувався протягом століть.

І російська імперія в минулому столітті кілька разів померла й так само змогла воскреснути, але зазвичай завдяки зовнішній допомозі. Допомозі тих, кому з якоїсь причини потрібно було зберегти російську імперію живою.

Востаннє ми спостерігали такі процеси

Уже дванадцятий рік залишаємо весь тягар боротьби на плечах України та українців. Центральна Європа вирішила паразитувати на ЄС і НАТО й паразитує навіть на війні в Україні.

в 1991 році, коли президент Сполучених Штатів Джордж Буш відмовляв український парламент від проголошення незалежності, говорячи про «суїцидальний націоналізм». Ці зусилля щодо збереження імперії та тиску на Україну завершилися т.зв. Будапештським меморандумом, про який уже не потрібно нікому нагадувати, але найцікавіше та найважливіше в ньому не те, що він не запобіг війні та абсолютно нічого не гарантував. Найголовніше в ньому те, що це ще один із багатьох прикладів наївності Заходу та бездумно довірливого ставлення до росії.

Ця війна, як і попередні, колись закінчиться. Але перш ніж вона закінчиться, ми повинні запитати себе, чи виробили ми свою східну політику? Чи маємо ми уявлення про східні кордони Європи? Чи ма-

ємо ми розроблену стратегію нашого ставлення до росії?

Почну з останнього питання: чи маємо ми розроблену стратегію нашого ставлення до росії?

Ідея про те, що демократичну росію можна зберегти в її нинішніх кордонах, така ж наївна, як і зусилля щодо збереження СРСР та віра в те, що він може бути демократичним. Остання спроба демократизації росії дуже швидко завершилася обстрілом парламенту та російсько-чеченською війною. Не треба підтримувати ілюзії тих росіян, яких ми вважаємо опозицією чи демократичною опозицією, і обманювати себе тим, що в разі, якщо росія стане демократичною, вона може існувати в нинішніх кордонах.

Демократія, навіть на найнижчому її рівні, неминуче призведе до децентралізації та розпаду того, що нині тримається разом завдяки вертикалі та насильству. Російські демократи мають усвідомлювати, що вони є ворогами кремля не тому, що борються із корупцією влади, а тому, що їхні намагання можуть послабити, а то і зруйнувати імперію, яку кремль щосили намагається зберегти.

Розпад росії лякає західний світ, але перед тим, як закінчиться війна, ми повинні бути готовими до такого варіанту подій.

Чи маємо ми уявлення про східні кордони Європи?

Європейські політики, ті, які відчувають відповідальність за майбутнє, не повинні підтримувати у своїх виборців надію, що нас захистять лінії на картах. Східні кордони Європи сьогодні формує Україна. Цей процес триває століттями.

Видатний український політичний та військовий географ Степан Львович Рудницький — до речі, професор і декан Українського вищого педагогічного інституту імені Драгоманова в Празі, якого пізніше, разом із багатьма іншими українськими інтелектуалами, вбила радянська влада в Сандармоху — наголошував на нело-

гічному встановлюванні кордонів, нелогічному об'єднуванню в адміністративні одиниці територій, які не були географічно, морфологічно, кліматично, а отже, й етнічно однаковими, що призводило до довготривалих суперечок і воєн, як це було, наприклад, у Галичині. Радянський Союз навмисне формував кордони таким чином, аби провокувати вічну напругу між етносами й бути вічним арбітром між ними.

Ми постійно піднімаємо питання, де повинен проходити майбутній кордон і яку територію Україна могла б віддати росії. Але південний кордон України не може перетинати Херсонську й Запорізьку області. Більш-менш стабільним може бути лише кордон, який утворює узбережжя Чорного та Азовського морів. За ці кордони велися постійні війни впродовж століть, і сенс тих воєн залишається таким же й нині. Тут не розходиться про жодні сантиметри, як часто кажуть наші коментатори. Тут ідеться про те, аби на майбутнє не дати ворогу вигідний плацдарм для наступу.

Політики, які у 2014 році лише припустили думку, що Крим може бути російським, не лише обрали право сили перед міжнародним правом, але оцим перекроюванням кордонів у комфортних умовах європейського тилу спровокували конфлікт, якого Європа не знала багато десятиліть. Крим таки став плацдармом для наступної атаки. Якщо Крим залишиться в російських руках, знову стане таким же плацдармом для наступної експансії.

Знелюднення, випалювання лісів у минулому збільшували площу степу та спричиняли не лише зміщення кордонів, а ставали плацдармами для подальших і глибших наїздів. Сьогодні ми бачимо ці процеси на власні очі. Вилюднення та випалювання міст не лише зміщує кордони, а й перетворює тил на поле бою. Тому має значення, чи Краматорськ і Слов'янськ є під контролем України чи ні. Якщо ні й ці міста перестануть бути оборонними пунктами, то сотні кілометрів незахищеного степу перестануть бути нашим тилом і ста-

нуть полем для подальшого завоювання російськими військами.

Уже дванадцятий рік залишаємо весь тягар боротьби на плечах України та українців. Центральна Європа вирішила паразитувати на ЄС і НАТО й паразитує навіть на війні в Україні. Мені ніяково, коли чую, що ми допомагаємо Україні. Сьогодні з Польщі лунають голоси, які говорять про те, що Україна бореться насамперед за себе. Ні, Україна воює за себе і Європу. Україна формує свої кордони й кордони Європи. Це подвійне завдання.

Нам треба адаптуватися до нинішніх умов

А ми своє завдання не виконуємо і свою боротьбу в тилу не виграємо. Ми втрачаємо Центральну Європу, передавши її в руки маргінальним силам. Якщо бути відвертою, ні наші політики, ні наші ЗМІ, ні наші академічні кола не змогли впоратися з викликом, з яким ми зіткнулися взимку 2014 року. Але Україна дала нам час. Зараз було б доречно відкинути відкриття західного антиукраїнського фронту та чітко заявити, що антиукраїнська карта, яка перемагає на виборах у всьому поясі країн Центральної Європи, є злочинною, а ЄС та НАТО не є історичними гуртками, щоб деякі держави-члени претендували на право відчиняти чи зачиняти двері ЄС та НАТО на підставі виконання критеріїв, пов'язаних із суто їхньою інтерпретацією історії.

Україна повинна відповідати певним критеріям, якщо хоче вступити у ЄС та НАТО. А Європейський Союз мусить змінитися, якщо хоче вижити та бути життєздатним не лише економічно, політично, а й із погляду безпеки.

ПОЛІТИКА

Війна в Європі: маловідомі сторінки

Михайло Гончар, президент Центру «Стратегія ХХІ» (Київ),
спеціально для «Українського журналу»
Фото: **В'ячеслав Раєвський**

Російська агресія проти України, яка триває вже 13-й рік і яку медійно продовжують називати «війною в Україні», мала цілу низку мотивів російської сторони. Вони так і не вивчені до кінця. Один із таких мотивів — ліквідувати Україну як транзитну країну, зробити її частиною «великої росії», остаточно й безповоротно загнати ЄС в російську «газову камеру». Свого часу я приділяв чимало уваги цьому питанню в українських і зарубіжних виданнях та на різних міжнародних конференціях і форумах, зокрема у Празі, Братиславі, Варшаві, Парижі, Берліні, Брюсселі. Бачу, що настає час освіжити пам'ять декому, хто бажає знову сісти на «поток» — газові і грошові від російського «Петростейту».

Синхронізація спецоперацій

У березні 2014 року озброєна диверсійна група полковника ФСБ РФ Ігоря Гіркаіна готувалася до операцій на сході України

і вже у квітні була перекинута на Донбас. 12 квітня вона захопила будівлі Національної поліції та Служби безпеки України в Слов'янську. Надалі у взаємодії з іншими диверсійними групами та незаконними

збройними формуваннями, створеними агентурою ФСБ та ГРУ, нею був встановлений контроль над частиною Донбасу.

Не знаю, чи «рецепт» ефективної терористичної діяльності росія взяла в Євгена Месснера, білогвардійського офіцера-емігранта, який у книжці «Мятеж — имя Третьей Всемирной», виданій у Буенос-Айресе 1960 року, пророчо написав: «Воююча сторона перебуватиме на території іншої сторони, створюючи й підтримуючи партизанський рух, **буде ідейно й матеріально, через пропаганду й фінанси підтримувати там опозиційні партії, буде всіма способами жити там непокору, шкідництво, диверсію та терор**, створюючи там заколот». Але очевидно, що саме за такою технологією — диверсійно-терористичною — діяла вона в Україні у 2014 році.

В інтерв'ю російським ЗМІ після свого виходу з Донбасу Гіркін підкреслював, що саме діями його груп вдалося розгорнути збройне протистояння в Україні. Цим він дав пас російській пропаганді для інтерпретації подій як **«громадянської війни в Україні»**, яка призводить до «саморуйнації України», **«транзитних ризиків»** тощо.

Своєю чергою, спираючись на зазначені пропагандистські тези, упродовж квітня — липня 2014 року росія різко інтенсифікувала свою енергетичну дипломатію з метою прискорити реалізацію проекту газопроводу «Південний потік» на Чорному морі та ініціювати Північний потік-2 на Балтиці під тим приводом, що Україна як транзитна країна для експорту російського газу в Європу ненадійна, адже в Україні війна.

Підтвердження цього — сплеск газо-дипломатичної активності: низка зустрічей керівництва Газпрому з керівництвом Європейської комісії, федерального уряду Німеччини, керівниками провідних європейських газових компаній, а особливо спеціальні звернення владіміра путіна до європейських лідерів 10 квітня і 15 травня 2014 року, телефонні розмови з Ангелою

Меркель 4 травня та втрьох — з Франсуа Олландом і пані Меркель — 19 червня, а також медіазаходи керівництва Газпрому. Ось перелік основних контактів високого рівня того часу мовою офіційних повідомлень російської сторони (впадає у вічі щільність контактів):

- 2 квітня в Брюсселі відбулися робочі зустрічі голови правління БАТ «Газпром» Алексєя Міллєра з європейським комісаром з енергетики Гюнтером Еттінгером та міністром закордонних справ Німеччини Франком-Вальтером Штайнмаєром;
- 10 квітня путін звернувся до лідерів низки іноземних держав, у які російський газ постачається транзитом через Україну;
- 15 квітня в Страсбурзі відбулася робоча зустріч голови правління БАТ «Газпром» Міллєра й комісара Європейської комісії з енергетики Еттінгєра;
- 22 квітня Газпром і Австрія зазначили актуальність створення альтернативних маршрутів постачання російського газу в Європу;
- 4 травня відбулася телефонна розмова путіна й А. Меркель, було продовжено обговорення кризової ситуації в Україні ... Лідери рф і ФРН також обмінялися думками з питань забезпечення постачання і транзиту російського газу з урахуванням підсумків багатосторонніх консультацій (росія — ЄС — Україна), що пройшли днями у Варшаві на цю тематику;
- 15 травня путін звернувся до лідерів європейських держав щодо постачання і транзиту російського газу через територію України;
- 19 червня відбулася телефонна розмова з А. Меркель і Ф. Олландом. Продовжено обмін думками щодо розвитку кризової ситуації в Україні. Обговорювалися також можливі наслідки зриву Києвом переговорів щодо врегулювання проблеми заборгованості за постачання російського газу для економіки й енергобезпеки Європи.

Заступник голови правління Газпрому, генеральний директор Газпрокекспорту Александр Медведев, який грав роль корпоративного «міністра закордонних справ», у квітні – травні зробив дві показові заяви. Перша прозвучала в інтерв'ю німецькій Handelsblatt 7 квітня 2014 року: «Задля уникнення ризиків, пов'язаних із ненадійними транзитними країнами, Газпром спільно з європейськими партнерами побудував газопровід “Північний потік” по дну Балтійського моря і планує прокласти Південний потік через Чорне море». Друга заява — про розширення Північного потоку — прозвучала на його зустрічі 22 травня з президентом нідерландської газової компанії Gasunie Ганом Феннема і відбита в офіційному пресрелізі: «Учасники зустрічі також обговорили питання розвитку європейської газової інфраструктури в контексті підвищення ефективності постачання російського газу європейським споживачам. Зокрема, йшлося про успішну реалізацію та **можливості розширення проєкту “Північний потік”**».

3 червня на пресконференції керівництва Газпрому було поширено інформаційні матеріали, зокрема довідку «Експорт і підвищення надійності постачання газу в Європу», у якій йшлося: «З метою збільшення прямого постачання російського газу споживачам європейських країн опрацьовується можливість будівництва газопроводу “Ямал – Європа-2” і **розширення проєкту “Північний потік”**».

Керівник Газпрому А. Міллер 16 червня на спільній пресконференції з міністром енергетики рф акцентував увагу на Україні: «... Зруйновано механізми державного й господарського управління. Взагалі, Україна займається саморуйнуванням ... Те, що стосується українських транзитних ризиків. Про них російська сторона говорила давно. І саме українські транзитні ризики — причина будівництва такого газопроводу, як “Північний потік”, будівництва такого газопроводу, як

“Південний потік”. І якщо говорити про українські транзитні ризики в поточний період часу, вони є, і вони чималі».

Показово, що вже наступного дня, 17 червня, на магістральному газопроводі «Уренгой – Помари – Ужгород» у Полтавській області було скоєно диверсію — підірвав газопроводу. Схожа диверсія вже мала місце на цьому ж газопроводі 12 травня на Івано-Франківщині. Вибух збігся в часі з припиненням постачання газу для потреб України та виходом російської сторони з переговорного процесу за участю Європейської комісії з питань безпеки постачання природного газу в Україну і ЄС.

Російське приховане вторгнення силами диверсійно-терористичних груп на український Донбас навесні 2014 року й різкий сплеск політико-дипломатичної активності рф та Газпрому в Європі свідчать про те, що «криза в і навколо України» слугувала, серед іншого, меті виправдати необхідність будування газопроводів в обхід України, охопленої «громадянською війною», та схилити європейських політиків, передусім німецьких, до підтримки обхідних проєктів.

У спеціальному пресрелізі Газпрому від 11 липня 2014 року зазначалося: «Рада директорів ВАТ “Газпром” схвалила політику компанії щодо диверсифікації експортних маршрутів і додаткових заходів для підвищення надійності постачання газу на європейські ринки. З метою під-

вищення надійності постачання компанії реалізує проекти будівництва нових експортних газопроводів, які нівелюють транзитні ризики ... По дну Балтійського моря прокладено дві нитки газопроводу “Північний потік”, **є можливість розширити цей коридор, побудувавши додатково одну або дві нитки**. Повним ходом, відповідно до графіку, йде реалізація проекту “Південний потік”...».

Отже, терористична діяльність диверсійних груп ФСБ рф на Донбасі у квітні – липні 2014 року синхронізована в часі з активністю російського політичного керівництва й Газпрому в Європі, які на міжнародному рівні поширювали наративи про «кризу в Україні», «громадянську війну» та «саморуїнвання України», створюючи підґрунтя для її дискредитації як транзитної країни з одночасним нав'язуванням європейцям проектів обхідних газопроводів у Чорному та Балтійському морях. Саме в цей період уперше прозвучало повідомлення про розширення Північного потоку, відповідний проект якого під назвою «Північний потік-2» був офіційно анонсований 2015 року на Санкт-Петербурзькому міжнародному економічному форумі.

Політико-дипломатична активність росії і Газпрому з проштовхування розширення Північного потоку в Європі різко знизилася після 17 липня 2014 року — знищення російським ЗРК «Бук-М1» авіалайнера рейсу МН17 в небі над окупованою частиною Донбасу. Очевидно, підозра, що рф винна в знищенні цивільного літака, створила негативне тло для продовження кремлем прямого лобіювання проектів обхідних газопроводів. Росія взяла тайм-аут, переключившись на китайський напрям: лобіювання газопроводу «Сила Сибіру», а тему розширення Північного потоку було переведено на міжкорпоративний рівень тихої роботи з групою європейських компаній для створення «ударного кулака» в Європі, що дозволить вирішити питання схвалення проекту зсередини ЄС.

Фінансування терористичної діяльності

Ключове значення для в'ясування прихованого механізму запуску та підтримки диверсійної і терористичної діяльності має аспект фінансування «війни в Україні» газовим лобі. Зрозуміло, що частина коштів на діяльність групи Гірка на дійшла по лінії ФСБ. Але тільки частина. Фігурування у війні проти України призвичаєного православного олігарха Константина Малофєєва, його компанії «Маршал Капітал», де керівником корпоративної служби безпеки працював Ігор Гіркин, вказує на найімовірнішу непряму схему фінансування російського гібридного вторгнення за сценарієм «громадянської війни» з метою створення політичних, дипломатичних та медійних ілюстрацій «транзитних ризиків через Україну», «України як ненадійної транзитної ланки».

У загальних рисах, вона має такий вигляд:

- **кремль** (в. путін) спрямовує Газпром (А. Міллер) на виконання комплексів робіт із будівництва Південного потоку та Північного потоку-2 в обхід України через систему підрядів із завищеними кошторисами. Одночасно ФСБ (А. Бортніков) спрямовується на спецоперацію з дестабілізації України задля демонстрації Європі її ненадійності як транзитної ланки →
- **Газпром** виділяє завищене фінансування підрядникам «Стройгазмонтаж» (СГМ) А. Ротенберга та «Стройтранснефтегаз» (СТНГ) Г. Тимченка — особам з близького кола путіна (російські експерти неодноразово зазначали, що вартість будівництва 1 км газопроводу по території рф більш ніж удвічі вища за європейські аналоги) →
- **СГМ і СТНГ** спрямовують частину коштів через традиційний механізм виконання фіктивних робіт на наповнення «антитранзитного фонду» для подальшої спецоперації «громадянської війни в Україні», провайдером

якої ФСБ, за погодженням із кремлем, визначає «Маршал Капітал» Константіна Малофєєва →

- **Приватний «Маршал Капітал»** фінансує діяльність диверсійно-терористичної групи І. Гірка, який одночасно є і підлеглим К. Малофєєва, й офіцером ФСБ рф.

The Insider у публікації від 27 травня 2014 року зазначав: «Сценаріїв взаємодії між Малофєєвим і адміністрацією (президента рф – М.Г.) може бути кілька. Один із найімовірніших — це пряме використання ресурсів Малофєєва для ведення бойових дій без використання офіційних збройних сил росії».

Мовою міжнародного права

Насправді означені ресурси Малофєєва за походженням були коштами державних компаній, потік яких кремль приховано спрямував через підконтрольну ФСБ приватну компанію на фінансування спецоперації «громадянська війна в Україні».

Женевська конференція з питань тероризму 1987 року в декларації The Geneva Declaration on Terrorism однозначно визначає як державний тероризм такі дії:

- створення і підтримка збройних загонів найманців з метою знищення суверенітету іншої держави;
- таємні операції розвідувальних або інших державних сил, спрямовані на дестабілізацію або підпорядкування іншої держави.

А саме це й робила рф в Україні навесні 2014 року. Російське приховане вторгнення силами диверсійно-терористичних груп на український Донбас навесні 2014 року й різкий сплеск політико-дипломатичної активності рф та Газпрому в Європі свідчать про те, що «криза в і навколо України» слугувала, серед іншого, меті виправдати необхідність будівництва газопроводів в обхід України, охопленої «громадянською війною», та схилити євро-

пейських політиків, передусім німецьких, до підтримки обхідних проєктів. Як бачимо, щодо Німеччини, Австрії, Франції це блискуче спрацювало й поки що продовжує працювати.

Чому кремль намагався завершити Північний потік-2 за будь-яку ціну і зрештою завершив? Відповідь стає зрозумілою в контексті описаного вище. Путінські потоки мають розширити фінансові спроможності агресивного режиму чинити підривну діяльність у Європі, до якої входять пропаганда, міграційні хвилі, отруєння, вбивства, розширення мережі путінферштергерства — усе, як описав Є. Месснер. Тобто німецькі й австрійські бюргери, чий уряди активно підтримують Північний потік-2, платячи росії за природний газ, який надходить у ЄС через путінські трубопроводи, фінансуватимуть війну кремля проти Європи зсередини самої Європи. Це і є «перпетуум мобіле» путінського режиму.

Доклавши певних зусиль, потративши певні кошти й час на дестабілізацію України, щоб продемонструвати європейцям необхідність компенсації ризиків, росія збудувала нові трубопроводи **«Північний потік-2» та «Турецький потік»**, які, як планувалось, щонайменше пів століття будуть годівницями для володарів кремля, їхнього оточення і європейських проксі. Це вершина мистецтва технологій гібридного типу, коли росія веде війну проти Європи коштом самої Європи.

Небезпечні мутації

Чому ця історія з путінськими потоками значною мірою актуальна й зараз, хоч Північного потоку немає, а з його «близнюка» залишилася тільки половина? Адже можна сказати, що ЄС має рішучий намір не повертатися до російського газу з 2027 року і про це останнім часом було заявлено неодноразово з боку Брюсселю. Однак упродовж останніх років ми спостерігаємо неуспішні спроби ЄС ввести санкції проти російського СПГ та й узага-

лі російського газу. Нафтовий пакет санкцій було ухвалено ще у 2022-му, а газового немає. І це індикатор того, що хтось у Європі мислить по-іншому, аніж це собі уявляють у Брюсселі. А головне — шаблон російських спецоперацій впливу залишається незмінним, модифікується лише його оболонка, адаптуючись під зміну кон'юнктури. Варто поглянути уважніше на деякі речі.

Якщо до 2022 року головним актором росії в Брюсселі був **Газпром і його корпоративне керівництво (Міллер – Медведєв)**, то нині основний вплив здійснюється **не через прямий лобізм**, а через європейських гравців ринку. Вони обґрунтовують свою позицію повернення російського газу на ринок ЄС аргумента-

ми економічного прагматизму та юридичними реаліями: умовами довгострокових контрактів, гарантіями стабільності цін, необхідністю уникнення арбітражних спорів, міркуваннями енергетичної безпеки. Така форма адвокації є значно менш помітною, але не менш впливовою, оскільки спирається на легітимні інтереси європейських компаній та галузі загалом, а не на офіційні російські структури.

Після 2022 року Газпром практично втратив свій офіційний вплив, російські державні структури виключені з більшості консультацій. Novatek став основним корпоративним представником російських інтересів у сфері LNG, тим більше, що формально це приватна компанія. Він намагався напругу працювати з брус-

У випадку успіху диверсії, замаскованої під «надзвичайну ситуацію», росія розраховує, що ЄС в умовах зимових холодів та дефіциту газу опиниться в безвиході й буде змушений повернути російський газ на ринок.

сільськими аналітичними центрами через свого заступника голови правління Дениса Соловйова, однак ці спроби не дали результату.

До 2022 року Герхард Шредер був, без перебільшення, **найвпливовішим політичним адвокатом російського газу в Європі**. Він поєднував статус колишнього федерального канцлера, особисті стосунки з путіним, керівні посади в Nord Stream AG, Nord Stream 2 AG та Rosneft, мав широкі зв'язки в німецькій політиці та бізнесі. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну його становище змінилося. Він фактично ізолюваний від основного політичного істеблішменту Німеччини, втратив партійну підтримку в Соціал-демократичній партії, перестав бути прийнятним співрозмовником для більшості урядових структур ЄС, його ім'я радше викликає репутаційні ризики, ніж додає політичної ваги. Однак це **не означає, що він повністю втратив свою вагу**.

На мою думку, Матіас Варніг, колишній офіцер Штазі й давній приятель путіна, сьогодні є впливовішою залаштунковою фігурою, аніж колишній бундесканцлер. На відміну від Шредера, він не є публічним політиком, майже не виступає в медіа, працює переважно через особисті контакти. Він користується багаторічною довірою з боку путіна, має досвід десятиліть роботи в російському енергетичному секторі й водночас глибокі зв'язки з німецьким корпоративним середовищем та знання внутрішньої кухні великих газових проєктів. Водночас його можливості також суттєво обмежені, бо він перебуває під санкціями США та Великої Британії, після липня 2023 року більше не очолює Nord Stream 2 AG і не має відкритого доступу до інституцій ЄС.

Якщо до війни мережа впливу значною мірою спиралася на такі персоналії, як Шредер, Варніг чи окремі колишні високопосадовці, то зараз центр ваги змістився **від персональних політичних фігур до корпоративного акторства**.

Сьогодні найбільш впливовими є великі європейські енергетичні концерни, які мають довгострокові LNG-контракти, га-

лузеві асоціації (наприклад, Eurogas і Gas Infrastructure Europe), уряди деяких держав, що виступають за пом'якшення енергетичних обмежень (передусім Угорщини та Словаччини), праві та євроскептичні політичні сили, які просувають ідею повернення до дешевших енергоносіїв.

Тому Шредер і Варніг сьогодні є радше фігурами з недавнього минулого, **архітекторами старої моделі російського газового впливу**, тоді як сучасна мережа значно менш персоніфікована й більше спирається на корпоративні та політичні структури, ніж на окремих людей. Відбувається і зміна поколінь. Лідерка «Альтернативи для Німеччини» (AfD) Аліс Вайдель є однією з найвідоміших політичних прихильників відновлення імпорту російського газу в Німеччину, але її не можна охарактеризувати як ключового організатора або координатора російського газового лобізму. Починаючи з 2022 року, Вайдель систематично виступала за відновлення роботи Nord Stream та закупівель російського трубопроводного газу, припинення санкційної політики ЄС щодо російських енергоносіїв та повернення до моделі «дешевої енергії для німецької промисловості». Ну й заодно за скорочення військової допомоги Україні.

Вайдель є одним із головних облич AfD, яка послідовно просуває тезу, що економічні проблеми Німеччини спричинені відмовою від дешевих російських енергоносіїв. Основні аргументи AfD: німецька промисловість втратила конкурентоспроможність, американський LNG дорожчий за російський газ, санкції шкодять передусім Німеччині, Nord Stream слід відремонтувати і знову використовувати.

У червні 2026 року AfD знову виступила за відновлення Nord Stream. Один із лідерів партії Маркус Фронмаєр відідав Міжнародний економічний форум у Санкт-Петербурзі, де зустрічався з керівником Газпрому А. Міллером та спеціальним представником президента рф К. Дмитрієвим і закликав до поновлення енергетичної співпраці. Водночас

А. Вайдель продовжує твердити: «Секретом успіху марки “Зроблено в Німеччині” була дешева енергія з росії. Нам потрібно її повернути». І їй байдуже, що росія веде геноцидну війну проти сусідньої країни.

У французькому випадку головний центр тяжіння — це не парламентські політики, а традиційний зв'язок між TotalEnergies, французькою економічною дипломатією та галузевими енергетичними структурами. Якщо оцінювати вплив на політику щодо російського LNG, то найбільший вплив має очільник TotalEnergies Патрік Пуяне. Він не є політичним діячем, але його позиція регулярно враховується французьким урядом. Після 2022 року він послідовно заявляв, що TotalEnergies просто виконує чинні контракти, компанія не інвестує в нові російські проекти, ризик вихід із проєкту Yamal LNG може спричинити юридичні та ринкові наслідки, заборона має бути чітко сформульована, щоб уникнути правової невизначеності. Саме тому багато аналітиків вважають, що найефективніший вплив на французьку політику щодо російського LNG здійснюється через TotalEnergies, а не через партії чи окремих політиків.

Італія сьогодні не є центром проросійського газового лобізму, як це було в часи покійного Сільвіо Берлусконі. Натомість вона є центром дискусії про енергетичну безпеку. Після 2022 року країна активно диверсифікувала постачання, збільшивши імпорт з Алжиру, Азербайджану та інших джерел, а уряд офіційно підтримував курс ЄС на повне припинення імпорту російського газу до 2027 року. Саме тому головна лінія розмежування в Італії проходить **не між прихильниками і противниками росії**, а між тими, хто вважає, що графік відмови від російського газу може бути тимчасово скоригований у разі форс-мажорної енергетичної кризи (*найпомітніше цю позицію представляють очільник ENI Клаудіо Дескальці та, політично, лідер партії «Ліга» й віцепрем'єр уряду Маттео Сальвіні*) і тими, хто наполягає, що навіть за складної кон'юнктури ринку санкцій-

ний курс ЄС не повинен переглядатися (Джорджа Мелоні, Антоніо Таяні та офіційна позиція уряду).

У країнах Бенілюксу вплив здійснюється через інфраструктуру. До ухвалення загальноєвропейської заборони саме бельгійські та нідерландські LNG-термінали, трейдери й логістичні оператори забезпечували значну частину імпорту та перевалки російського LNG. Тому, якщо аналізувати сучасну мережу впливу, варто більше уваги приділяти **корпоративним акторам** (наприклад, Fluxus, великим енергетичним трейдерам і операторам терміналів).

У Чехії ситуація відрізняється від Угорщини чи Словаччини. Немає великої політичної сили, яка відкрито робить повернення російського газу центральним елементом своєї програми, але є кілька політиків і партій, які прямо або опосередковано виступають за відновлення імпорту російських енергоносіїв або критикують відмову від них. Спікер Палати депутатів чеського парламенту Томіо Окамура — найпослідовніший і найвідвертіший політичний прихильник повернення російських енергоносіїв. Його аргументи — санкції шкодять Чехії більше, ніж росії, дешевий російський газ необхідний для промисловості, потрібно припинити «ідеологічну» енергетичну політику, імпорт російських газу та нафти допоміг би знизити ціни для населення. У квітні 2026 року він прямо заявив, що відновлення імпорту російського газу та нафти допоможе Чехії боротися з високими цінами на енергоносії. Його партія також послідовно виступає проти санкцій щодо росії та військової допомоги Україні.

Цікаво, що політики з партії Окамури інтегровані до тієї ж політичної мережі, що й інші європейські свроскептичні сили. Його партія «Свобода і пряма демократія» співпрацює з Аліс Вайдель та AfD у Європарламенті. ANO входить до групи «Патріоти за Європу» разом із партіями вождистського типу — Віктора Орбана, Марін Ле Пен та іншими крайньоправи-

ми європейськими силами. Саме через цю мережу питання енергетики, санкцій і відновлення економічних відносин із росією часто просуваються не як окрема «газова кампанія», а як частина ширшої програми щодо перегляду санкційної політики, скорочення підтримки України та посилення економічного суверенітету держав-членів ЄС.

Болгарія є одним із найцікавіших випадків у Європі, оскільки там поєднуються історично сильні проросійські настрої, важлива роль у транзиті газу та водночас поступове включення до політики ЄС щодо відмови від російського газу. До 2022 року Болгарія майже повністю залежала від російського газу, але після припинення постачання з боку Газпрому країна переорієнтувалася на азербайджанський газ і LNG через Грецію. У 2025–2026 роках Софія також підтримала рішення ЄС щодо поетапного припинення імпорту та транзиту російського газу.

Якщо розглядати Болгарію в ширшому європейському контексті, то вона є одним із потенційних вузлів політичної підтримки пом'якшення політики щодо російських енергоносіїв. Найактивнішими акторами тут є Румен Радев і партія «Възраждане», але вони діють у країні, яка одночасно залишається інтегрованою в енергетичну політику ЄС і бере участь у розвитку альтернативних маршрутів постачання газу з Греції та Азербайджану. Саме тому Болгарія поки що не стала аналогом Угорщини, де уряд системно блокує або гальмує європейські рішення щодо російської енергетики.

Якщо говорити про найвпливовішу політичну фігуру, то це саме Румен Радев. Його позиція полягає не у відкритому захисті Газпрому, а в тому, що він регулярно заявляє: санкції шкодять європейським економікам, Болгарія повинна вести прагматичний діалог із росією, потрібно відновити нормальні економічні відносини, коли це стане можливим, енергетика не повинна ставати заручником політики. У своїй політичній кампанії 2026 року

Радев також виступав за відновлення економічних зв'язків із росією, включно з постачанням газу та нафти, що викликало занепокоєння серед партнерів по ЄС.

Якщо оцінювати найпоследовнішого політичного прихильника російського газу, то це саме Костадин Костадинов і партія «Възраждане». Його партія вимагає відновлення закупівель російського газу, виступає проти санкцій, закликає до відновлення співпраці з Газпромом, різко критикує імпорту американського LNG, виступає проти REPowerEU.

Сценарій «Надзвичайна ситуація»

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну, підриву «Північних потоків», обвалу газових постачань із РФ до ЄС, припинення транзиту через Україну, Норвегія замістила росію як головний постачальник природного газу до Європи. Російські ЗМІ цілеспрямовано поширюють наративи про нібито «високу аварійність» норвезьких газових платформ у межах **інформаційно-психологічних операцій та енергетичної пропаганди кремля**. Дискредитація норвезького нафтогазового сектору є спробою Москви підірвати довіру до нього європейського енергетичного ринку. Пропаганда намагається нав'язати європейцям думку, що без російського газу їхня енергосистема перебуває на межі колапсу через «ненадійність» альтернатив. Будь-які повідомлення про «нестабільність» або «аварійність» постачальника, який забезпечує понад 30% потреб ЄС у газі, мають також на меті спровокувати коливання цін на енергоносії.

Європейські спецслужби, зокрема норвезька PST, неодноразово попереджали про **загрозу російських диверсій та саботажу** на норвезьких платформах і трубопроводах. Навколо платформ регулярно фіксують невідомі дрони, а російські дослідницькі судна та субмарини займаються картографуванням підводної інфраструктури. Поширюючи фейки про

«технічну зношеність і регулярні аварії», російські ЗМІ заздалегідь готують підґрунтя для заперечення своєї причетності до актів саботажу, списуючи все на «халатність норвежців» та «традиційну аварійність».

У випадку успіху диверсії, замаскованої під «надзвичайну ситуацію», росія розраховує, що ЄС в умовах зимових холодів та дефіциту газу опиниться в безвиході й буде змушений повернути російський газ на ринок. Корпоративні структури та низка європейських політиків і партій, у тому числі і згаданих тут, будуть вимагати його повернення на ринок ЄС для «стабілізації становища», «диверсифікації постачань», «забезпечення енергетичної безпеки» тощо. Як зазначалося на початку статті, дії росіян загалом мають шаблонний характер, але щоразу вдосконалюються по ходу. Тож нам усім слід бути готовим до чергових несподіванок із боку російського «петростейту».

Починаючи війну проти України у 2014-му, путін мислив значно ширшими рамками, аніж просто «повертаємо своє». Слід згадати, що 24 листопада 2016 року, під час церемонії вручення відзнак російського географічного товариства, путін заявив, що «кордони росії ніде не закінчуються». Це слід пам'ятати, як і історію початку агресії проти України, яка стала втіленням опису війни майбутнього авторства Євгенія Месснера. І цю війну росія вже веде в Європі, діючи зсередини Європи, використовуючи енергоресурси та генеровані ними потоки для корумпування європейських еліт, кампаній дезінформації та пропаганди, акцій саботажу, які трапляються після Врбетіце все частіше в різних країнах ЄС і НАТО. Єдиний шлях запобігти негативному сценарію для Європи — допомогти Україні завдати воєнної поразки росії і назавжди покінчити з «російською загрозою» для континенту.

Виклики розширення ЄС

Наталя Іщенко, Київ

Фото: Мартін Богман

Після початку повномасштабної війни росії проти України процес розширення знову став пріоритетом для Європейського Союзу — як відповідь на геополітичну турбулентність та безпекові виклики. Для країн-кандидатів відкрилося вікно можливостей і з'явився реальний шанс на приєднання до європейської спільноти. Однак переговорний процес не є і не буде легким для жодної зі сторін.

«Супервівторок»

14 липня в Брюсселі відбулися одразу чотири міжурядові конференції з країнами-кандидатами: Албанією, Молдовою, Україною та Чорногорією. Подія, яку називали «супервівторком», стала найбільшим одномоментним прогресом для розширення Європейського Союзу за останні роки й першим успіхом ірландського головування в Раді ЄС.

Україна та Молдова, новачки євроінтеграції, відкрили переговори щодо кластера 6, який охоплює розділи 30 («Зовнішні відносини») та 31 («Зовнішня політика, політика безпеки та оборони») і визначає параметри того, як країни-кандидати погоджують свою міжнародну, торговельну та оборонну політику з ЄС. Це вже другий кластер, відкритий цими країнами: 15 червня на міжурядовій конференції з питань вступу було проведено переговори щодо кластера 1 («Основи»).

Безумовний лідер євроінтеграції, Чорногорія, закрила два розділи — «Конкуренція» (8) та «Митний союз» (29). Наразі країна має відкритими всі 33 розділів та закритими вже 18, тобто понад половину.

Албанія, яка останніми місяцями демонструє швидкий євроінтеграційний прогрес, уперше закрила розділи, до того ж відразу три: «Наука й дослідження» (25), «Освіта й культура» (26) та «Зовнішні відносини» (30).

Втім, за лаштунками успішного «супервівторка» залишилися чимало проблемних моментів переговорного процесу: частину з них країнам-кандидатам вдалося подолати, але деякі так і залишилися невирішеними.

Київ та Кишинів разом

У Києві побоювалися можливого розділення України та Молдови на шляху до ЄС, і небезпідставно. Після відкриття першого переговорного кластера для обох країн 15 червня, кілька високопоставлених європейських дипломатів попередили, що ЄС може відмовитися від принципу спільного просування Києва та Кишинева в переговорах про вступ. «Ми очікуємо, що Молдова буде швидшою», — заявив тоді один із дипломатів, пояснивши це меншим розміром країни, компактнішою державною системою та тим, що Молдова не перебуває в стані війни.

Втім, «супервівторок» став підтвердженням того, що Україна та Молдова

Чорногорія, Албанія, Молдова та Україна наразі є безумовними лідерами за темпами євроінтеграції, тоді як Сербія і Північна Македонія зупинилися у своєму поступі до ЄС.

просуваються до вступу в ЄС приблизно в одному темпі, й Україна таким чином уникнула небажаного і, як переконані в Києві, незаслуженого статусу «того, хто відстає».

Фактор «фламінго»

Для Албанії справжнім викликом напередодні «супервівторка» став скандал навколо девелоперського проєкту зятя Дональда Трампа Джарета Кушнера, якому албанська влада створила максимально сприятливі умови: було ухвалено поправки до законодавства, що дозволили зводити 5-зіркові готелі на природоохоронних територіях. У країні вже кіль-

ка місяців тривають масштабні протести — так звана «революція фламінго», яка отримала назву через те, що під загрозою опинилися заповідні зони, де мешкають ці рідкісні птахи. Протестувальників підтримали в ЄС: Європейський парламент ухвалив резолюцію щодо звіту Єврокомісії по Албанії, у якій прямо наголосив на необхідності негайного приведення природоохоронного законодавства країни в повну відповідність до екологічних стандартів ЄС.

Хоч тема екології не була ключовою для закриття трьох розділів під час «супервівторка», очевидно, проєкт забудови заповідників створив напруженість у відносинах Тирани та Брюсселя і міг ускладнити переговорний процес. Для розв'язання проблеми, що виникла, албанська влада вирішила піти на компроміс. Під час спільної пресконференції із представниками ЄС прем'єр-міністр Албанії Еді Рама оголосив, що країна скасує один із суперечливих законів, про стратегічні інвестиції, тоді як інший, про заповідні зони, буде переглянуто й адаптовано до стандартів Європейського Союзу.

Єврокомісар із питань розширення Марта Кос підтвердила, що це питання обговорювалося, зазначивши, що ЄС отримав гарантії від уряду Албанії, «що європейські екологічні стандарти будуть суворо дотримані».

Сусідські побоювання

Чорногорія, за результатами «супервівторка», залишається лідером процесу розширення. Втім, навіть цій країні не вдається уникнути ускладнень у процесі вступу.

На міжурядовій конференції 14 липня Чорногорія закрила два нові переговорні розділи, тоді як третій, який був технічно готовий до закриття — 14 («Транспортна політика») — не був закритий через блокування з боку Хорватії.

У Загребі мають застереження з двох причин.

Перша — це питання каботажу, тобто права іноземних перевізників здійснювати внутрішні перевезення в іншій країні. Хорватська сторона вважає, що ціни чорногорських перевізників значно нижчі, ніж у хорватських, відповідно, чорногорські компанії можуть запропонувати дешевші послуги й відібрати частину ринку в хорватських перевізників.

Другою причиною стало незадоволення Загреба наявними авіаційними картами. Хоч межі зон контролю польотів не є державними чи морськими кордонами, хорватська сторона вважає, що їхній нинішній вигляд може посилити чорногорську позицію в можливому міжнародному спорі щодо кордонів у районі півострова Превлака на вході в Которську бухту.

Очевидно, що Європейський Союз неготовий заради політичної доцільності чи з безпекових міркувань робити винятки для окремих кандидатів: вступ до ЄС означає досягнення критеріїв ЄС.

Блокування закриття розділу 14 не є першим подібним випадком для Чорногорії. У грудні 2025 року Загреб заблокував закриття розділу 31, що стосується зовнішньої, безпекової та оборонної політики, висунувши низку вимог, так чи інакше пов'язаних із наслідками війни на початку 1990-х.

Хорватія, зокрема, вимагає призначення компенсацій колишнім в'язням табору для хорватських військовополонених у Морині (Которська бухта), зміни назви басейну в Которі, який названо на честь відомого ватерполіста, що під час війни був охоронцем у цьому таборі, повернення Хорватії навчального вітрильника Jadran, який нині використовується Чорного-

рісью, а також вирішення інших питань двосторонніх відносин, серед яких і кордон у районі Превлаки.

Наразі чорногорське просування до ЄС йде швидкими темпами, незважаючи на блокування закриття окремих розділів з боку сусіда. Чорногорія планує завершити переговори про вступ найближчим часом і стати членом Європейського Союзу вже у 2028 році. Втім, очевидно, що Подгориці не вдасться фіналізувати переговорний процес без досягнення компромісів із Загребом з усіх проблемних питань.

Аутсайтери

Чорногорія, Албанія, Молдова та Україна наразі є безумовними лідерами за темпами євроінтеграції, тоді як Сербія і Північна Македонія зупинилися у своєму поступі до ЄС.

Сербія, яка довгі роки демонструвала найзначніші успіхи на своєму європейському шляху, ніяк не може відкрити черговий переговорний розділ. Позитивне рішення щодо відкриття кластера 3 («Зростання та конкурентоспроможність») під час «супервів'язки» не підтримали вісім держав ЄС — Нідерланди, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Швеція, Естонія, Литва й Латвія. Головними причинами фактичної зупинки сербської євроінтеграції називають незадовільний стан верховенства права, свободи слова й загалом демократії, а також неузгодженість зовнішньої політики Белграда із зовнішньою політикою ЄС, тобто відмову від запровадження санкцій проти росії.

Востаннє розділ у переговорах із ЄС Сербія відкривала ще у 2021 році. Тепер, через посилення авторитарних тенденцій у владі Александара Вучича та геополітичну невизначеність Белграда, країна тупцює на місці, і без вирішення політичних питань вихід із тупика навряд чи стане можливим.

Втім, ще складнішою є ситуація з Північною Македонією, яка має статус кан-

дидата ще з 2005 року, але так і не змогла розпочати відкриття розділів у переговорах із ЄС через блокування з боку Болгарії. Болгарські претензії до сусідньої країни стосуються історії та загалом македонської ідентичності.

Із попередньою македонською владою Євросоюз погодив нібито компромісну переговорну рамку, де головною вимогою для продовження переговорів про вступ до ЄС було визначено внесення до Конституції Північної Македонії болгар як державотворчого народу. Але після зміни влади Скоп'є відмовляється йти на компроміс і, не довіряючи сусідам, вимагає від Брюсселя додаткових гарантій.

Тест для Європи

«Супервівторок» засвідчив, що розширення знову є пріоритетом для Європейського Союзу, що є логічним і адекватним рішенням в умовах серйозних політичних та безпекових ризиків для Європи. Втім, очевидно, що Європейський Союз не готовий заради політичної доцільності чи з безпекових міркувань робити винятки для окремих кандидатів: вступ до ЄС означає досягнення критеріїв ЄС. Відповідно, темп євроінтеграції кожної країни насамперед залежить від здатності проводити реформи й розвиватися відповідно до духу й літери європейських стандартів. Винятків ні для кого в Брюсселі не роблять і робити не збираються, і про це треба пам'ятати всім, хто любить розмірковувати про необхідність особливих умов для України.

Також не можна не помітити суттєвого впливу на процес євроінтеграції різноманітних двосторонніх суперечок. Через вимоги Болгарії практично заблоковано переговори з Північною Македонією. Блокування з боку Хорватії може виявитися найсерйознішою проблемою для лідера євроінтеграційного процесу — Чорногорії. З огляду на це, Україні треба брати до уваги, що важким завданням на шляху до ЄС може бути не лише провадження необ-

хідних реформ, а й вирішення суперечок із сусідніми країнами, що вже є членами ЄС.

Втім, факт того, що на сьогодні не знайдено дієвих механізмів, які б сприяли ефективному залагодженню двосторонніх протиріч між країнами-членами та країнами-кандидатами, не є виключно проблемою кандидатів. Єдність та згуртованість є життєво необхідними не тільки для розвитку та процвітання, а і для виживання всього європейського проекту. Саме тому наступні етапи розширення стануть тестом для Євросоюзу — його здатності діяти стратегічно, послідовно та адекватно суворим і складним вимогам часу.

Крим: операція з ізоляції

Петро Андрусечко, Київ

Фото: Петро Андрусечко

Від травня цього року українська армія активізувала удари безпілотниками по російській логістиці на окупованому півдні України. Зокрема, з метою ізолювати Кримський півострів, який після анексії у 2014 році перетворився на свого роду «непотоплюваний авіаносець» (так принаймні здавалося ще донедавна). Крим використовувався як безпосередній тил і плацдарм для російського вторгнення на південь України у 2022 році. Ще донедавна він залишався важливим логістичним тилом для російської армії, що воює в Україні. А водночас, попри українські удари по елементах тамтешньої військової інфраструктури, які ведуться з 2022 року, він здавався безпечною територією далеко від фронту, де росіяни могли спокійно відпочивати. Усе це наразі в минулому. Війна стала кошмаром для росіян, які мріяли про спокійне життя біля моря на окупованому українському півострові. Однак, що важливіше, Крим, який раніше був логістичним тилом для російської армії, сьогодні сам по собі став логістичною проблемою.

Після окупації Криму путін ухвалив рішення про будівництво Кримського мосту — величезного інфраструктурного проєкту, який мав закріпити «приєднання» півострова до росії. У жовтні 2022 року українці вперше атакували Кримський міст, згодом ці спроби тривали, але переправу, що сполучає півострів із росією, знищити не вдалося. Окупанти посилили протидронову та протиракетну оборону.

Паралельно продовжувало діяти по-ромне сполучення між Керчю та росією, і водночас росіяни ремонтували та будували наземні автомобільні й залізничні

шляхи з росії через окупований південь України до Криму. І саме ці логістичні маршрути цього року опинилися під ударами українських безпілотників. Цьому посприяли розвиток і збільшення виробництва безпілотних літальних апаратів, які використовуються для так званих middle strike, тобто ударів середньої дальності.

Внаслідок серії ударів у червні Сили спеціальних операцій знищили залізничний міст через Північнокримський канал неподалік населеного пункту Роздольне. Також було пошкоджено залізничний

міст у Владиславівці, де розташований важливий залізничний вузол на сході Криму. Було пошкоджено всі автомобільні та залізничні мости, що з'єднують Крим з окупованою частиною Херсонської області в районах Чонгара та Армянська, а також залізничний вузол у Джанкої на півночі півострова. Днями також серйозно постраждав міст у Генічеську над Азовським морем, через який проходить дорога на Арабатську Стрілку, що теж сполучає Крим із півднем Херсонщини.

Можна очікувати, що удари триватимуть до повного знищення переправ. Росіяни в деяких місцях уже замінили їх понтонними мостами.

Українські дрони також завдають ударів по окупованих портах на Азовському морі в Бердянську та Маріуполі. Під прицілом опинилися і пороми.

Крим перетворюється на острів

Роберт Бровді з позивним «Мадяр», командир українських Сил безпілотних систем, в інтерв'ю агентству Reuters, опублікованому 11 червня, анонсував ізоляцію Криму «в найближчому майбутньому».

Він заявив, що рух так званим маршрутом «Новоросія», який є ключовим логістичним шляхом через окупований південь України до Криму, внаслідок українських ударів скоротився більш ніж на дві третини. На його думку, Україна здатна взяти під повний контроль цю дорогу, і він порівняв це завдання з полюванням: «[Це робити] так само легко, як полювати на куріпок у чистому полі».

За словами Мадяра, стратегічна мета цих ударів полягає в тому, щоб змусити росіян відступати, а не просуватися далі вперед. Він пообіцяв створити такі «умови», за яких як російським військовим, так і росіянам, які працюють на потреби армії, буде вкрай важко залишатися в Криму та на інших окупованих територіях.

Окрім логістики, під прицілом опинилися і енергетичні об'єкти. Минулого мі-

сяця українські дрони успішно атакували російські паливні бази поблизу Керчі та Феодосії, а також газову інфраструктуру.

У ніч із 24 на 25 червня українська атака на головну підстанцію електростанції в Севастополі спричинила проблеми з електроенергією для половини півострова. З 28 на 29 червня українські дрони знову атакували об'єкти в Криму. За інформацією від місцевих жителів, пролунали численні вибухи в Севастополі, Керчі та неподалік Бахчисарая, де могла бути уражена електропідстанція.

Україна в такий спосіб показує, що на росію, яка знищує українську енергетику з 2022 року, може чекати схожа доля, якщо вона продовжуватиме війну. Україна послідовно знищує елементи російської протиповітряної оборони в Криму, що дає змогу атакувати інші цілі.

Під ударами також перебувають військові аеродроми, які використовуються як для дій російської тактичної авіації, так і для запусків безпілотників типу «Шахед», що атакують Одесу, Миколаїв та інші населені пункти на півдні України.

Ціллю залишаються і залишки Чорноморського флоту в Криму. За словами речника українських Військово-морських сил Дмитра Плетенчука, третину його кораблів уже потоплено або пошкоджено внаслідок українських атак. Більшість інших кораблів зараз ховається на базі в Новоросійську, що саме по собі, як зазначають деякі російські військові блогери, є принизливим для росії.

Полювання на морі, або Операція «МоЛочКа»

6 липня Роберт Бровді в щоденному звіті повідомив про «полювання на два танкери», які прямували з російського порту Таганрог до Криму.

«Два танкери тіньового флоту доправляли Азовським морем до Криму паливо з району Таганрога, кожний по 7000 тонн горючки (об'єм 200 вагонів-цистерн)», — написав Мадяр.

Наступного дня Сили безпілотних систем повідомили про чергові російські судна, уражені в морі.

«Битва за бензин для Криму в Азовському морі триває. Повітряний морський бій вночі 7 липня вийшов на промисловий рівень лову: косяк з 8 танкерів з паливом, 1 сухогруз та 1 паром», — повідомив Мадяр, додаючи, що їх «добряче попсували».

Командир Сил безпілотних систем також зазначив, що всі російські судна були ідентифіковані та перебувають під міжнародними санкціями. Вони були спущені на воду в період із 2006 по 2012 роки, мають довжину 140 метрів і вантажність 7 тисяч тонн.

У звіті СБС від 8 липня знову фігурували російські танкери, цього разу було уражено 5 суден такого типу та чотири комерційні судна «тіньового флоту». Наступного дня до цієї кількості додалися ще 12 танкерів та два інші судна.

11 липня Бровді повідомив у соцмережах про ураження 21 танкера в Азовському морі та 7 інших суден. Того дня

Українські удари по нафтопереробних заводах у глибині росії призвели до паливної кризи в більшій частині рф. Через атаки на російську логістику ситуація в Криму виглядає ще гіршою.

в опублікованому повідомленні, окрім попередньої назви операції «Кримський рубильник», з'явилася ще одна назва — «МоЛоЧКа».

За кілька днів сам Мадяр розшифрував цю таємничу назву.

«На численні звернення про назву операції “МоЛоЧКа”: МЛЧК — МОсква Ляже Через Крим. Амінь. Все чорно-біло», — написав він 15 липня у своєму Telegram-каналі.

Фактично кожного наступного дня після нічного полювання Сили безпілотних систем додавали в липні нові уражені танкери та інші морські судна. Водночас розширилася зона операції, і українські дрони почали атакувати російські судна «тіньового флоту» також поблизу східного узбережжя Криму — 172 одиниці російського тіньового флоту, серед яких танкери, газовози, суховантажі, пороми, плавкрани та буксири.

Цілями операції є також наземна логістика та енергетичні об'єкти. Лише в ніч із 18 на 19 липня було пошкоджено 8 електростанцій.

Під прицілом українських дронів опинилася і поромна переправа.

«За два тижні операції “МоЛоЧКа” Керченська поромна переправа втратила 75% спроможності. Залишилося 25%. Вціліють? Не думаю», — написав 19 липня командувач Сил безпілотних систем України, коментуючи влучання в російські пороми.

Кожен із поромів міг перевезти від 8 до 15 одиниць транспорту залежно від ваги, водночас, як підкреслив Мадяр, «80% здійснюваного трафіку — квота міністерства війни рф».

«Хробаки, женіть вже в порт Кавказ з Ростова той ваш астраханський теплохід “Композитор Рахманінов”, що на підтанцювку в Крим підготовлений. Час його героїчного занурення прийшов. Керченська паромна переправа ЙОК [з турецької “немає”]», — додав Мадяр.

Бензину немає і найближчим часом не буде

Українські удари по нафтопереробних заводах у глибині росії призвели до паливної кризи в більшій частині рф. Через атаки на російську логістику ситуація в Криму виглядає ще гіршою.

У зв'язку з дефіцитом пального на півострові ввели дедалі більші обмеження, а певний час діяла навіть заборона на продаж пального цивільним особам. Багато

кримчан рушили за бензином до Краснодарського краю, але це викликає конфлікти з місцевими жителями. Та й, зрештою, там ситуація з паливом теж не найкраща.

28 червня владімір путін заявив, що потреби в пальному на півострові будуть забезпечені.

«Що стосується поставок палива до Криму, то, як мені тут доповідав міністр, щомісячна потреба становить 70 тисяч тонн. У Криму зараз запасу вистачить на кілька днів, але потреби будуть забезпечені, і ми будемо нарощувати ці поставки як суходелом, так і морем. Я впевнений, що це завдання буде вирішено», — запевнив путін.

Однак після його заяви ситуація лише погіршилася. Про це подбала українська армія. У липні в Криму фіксувався гострий дефіцит пального на автозаправних станціях. І ніщо не вказувало на те, що ситуація може швидко покращитися, оскільки Сили безпілотних систем прак-

Проблема з паливом позначається на багатьох інших сферах функціонування окупованого Криму, дорожчають продукти та товари. У деяких місцях Криму зникла частина продуктів, що швидко псуються. У соцмережах з'явилися відео, на яких приїжджі з росії кажуть, що згортають свій малий бізнес і повертаються додому, принаймні на час «кризи».

тично взяли під контроль Азовське море та сполучення з Кримом.

До того ж нарастають проблеми з постачанням електроенергії, що також є результатом української операції. На півночі півострова світла не було більшу частину першої половини липня. Проблеми з відключеннями зачіпають і інші регіони, й існує велика ймовірність, що вони посилюватимуться.

На початку липня не курсували потяги всередині півострова, а ті, що прибували з росії, завершували свій маршрут у Керчі. Через проблеми з логістикою та енергетикою місцева влада скасувала відпочинки дітей у канікулярний період. Багато росіян скасували попередні бронювання в готелях та на базах відпочинку. Тамтешні жителі говорять про «провал» туристичного сезону цього року. Але для остаточних підсумків доведеться почекати до осені.

26 червня місцева російська влада навіть запровадила надзвичайний стан, який, за їхніми твердженнями, насампе-

Сьогодні Україна не має сил для спроби виходу сухопутних військ до Криму. Проте поточна операція з його ізоляції може ускладнити або навіть унеможливити ведення російською армією наступальних операцій на півдні України.

ред мав допомогти впорядкувати економічні питання в кризовій ситуації.

Проблема з пальним позначається на багатьох інших сферах функціонування окупованого Криму, дорожчають продукти та товари. У деяких місцях Криму зникла частина продуктів, що швидко псуються. У соцмережах з'явилися відео,

на яких приїжджі з росії кажуть, що згортають свій малий бізнес і повертаються додому, принаймні на час «кризи».

Чи надійде час Кримського мосту?

Повертатися росіяни поки що можуть через Кримський міст, хоч дехто ризикує і обирає маршрут «Новоросія». Але міст наразі — єдине «безпечне» сполучення з росією. Проте під час повітряних тривог рух ним також призупиняють, іноді на кілька годин, що спричиняє величезні затори на під'їзних дорогах.

Після пошкодження мосту восени 2022 року внаслідок вибуху вантажівки, у яку СБУ заклала вибухівку, російська влада ввела обмеження для вантажних автомобілів. Для їхнього перевезення виділили пороми, але про більшість із них уже подбала українська армія.

Російські блогери пишуть, що найближчим часом ціллю атак може стати сам Кримський міст.

Речник українських Військово-морських сил нещодавно в ефірі телемарафону «Єдині новини» підкреслив, що останні удари, спрямовані на кримську логістику, є елементами багаторівневої операції, яка триває вже роками.

«Спочатку була знищена військово-морська логістика, потім — залізничні пороми, паралельно знищувалося ППО та об'єкти в так званому сухопутному коридорі», — пояснив Плетенчук. Він додав, що наразі «все зводиться до Кримського мосту».

Рефат Чубаров, голова Меджлісу кримськотатарського народу, в інтерв'ю для Радіо NV заявив, що знищення мосту може стати тим чинником, який змусить росіян залишити Крим.

Натомість командир Сил безпілотних систем в одному з липневих інтерв'ю зазначив, що українська армія не атакує міст, щоб залишити росіянам шлях для евакуації.

«Ми створюємо умови, за яких їхнє перебування там стає неможливим, не

втрачаючи жодного життя українського військовослужбовця. Ми робимо це виключно дистанційно», — наголосив Бровді.

Тому головною ціллю є логістика як на суші, так і на морі.

Він повідомив, що головною метою Сил оборони є не знищення самого мосту, а позбавлення можливості російським окупантам доставляти на півострів паливе, боєприпаси, техніку та особовий склад.

«Ми створюємо умови непереносимості перебування хробакам на півострові. І відповідно, закриваючи зараз шляхи доступу туди, а не шлях звідти. Ми ізолюємо Крим. Ми не чіпаємо Кримський міст, якщо ви не помітили. Нехай у**бують через нього. Усі ті мільйони нехай через той місток пи***ють без зупинки у свою росію ідесь уїжджають дуже далеко за Урал, щоби жити спокійно. Не**й було лізти в наш Крим. Нехай пи***ють зараз в Сибір і з чистого листа собі там розбудовують, якщо їм віку буде достатньо. Але ми не заважатимемо, нехай виходять», — сказав командувач СБС.

Крим перетворюється на тягар для росії

Після того, як українська армія восени 2022 року повернула Херсон і дійшла до Дніпра, з'явилися оптимістичні голоси, що наступною ціллю українського контрнаступу може стати південь України та вихід до Азовського моря або навіть до Криму. Коментатори стверджували, що Крим, з якого у 2014 році розпочалася російська агресія, є ключем до завершення війни.

Навесні 2023 року українська армія дійсно завдала удару в Запорізькій області, але попри важкі бої їй не вдалося провратися крізь російські лінії укріплень. Восени 2023 року Україна перейшла до стратегічної оборони, а надалі її головною ціллю було уповільнення російського наступу. Однак цього року видно принци-

пові зміни в підході до ведення подальшої оборони. Росіяни зазнають дедалі більших втрат, і водночас темпи їхнього просування, порівнюючи з минулим роком, суттєво знизилися. До того ж там, де це можливо, українські сили від зими намагаються контратакувати та досягають певних успіхів.

Сьогодні Україна не має сил для спроби виходу сухопутних військ до Криму. Проте поточна операція з його ізоляції може ускладнити або навіть унеможливити ведення російською армією наступальних операцій на півдні України.

До того ж сам Крим, який на початку вторгнення давав росії перевагу, тепер перетворюється на дедалі більшу проблему. Замість того щоб підтримувати логістику російської армії, він потребує все більше ресурсів для свого утримання, що додатково обтяжує російську військово-економічну машину. Не кажучи вже про те, що ізоляція Криму — це потужний удар по іміджу самого путіна, для якого анексія півострова мала стати початком відродження великої імперії. Проте українська армія докладає зусиль, щоб Крим став цвяхом у труну путінських мрій.

«Ми встоїмо. Москва ляже, Крим відбудуємо та відбудуємо», — такими словами завершує свої щоденні рапорти про знищені російські сили командувач Сил безпілотних систем Роберт Бровді.

ТЕМА

(А)симетричні польсько-українські відносини

Ольга Попович, історикиня та дослідниця польсько-українських відносин

Фото: **Український журнал**

Польща та Україна, будуючи партнерські відносини, мали б шанс не лише на зміцнення безпеки регіону, але й на впливову силу в межах Європи. Окрім цього, економічно кожна з країн була б теж у вигаді. Незважаючи на факт часто різних інтересів, суперечка чи відверта ворожість безпосередньо послаблює кожну з країн.

Наприкінці травня між Польщею та Україною розпочався черговий конфлікт. Причиною став указ українського президента про надання одному з підрозділів ОССЗСУ імені Героїв УПА. Ця подія в Україні практично залишилася б непоміченою, як це було з попередніми указами Володимира Зеленського. Ще у 2022 році український президент присвоїв звання Героя України Мирославу Симчичу, колишньому сотенному УПА. У 2023 році указом президента почесну назву імені Євгена Коновальця було надано одному з підрозділів військової розвідки України, 131-му окремому розвідувальному батальйону. У січні поточного року президент надав 190-му навчальному центрові Сил безпілотних систем ЗСУ почесне ім'я генерал-хорунжого Василя Кука, який був останнім командиром УПА. Також ще в липні 2025 року указом Зеленського патроном 31-ї окремої механізованої бригади Сухопутних військ став генерал-хорунжий Леонід Ступницький, начальник штабу УПА-Північ. Але цього разу реакція польської сторони була

настільки голосною та емоційною, що про це рішення Зеленського в Україні (і не лише) дізналися практично всі, а сама ситуація спричинилася до серйозного міждержавного конфлікту.

Україна відчула свою суб'єктність

Загалом, якщо проаналізувати останнє десятиліття, то загострення в польсько-українських відносинах виникає регулярно. Винятком став 2022 рік, коли росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Польща безапеляційно підтримала офіційний Київ, надала не лише так потрібну тоді військову допомогу, але й відкрила свої кордони для українських втікачів від війни. Варто пам'ятати, що польські прикордонники впускали на територію Польщі навіть тих українських громадян, у яких не було закордонного паспорта. Але вже з 2023 року міждержавні відносини повернулись у своє звичне русло із суперечками, але і прикладами цілком успішної співпраці.

Тема етнічних чисток на Волині в період Другої світової війни фактично стала пріоритетною для польських консервативних сил, починаючи з 2013 року. А саме консерватори невдовзі отримали повноту влади в Польщі.

Та 2022 рік став роком, який докорінно поміняв позицію України на міжнародній арені, а відтак сильно змінив саму країну. Україна відчула свою суб'єктність і здебільшого зрозуміла, яку ціну треба платити за збереження власної незалежності. Життя в країні, де триває повномасштабна війна, має багато специфічних рис, найго-

ловнішими з яких є постійне усвідомлення загрози та визначення пріоритетів на сьогодні. Ці головні зміни мають зараз великий вплив на те, як українська влада та суспільство реагує та сприймає черговий витік напружень між Польщею та Україною.

З ресурсом, але без власних амбіцій

Польща багато років займала позицію адвоката України не лише в Європі, але й на міжнародній арені загалом. Українські громадянські протести у 2004-му та 2013–2014 роках були підтримані та віталіся в Польщі. Офіційна Варшава була зацікавлена в тому, щоб демократичні процеси в Україні зміцнювались і тим самим віддаляли Київ від Москви. Також Польща проявляла й економічний інтерес до України, однак непрозорі правила часто відлякували польський бізнес. Але весь цей час Польща трактувала Україну як слабшого та залежного партнера, що, зрештою, відповідало реальності. Переважно польські консервативні середовища марили про новий союз у Європі, де має бути Україна зі своїм економічним та інфраструктурним потенціалом. Але в цій візії був один нюанс: Україну вони бачили як країну з ресурсом, але без власної ініціативи та амбіцій, а лиш як «молодшого брата» Польщі. Зміни, які відбулися в Україні і з Україною після російського повномасштабного вторгнення, у Польщі, схоже, не були готові враховувати. А ці зміни вплинули на один із головних складників двосторонніх відносин — Україна більше не потребувала адвоката, бо сама стала суб'єктом міжнародної політики. І найбільше, чого емоційно не сприймало українське суспільство — це спроба нав'язати йому чуже бачення, як десятиліттями робила це росія.

Волинь43

Тема етнічних чисток на Волині в період Другої світової війни фактично стала пріоритетною для польських консерватив-

них сил, починаючи з 2013 року. А саме консерватори невдовзі отримали повноту влади в Польщі. Однак зміна влади в Києві у 2014 році після Революції Гідності та початку російської війни проти України заклала міцний фундамент для того, щоб ця тема набула виключно політичного характеру та стала однією з ключових у внутрішньопольській аженді. Достатньо зробити побіжний аналіз польських подій у 2014–2020 роках, пов'язаних з темою Волині, побачимо, як сильно в цю тему були заангажовані проросійські сили та російська пропаганда. Використовуючи реальну історичну тематику, російська інформаційна кампанія в Польщі була спрямована на поширення в Польщі таких наративів, як «зростання бандеризму в Україні» та «Волинь43 — найжорстокіший геноцид проти поляків, вчинений українськими націоналістами». І треба визнати, ці наративи набули популярності в Польщі, чим і зміцнили польську емоційну чутливість.

Зрештою, певна асиметрія в історичних політиках обох країн не давала російській пропаганді та радикальним польським середовищам стільки можливостей, як зміна ситуації в Україні після 2014 року. Росія в Україні підтримувала проєкт так званої малоросійської чи слов'янської ідентичності й часто репрезентанти цього проєкту в Україні були партнерами та одномудцями польських правих середовищ в історичних дискусіях на тему Волині. Варто хоча б згадати 2013 рік і делегацію українських парламентарів на чолі з проросійським Вадимом Колесніченком до польського Сейму. Тоді Колесніченко привіз до Польщі звернення від 148 українських депутатів (переважна більшість це депутати від Партії регіонів та Комуністичної партії) про визнання подій на Волині «геноцидом проти польського народу». З 2014 року Колесніченко є громадянином росії та проживає в окупованому Криму.

Спроба «симетризму»?

Перемога Майдану у 2014 році дала зрозуміти росії, що вона втрачає свій вплив в Україні. Одна з тем, яка хвилювала офіційну Москву, стала побудова добросусідських польсько-українських відносин та українська євроінтеграція. Польща однозначно засудила російську окупацію Криму й підтримала Україну. Співпраця між Польщею та Україною перешкоджала російським планам послаблювати Україну та робити її залежною від росії. Україна ж, опинившись у фактичній війні проти росії, почала на державному рівні звертати увагу на побудову нової історичної політики. У цій політиці важливу роль віддавали тим політичним та військовим формаціям, які в різні періоди української історії боролись за українську незалежність. Серед них одне з важливих місць зайняли такі організації,

Українській підхід до теми Волині в Польщі часто називають «спробою України створити симетрію». І саме за цей «симетризм» українська позиція засуджується та вважається неприйнятною з огляду на польське розуміння вшанування пам'яті польських жертв етнічних чисток і польсько-українського діалогу.

як політична ОУН та військова УПА, які хоч і мали свої чорні сторінки в історії, але насамперед були символом боротьби з комуністичним режимом. На законодавчому рівні ОУН та УПА разом з іншими політичними та військовими утвореннями різних історичних періодів «було визнано борцями за українську незалежність». З цього

часу можемо спостерігати, як тема Волині абсолютно витіснила інші теми спільної польсько-української історії у двосторонніх відносинах та стала такою, яка лиш поглиблює та провокує чергові кризи між нашими країнами.

Щоб краще зрозуміти позиції в польсько-українській суперечці на тему історії, варто описати термінологію та основні відмінності в інтерпретаціях. В Україні найчастіше події на Волині, які мали місце в 1943 році, називають «Волинська трагедія» чи «польсько-український конфлікт під час Другої світової війни», значно рідше «етнічна чистка». У Польщі ж загальноновживаним є термін «Волинський злочин» чи «Волинська різанина», а також «геноцид на Волині». Різниця в термінологіях має безпосередній вплив на оцінку тих подій. Бо слова «трагедія» чи «конфлікт» мають дещо інший емоційний вплив, ніж слова «злочин» чи «різанина». З огляду на термінологію, також маємо й відмінність в інтерпретаціях. В Україні етнічні чистки на Волині не розглядаються окремо, а вилетені в ширший історичний контекст. Події на Волині в 1943 році розглядаються в контексті злочинів, які вчиняли польські військові формації щодо українців під час Другої світової війни й після її закінчення. А також враховують польську міжвоєнну політику пацифікації та нищення українських православних церков. Натомість у Польщі Волинь займає абсолютно окреме місце в національній політиці пам'яті — як геноцид проти поляків. Про злочини проти українців у контексті Волині не говорять, а якщо говорять, то лиш як про «попереджувальні акції» чи «відплатні акції», що саме по собі має виправдати польські етнічні чистки українців. Тому в Україні тема Волині це радше трагедія обох народів, а в Польщі — злочин українців проти поляків, геноцид польського народу.

Українській підхід до теми Волині в Польщі часто називають «спробою України створити симетрію». І саме за цей «симетризм» українська позиція засуджується

ся та вважається неприйнятною з огляду на польське розуміння вшанування пам'яті польських жертв етнічних чисток і польсько-українського діалогу. Натомість польський підхід абсолютно викреслює для України можливість визнавати ОУН та УПА як борців за українську незалежність і зводить всю діяльність цих формацій лиш до етнічних чисток на Волині, що абсолютно не сприймається українською стороною.

Два монологи

Складна та трагічна польсько-українська історія стала одним із напрямків польської політики — не лише внутрішньодержавної, але й міжнародної. У недавній резолюції Європарламенту за звітом Єврокомісії щодо євроінтеграційних реформ України, за наполяганням польських євродепутатів, з'явився пункт із критикою України за надання одному з підрозділів ССО імені героїв УПА. Варто наголосити, що була пропозиція з доволі радикальнішим формулюванням такої критики. Її запропонували польські праві, але до резолюції увійшов текст, який подали польські євродепутати від Європейської народної партії, ліберальні сили. У Польщі є політичний консенсус навколо волинської теми. Українські формації ОУН та УПА в ольщі цілковито вважаються злочинними. На законодавчому рівні злочини ОУН та УПА прирівняні до злочинів нацистів та комуністів проти польського народу. Якщо ще кілька років тому можна було дебатовати й робити паралелі між УПА та Армією Крайовою чи Селянськими батальйонами, то тепер такі порівняння одразу викликають обурення переважної більшості польських істориків, коментаторів, журналістів, а також і політиків. Польські праві та радикальні середовища використовують історичну тему для політичної кампанії, на якій будують свою жорстку антиукраїнську риторiku.

Те, що Польща історичні питання накладає на сучасну політику та оборону,

робить її ненадійною в очах європейських партнерів. А принциповість України не сприяє налагодженню діалогу між обома країнами та може мати вплив на майбутні євроінтеграційні процеси.

Дві країни, так виглядає, ведуть свої монологи на тему складної історії. Польща, реалізуючи свою політику пам'яті, не зважає на Україну чи українську вразливість. А також не враховує того, що Україна виснажена війною і живе іншими проблемами, ніж Польща. Натомість очікує, що Україна буде враховувати польську вразливість та прийме польське бачення того, як має виглядати політика пам'яті в Україні. Але Україна, відчувши свою суб'єктність, більше не погоджується на роль «молодшого брата» й тому болісно реагує на будь-яку спробу натиску, особливо якщо цей натиск супроводжується загальною антиукраїнською риторикою. Пороzumіння можливе лише тоді, коли кожна зі сторін почне трактувати одна одну як рівних партнерів. Партнерство вимагає обопільних поступок та прагматичного характеру відносин. Де нема змагань, хто від кого більше залежить, а є розуміння, що від конфлікту втрачають обидві сторони.

Чи залишаються ідеї Єжи Гедройця актуальними для Польщі?

Іза Хруслінська, публіцистка, авторка книг-інтерв'ю з українськими та польськими інтелектуалами, членкиня українського ПЕН-у, Варшава

Фото: **Томаш Віх**

Чи можна собі уявити більшу іронію долі: Сенатом РП 2026 рік у Польщі оголошено роком Єжи Гедройця, і водночас ми призвели до майже повного колапсу польсько-українських відносин!

На цей рік припадає 120-та річниця від дня народження Редактора Єжи Гедройця та 80-та річниця створення Літературного інституту, або «Культури», в італійській еміграції. Тож роздуми над спадщиною та візією, яку залишили Редактор Єжи Гедройць і його коло, у мить, коли я пишу цей текст незадовго до 10-11 липня, нагадують «глас волаючого в пустелі», і можуть видатися надто абстрактними. На запитання, що залишилося від концепції Редактора в контексті східної політики й того, якою він бачив Польщу, нині, року Божого 2026-го, можна відповісти — майже нічого. За польським звичаєм, ми вшановуємо Редактора та Літературний інститут виставками, семінарами, спогадами в статтях, але ставимося до його думки як до релікту — чудового, але все ж релікту. Поляки загалом мають проблему з величию власних співвітчизників. Іван Павло II — святий із сотнями пам'ятників, але коли цитують його слова, сказані 2001 року у Львові, «Прощаємо і просимо прощення», ми скручуємо дулю. Чеслава Мілоша, який у 1980 році отримав Нобелівську премію, проголосили Майстром, його зустрічали навколішки, але оскільки він називав себе сином двох народів — польського й литовського — навколо його поховання на Вавелі спалахнув скандал. І таких прикладів можна навести безліч.

Політична концепція Єжи Гедройця

Варто почати з короткого нагадування, у чому ж полягала велич думки Єжи Гедройця та «Культури», і не лише щодо України. Передусім це була програма для самої Польщі. У її центрі лежала політична візія. У розумінні Єжи Гедройця вона була синонімом візії історичної. Історичне бачення, своєю чергою, сягало корінням далекого минулого й було спрямоване в далеке майбутнє. Це було бачення водночас двох аспектів: того, якою повинна бути польська держава (Гедройць був державником), і того, якими мають бути відносини з народами-сусідами, яке місце має посідати Польща у Європі та світі. Стисло він підсумував своє бачення Польщі в книжці «Автобіографія в чотири руки», написаній спільно з Кшиштофом Помяном. Завершуючи автобіографію, він додав «Післямову», у якій, серед іншого, зазначив: «Історію Польщі характеризує постійна тенденція до послаблення виконавчої влади: славнозвісні *pacta conventa* [узгоджені домовленості – прим. перекл.], анархічна золота свобода, *liberum veto* [принцип одноосібного вето – прим. перекл.]. Насамперед ми повинні змінити ментальність нації. Це вимагає зміцнення виконавчої влади, (...) перебудови парламентської системи, щоб викоринити з неї партійництво та засилля приватних інтересів. Це вимагає запровадження верховенства права й непохитної боротьби з корупцією в усіх її проявах і різновидах». Оскільки мій текст стосується актуальності думки Гедройця в східній політиці Польщі, щодо питань внутрішнього устрою держави я обмежуся лише цією цитатою. Сьогоднішня Польща надто далека від такого бачення Редактора. Додаймо також, що Гедройць був безкомпромисним прихильником відокремлення Римо-католицької церкви від держави. У Польщі після 1989 року, на жаль, цього досягти не вдалося. Крім того, Гедройць, як і всі його найближчі соратники, був непримиренним ворогом польського на-

ціоналізму та ксенофобії, що живилися духом Дмовського та ендеків.

Щодо місця Польщі в Європі та світі, він бачив країну в ЄС та структурах НАТО. Гедройць вважав, що найважливіша роль Польщі в Європі мала б полягати в мудрій політиці: «Не впадаючи в національну манію величі, ми повинні проводити самостійну політику, а не бути клієнтом Сполучених Штатів чи будь-якої іншої наддержави». Найбільшою силою Польщі мала б стати розумна східна політика та впорядковані відносини з Німеччиною. Так, якщо дуже коротко, виглядає «заповіт» Єжи Гедройця, залишений в «Автобіографії...» 1994 року.

В останні роки життя найважливішим внеском «Культури» в бачення Польщі після 1989 року Гедройць вважав концепцію УЛБ (Україна, Литва, Білорусь), а також виклик для Польщі щодо її реалізації. Ми полюбаємо зупинитися лише на першій частині цієї концепції: підтримці за будь-яку ціну незалежності України, Білорусі та Литви. Коли Гедройць уперше опублікував цей вектор мислення в «Культурі», це були 1950–1952 роки. Тобто була абсолютно інша геополітична ситуація, адже всі три народи були поглинуті Радянським Союзом, а Польща опинилася у сфері залежності від советів. Тоді здавалося, що назавжди. Але не для Гедройця! Він, без сумніву, виявився візіонером. У 1994 році, за шість років до смерті, коли всі ці три народи вже відновили свої незалежні держави, він написав: «Нашою головною метою має бути (...) захист незалежності України, Білорусі та балтійських держав, причому в тісній співпраці з ними». Тим часом це гасло було лише одним із ключових, але не єдиним.

Тоді, коли програма для Польщі лише створювалася (себто в 50-х роках) і набувала чітких обрисів у 60-х, Гедройцю йшлося не лише про добровільне прийняття наві'язаних кордонів: «Львів має бути українським, а Вільнюс — литовським!». Йшлося також про безумовне визнання політичної та культурної суб'єктності наших історично найближчих сусідів. Такого визнання

в минулому ми ніколи по-справжньому не здійснювали, відтак потрібно було водночас переосмислити і трансформувати «ягеллонську ідею». У цьому сенсі програма незалежності України, Литви та Білорусі означала свідоме переформатування спадщини минулого. А оскільки в теперішньому часі ми всі були підвладні цьому минулому, реалізація програми вимагала щоденної наполегливої праці заради незалежності. Оскільки майбутнє мало стати геть іншим, ніж сьогодні, це вимагало бачення нової Польщі в новій Європі та в новому світі. І таке бачення створювали в Літературному інституті всіма політичними, видавничими та мистецькими засобами. Тривалу життєздатність такої візії мали забезпечувати незалежність, демократія та кооперація. Нам пощастило дожити до втілення цього бачення.

У Польщі після 1989 року розмови про Річ Посполиту Обох Народів чи Другу Річ Посполиту як про держави, що вели політику колоніального домінування, до сьогодні залишаються проблемою. Це ніколи не увійшло до публічного дискурсу, підручників тощо. Дуже небагато істориків мають сміливість саме так інтерпретувати нашу історію.

Зміна польської політики без зміни польської ментальності

У той час, коли на початку 90-х років Гедройць визнавав концепцію УЛБ найбільшим внеском середовища «Культури» в бачення Польщі після 1989 року, здавалося,

що її вдалося реалізувати. Польща визнала незалежність України та Білорусі, а разом із Литвою розпочала переговори про вступ до ЄС і НАТО.

Ось тільки основою всієї концепції УЛБ, а отже, й польської політики, мала стати зміна польської ментальності. Це була *sine qua non* [абсолютно обов'язкова умова – прим. перекл.]. Без цієї реформи повна реалізація концепції УЛБ була неможливою. І саме виконання цієї умови, безперечно, виявилось для Польщі, її політиків, частини істориків та значної частини суспільства найважчим завданням. Єжи Гедройць був глибоко переконаний, що поляки мають кардинально змінити своє ставлення до українців, білорусів та литовців. Що означало для нього та його *porte-parole* [інтелектуального речника – прим. перекл.] Юліуша Мерошевського «кардинально змінити»? Йшлося про те, щоб ми позбулися всіх тягарів минулого — не лише матеріального спадку колоніального домінування, а і його символічної спадщини. Тим часом у Польщі після 1989 року розмови про Річ Посполиту Обох Народів чи Другу Річ Посполиту як про держави, що вели політику колоніального домінування, до сьогодні залишаються проблемою. Це ніколи не увійшло до публічного дискурсу, підручників тощо. Дуже небагато істориків мають сміливість саме так інтерпретувати нашу історію.

Професор Анджей Менцвель, чия інтерпретація концепції «Культури» я ціную, мабуть, найбільше, у розмові зі мною в 10-ту річницю смерті Редактора (2010 рік) сказав: «А тут навіть окремі слова несуть важкий історичний шлейф, наприклад, “креси”, не кажучи вже про всю символіку Ягеллонської Польщі — завжди треба зважати на те, чи не ранимь вона наших сусідів. Така зміна, воістину історична, потребує, звісно, хороших міждержавних відносин, адже вони є підмогою, однак з них усе тільки починається. Зміна вимагає праці не лише над створенням політичних умов, а й над ментальністю та поглядами поляків. Польський патерна-

лізм щодо східних сусідів — специфічний зворотний бік комплексу меншовартості перед Заходом — формувався впродовж кількох століть і за давніх часів, безсумнівно, був колоніальним. Щонайменше років сто він уже розпадається, але це не означає, що він зник, а поляки зазнали дивовижного перетворення і тепер мають партнерське, дружнє ставлення до українців, білорусів чи литовців».

І додав: «Якби на нещастя — а ніхто, включно з росією, не мав би собі цього бажати — українська держава зазнала краху, тоді від візії Гедройця можна було б відмовитися, хоч у нас і нема ніякої альтернативи. Проте оскільки Україна існує як

Головним припущенням авторів, які говорять про необхідність переходу до тзв. постгедройцівської доктрини, є переконання, що в епоху незалежної України та її сильних європейських прагнень Польща більше не мусить відігравати роль «адвоката Сходу» в колишньому стилі, а її політика у відносинах зі східними сусідами має ґрунтуватися на чистій *realpolitik* та захисті власних національних інтересів.

держава, завданням поляків є мислити й діяти в інтересах стабільності цієї держави та задля постійного покращення наших відносин. Наш засадничий, історичний підхід до України не повинен залежати від сезонних змін».

Додам від себе: щонайменше з початку 2000-х років розбудова кращих відносин

між поляками та українцями досі залишається залежною від зміни політичного кабінету в Києві. Тим часом, згідно з геніальною думкою Гедройця, працювати заради співпраці та зближення потрібно за будь-яких умов — мета не змінюється, натомість засоби слід адаптувати до ситуації. Ми маємо здолати пласти негативних нашарувань, що накопичувалися впродовж кількох століть, тож на це знадобиться кілька поколінь.

Сьогодні, мабуть, варто визнати, що на рівні суспільства лише певна його частина мислить і діє в дусі візії Редактора. Кілька політиків, які в минулому апелювали до цієї візії, як-от Яцек Куронь, Броніслав Геремек, Владислав Бартошевський, уже пішли з життя, і про їхні діяння з нагоди чергових річниць можуть згадувати, наприклад, через присвоєння їхніх імен залам у Парламенті РП, у статтях чи зрідка в документальних фільмах, але на цьому все й закінчується.

Польське суспільство в кількох ключових для України (а також Білорусі) моментах у ХХІ столітті продемонструвало такі солідарність і підтримку, про які Гедройць міг тільки мріяти: Помаранчева революція, Революція Гідності, білоруські протести 2020 року й найбільше — після 24 лютого 2022 року, після вторгнення росії в Україну. Частина як середовищ, так і окремих людей, котрі долучилися до підтримки України й у попередні десятиліття, і після 24 лютого 2022 року, активно діють і солідаризуються з Україною і донині.

Процес відходу від концепції Гедройця

Але процес підриву значущості доктрини Гедройця (як її вже деякий час називають у Польщі) розпочався дуже швидко після його смерті й розтягнувся на два десятиліття. На початках можна було сподіватися, що це, можливо, тимчасовий процес і його вдасться зупинити. Варто спробувати бодай стисло окреслити найважливіші моменти з майже тридцятирічної історії Польщі, щоб показати процес поступової

«деградації» концепції Гедройця в підході до України, особливо на політичному рівні. Інтелектуальний демонтаж та ревізія цієї концепції польськими елітами розпочалися якраз у 2000–2003 роках. Тобто майже одразу після смерті Редактора. Відтоді цей процес триває безперервно, а 2026 рік, як на мене, можна вважати роком її остаточного поховання.

З огляду на обмежений обсяг тексту я спробувала тезово продемонструвати ключові моменти.

1. Справжнім наріжним каменем, який відкрив дебати щодо ревізії концепції Гедройця, стала стаття публіциста й майбутнього міністра Бартоломея Сенкевича під назвою «Похвала мінімалізму», опублікована на шпальтах видання Tygodnik Powszechny наприкінці 2000 року. Сенкевич одним із перших прямо заявив, що «епоха Гедройця» в польській східній політиці добігла кінця, оскільки її цілі (незалежність України, Литви та Білорусі) уже досягнуті. Він аргументував це тим, що Польща має відмовитися від месіанської ролі «адвоката Києва» на користь прагматичного реалізму та дбання про власні інтереси всередині західних структур.

2. У 2003 році вперше на державному рівні стався гострий розкол усередині польських еліт щодо України. Хоч президент Александр Квасневський намагався втілювати лінію Гедройця (спільно з Леонідом Кучмою в Павлівці/Порицьку), кресові і праві кола, а також частина істориків (зокрема пов'язаних із новоствореним Інститутом національної пам'яті) почали гучно критикувати владу за «політику мовчання» про Волинь заради хороших відносин із Києвом. Це показало, що історичну політику неможливо надовго відокремити від дипломатії, що безпосередньо піддажувало фундамент думки УЛБ (Україна, Литва, Білорусь).

3. У першій половині 2000-х років навколо краківського Центру політичної думки (Ośrodek Myśli Politycznej) та середовища, яке створив часопис «Політична теологія» (Teologia Polityczna, зокрема Даріуш

Гавін, Марек Ціхоцький), почала формуватися консервативна критика Гедройця. Ці інтелектуали вказували, серед іншого, на буцімто асиметрію відносин: Польща несла геополітичні витрати, не отримуючи від Києва нічого натомість (наприклад, в економічних чи історичних питаннях). Припускалася нереалістичність засад Гедройця: Україна 2000–2004 років (епоха Кучми), на думку цієї групи, була країною корумпованою, олігархічною і такою, що дрейфувала в бік росії, а це підривало віру в те, що вона автоматично стане демократичним буфером.

4. Ентузіазм, з яким залучились Александр Квасневський та Лех Качинський до підтримки Помаранчевої революції в Україні у 2004–2005 роках, спочатку визнали тріумфом думки Гедройця. Однак розчарування подальшим правлінням Віктора Ющенка (зокрема присвоєння звання Героя України Степану Бандері у 2010 році) зрештою призвело до того, що критики 2000–2003 років визнали свої колишні побоювання щодо польсько-української асиметрії цілком справедливими.

Польські еліти почали виразно переглядати та ставити під сумнів засади доктрини Гедройця в її безумовному вимірі, починаючи з 2016–2017 років. Це стало поворотним моментом у польському публічному дискурсі після років певного консенсусу. Найважливішим кроком у цьому розвороті стало ухвалення Сеймом у липні 2016 року резолюції, яка встановила 11 липня Національним днем пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами. Ця подія відкрила суперечку про історичну політику, яка триває і донині, і яка замінила колишнє — бодай на словах — примирення на жорстке обстоювання власних інтересів. Відтоді польський Парламент ухвалив ще кілька так званих волинських резолюцій, а минулого року посилив їхню роль законом про встановлення нового державного свята. Тепер 11 липня відзначається як Національний день пам'яті поляків-жертв геноциду, вчиненого ОУН і УПА на східних землях

Другої Речі Посполитої. У 2017 році та пізніше в провідних медіа з'явилися аналітичні матеріали про нібито вичерпаність східної програми паризької «Культури» та необхідність переходу до так званої пост-гедройцівської доктрини. Головним припущенням авторів, які використовують це поняття, є переконання, що в епоху незалежної України та її сильних європейських прагнень Польща більше не мусить відігравати роль «адвоката Сходу» в колишньому стилі, а її політика у відносинах зі східними сусідами має ґрунтуватися на чистій *realpolitik* та захисті власних національних інтересів.

Тоді ж націоналістичні та праві кола відкрито проголосили «кінець доктрини Гедройця» і закликали до жорсткого висунення умов Києву. А у 2023–2026 роках напруженість періоду 2023–2024 років (зернова суперечка) та загострення дискурсу після річниць Волинських подій у 2024–2026 роках закріпили серед більшості політиків думку, що беззастережна реалізація цієї політики за браком взаємності шкодить польським інтересам.

Орден і «польська чутливість»

На мою скромну думку, останній період, позначений рішенням Кароля Навроцького відібрати орден Білого Орла у Володимира Зеленського, а також ініціативою євродепутатів від «Громадянської коаліції» (тобто Польщі) щодо внесення до резолюції про прогрес України на шляху вступу до ЄС пунктів, які стосуються засудження Української Повстанської Армії, Волині та необхідності врахування Україною «польської чутливості» в процесі євроінтеграції, означає остаточну «смерть» концепції Гедройця в Польщі. О великий парадокс! І це в рік Єжи Гедройця в Польщі!!!

Значення питання відібрання ордена має кілька вимірів. Перший, найважливіший: Зеленський отримав цю нагороду у 2022 році як вираз польського визнання героїзму та незламності українського суспільства у війні росії проти України.

Відтак українці (і цілком справедливо), а разом із ними й частина польського суспільства, сприйняли це рішення з обуренням та образою. Це рішення має символічне значення — як можна, забираючи цей орден, заперечувати український незламний опір та героїзм на п'ятому році брутальної війни, коли міста України обстрілюють і руйнують щонаочі, гинуть цивільні, а на фронті Збройні Сили України творять дива, щоб не лише давати відсіч, а й атакувати росію, бомбардуючи своєю чергою її вразливі місця! Сама лише ця подія для багатьох із нас у Польщі була насамперед такою, що суперечить будь-яким етичним цінностям та звичайній людяності!

Проблема, однак, і в тому, що на політичному рівні рішення Навроцького знайшло підтримку (ймовірно, неохоче, але все ж таки) в особі прем'єр-міністра Дональда Туска. Згодом відбувалося її розмивання, та попри все, мабуть, уся політична еліта в Польщі дійшла висновку, що відповідальність за весь цей скандал несуть Україна та Володимир Зеленський. Варто констатувати, що аргументація як політиків, так і медіа (оскільки вони в цьому сходилися) була дивною. Зеленський, мовляв, не врахував «польську чутливість», присвоївши ім'я Героїв УПА одному з підрозділів ЗСУ (додам: на власне прохання бійців цього підрозділу!). Або ще відвертіше: Зеленський зробив це навмисно, чи то з огляду на підтримку в Україні націоналістично налаштованих майбутніх виборців, чи то щоб зробити «на зло» Каролію Навроцькому. Адже той не здійснив візиту в Україну, Зеленський побачився з ним у Польщі з власної ініціативи. Крім того, першим жестом вітання Навроцького було вручення президенту України книги про Волинь! Я не політолог і не експерт із питань війни, але коли я чула цю аргументацію, то не могла повірити, до якої міри Польща здитиніла й повністю зосередилася на самій собі! Щодня гинуть сотні українців, ситуація на фронті динамічна, Україна впровадила нову тактику бомбардування

вразливих місць росії (і успішно!), тож навіть проста людина розуміє, що це вимагає від Зеленського максимальної концентрації уваги та зусиль на внутрішній ситуації та міжнародних контактах! Але він, бачите, мав би сидіти й думати про «польську чутливість»!

Ініціатива Польщі в Брюсселі викликає ще більш негативний резонанс і матиме далекосяжні наслідки для наших відносин з Україною. Для України на п'ятому році війни процес вступу та підтримка ЄС мають одне з пріоритетних значень для її майбутнього. Росія не просто веде війну з Україною, вона прагне її знищення. У такій ситуації Польща спочатку влаштовувала скандали навколо сільського господарства, побоюючись у майбутньому конкуренції між своїм вітчизняним виробництвом та виробниками в країнах ЄС, а тепер завдала удару в спину. Я не вагаюся використовувати це формулювання. Мотивація Польщі в цій ініціативі просто приголомшує. Окрім внутрішньопольської партійної боротьби, її чітко і прямо висловив заступник міністра закордонних справ Марцін Босацький в одному з телевізійних інтерв'ю. Цитую його слова: «Жорстка позиція Польщі вчить Київ, що Польщу “не вдасться переграти” чи обійти на шляху до ЄС. Це сигнал для влади в Києві, що вони не можуть провокувати Польщу й мусять поважати польську історичну чутливість, якщо хочуть увійти до ЄС!»! No comment!

Отже, як ця політика Польщі, проваджувана з 2023 року в політико-економічних справах, може співвідноситися з концепцією Єжи Гедройця? Це ж стосується і польської історичної політики, розпочатої особливо після 2013 року (волинська резолюція), у центрі якої опинилася «сакралізація Волині» та вимога до України не лише просити пробачення, а й визнати Волинь геноцидом. Це ж стосується визнання Української Повстанської Армії злочинною організацією і вимога, щоб подібне зробила й Україна, постійне вишукування в Україні націоналістів та бандерівців. Як

цих кілька ключових питань можуть корелювати з концепцією Єжи Гедройця щодо бачення Польщі та ставлення Польщі до України в уявленні Гедройця та Мєрошевського?

Тут немає жодних точок дотику; це не просто відсутність її продовження, а цілковите заперечення. І це не має нічого спільного з realpolitik, яку нібито повинна вести Польща щодо України (з жорстким прагматизмом), а натомість свідчить про повне нерозуміння геополітики та її викликів. Але ж саме їх глибоке розуміння лягло в основу всієї візії Гедройця! Не кажучи вже про те, що польське суспільство мало пройти через глибоку зміну менталь-

Проблема в тому, що на політичному рівні рішення Навроцького знайшло підтримку в особі прем'єр-міністра Дональда Туска. Згодом відбувалося її розмивання, та попри все, мабуть, уся політична еліта в Польщі дійшла висновку, що відповідальність за весь цей скандал несуть Україна та Володимир Зеленський.

ності, і лише виконання цієї умови могло дозволити реалізувати концепцію польської східної політики!

Великий виклик чи в чому полягає проблема?

З'ясувалося, що спосіб мислення Гедройця про Польщу, його очікування від поляків виявилися для Польщі та поляків занадто великим викликом, оскільки такий тип формації залишається для нас далеким, тож найпростіше його відкинути або

визнати застарілим. Можна спробувати коротко поміркувати (хоч насправді для цього знадобився б окремий аналіз), чому ж це не вдалося.

Насамперед — у своїй масі ані польська політична еліта, ані суспільство не здійснили того, що Гедройць і Мєрошевський називали реформою «ордену польськості», про засади якої я писала вище. Іншим, одним із найважливіших чинників, який не сприяв і досі не сприяє поширенню цієї позиції в суспільстві, є глибоке вкорінення в Польщі ендецьких поглядів, до того ж у їхній пізній версії: «католицької держави польського народу». Вони проглядають у багатьох місцях і за бага-

Разом із домінуванням реваншистської історичної політики, яка переживає свій ренесанс із 2015 року, відколи до влади прийшла партія ПіС, з'явився значно сильніший тиск на акцентування польських кривд та мучеництва; оживає ірраціональне месіанство, яке в карикатурній формі проявилось після Смоленської катастрофи.

тьох обставин, претендують на винятковість і найохочіше кричать про себе: «Тут Польща!», «гордий польський народ!». Це більш-менш усвідомлений вияв почуття монополії, мовляв, лише ми є поляками, а ті, що на іншому березі річки, уже ні!

Як казав професор Анджей Менцвель, «Це якесь далеке відлуння племінного мислення, яке, проте, досі живе. Сучасні нації є складними та розгалуженими, це елементарна істина, а поляки сьогодні диференційовані та розпорошені як ніколи раніше. Цей крик є свідченням того, що

вони самі не здатні прийняти цю різноманітність, оскільки ментально не доросли до плюралізму. Така племінна ексклюзивність поширюється легко, бо не вимагає нічого, окрім поверхневої ідентифікації: “ми — справжні поляки”. Творча, орієнтована на майбутнє позиція “гедройцівців”, якщо можна так висловитися, вимагає невинної критичної рефлексії та безперервної праці над собою і світом. А це незрівнянно важче й накладає значно більше зобов'язань». Отже, ми це облишили!

Разом із домінуванням реваншистської історичної політики, яка переживає свій ренесанс із 2015 року, відколи до влади прийшла партія ПіС (Право і справедливість), з'явився значно сильніший тиск на акцентування польських кривд та мучеництва; оживає ірраціональне месіанство, яке в карикатурній формі проявилось після Смоленської катастрофи. Цей реваншистський напрям, який підпорядкував собі польське політично-культурне життя останніми роками, призвів до того, що згадані вище «гедройцівські» кола опинилися на маргінесі, а часто є ледь терпимими. Що також важливо — не було й досі немає таких публічних політичних ініціатив, які б апелювали до цього досвіду та використовували його безсумнівні здобутки. Історична політика, що реалізується зараз — чи радше політика пам'яті — є постійним підживленням ґрунту, створеного реваншистською історичною політикою. Намірів переглянути чи переформатувати її в офіційних діях наразі непомітно. Немає такого політичного аналітичного центру (think tank), який би систематично й незалежно працював над ідеями та візіями майбутнього. Уся інтелектуальна енергія політичних середовищ витрачається на поточне міжпартійне суперництво. Тому питання, які не підходять для цієї боротьби, просто не порушуються, для них немає жодного місця.

Як наслідок, наша історична ситуація не піддається глибшій рефлексії. Крім того, навіть раніше, у дев'яностих роках і пізніше, недооцінювали вагу змін, які несуть із

собою нові незалежні держави біля наших східних кордонів. Мислення та дії тих людей і середовищ, які розуміли це значення, не трансформувалися в нову, очевидну для всіх політичну якість, у новий польський державний інтерес (рацію стану). Нам бракує чіткого усвідомлення того, що Польща зараз перебуває в зовсім інших геополітичних реаліях, ніж будь-коли раніше. Забрало політичної волі, щоб такий національний інтерес чітко сформулювати та закріпити в суспільстві. Тиснення реваншистської концепції також обмежує можливості для створення цієї нової якості, оскільки змушує до фактично нав'язаного суперництва та захисних дій замість творчих. На додачу до всього, абсолютно відсутні роздуми про реформу «ордену польськості», про сучасну культурну кристалізацію, — замість роботи в цьому напрямку постійно викликаємо жалобні примари, а нами правлять упирі минулого.

Тим часом, допоки Польща існуватиме в цих територіальних, політичних та культурних межах — а це триватиме так само довго, як і світова історія, — доти візія Гедройця зберігатиме свою актуальність.

Послання Гедройця: треба нарешті поховати це минуле

На завершення підсумуємо, з якою Польщею ми маємо справу сьогодні, що дозволить додатково зрозуміти, чому візію Гедройця та Мерошевського вважають реліктом. Починаючи з 2016 року, за правління ПіС, розпочався демонтаж демократичних інститутів польської держави, а коаліційні уряди після 2023 року не змогли впоратися з наслідками цього демонтажу. Правління ПіС разом із президентством Анджея Дуди, апелюючи до найгірших ендецьких зразків, уможливило, а подекуди й підтримало розвиток націоналістичних та ультранаціоналістичних середовищ у Польщі. Створення двох партій — «Конфедерації» та «Конфедерації Гжегожа Брауна» — посилює в Польщі націоналізм,

ксенофобію та агресію щодо «інших». Польське суспільство навіть у період воєнного стану не було настільки поляризованим, як зараз. Ситуація та атмосфера в Польщі загрожують призвести до перемоги на парламентських виборах 2027 року коаліції популістсько-націоналістичних, антиєвропейських та вкрай антиукраїнських партій.

Попри все — скандали в українсько-польських відносинах останніх місяців, зростання агресії щодо українців, які живуть у Польщі (зокрема дітей та молоді), реанімований Гжегожем Брауном оскаженілий антисемітизм та затятий антиукраїнізм, що напряду живиться від москви та її пропаганди (чого Браун і не приховує), зростання в польському суспільстві підтримки «Конфедерації» Брауна, а також заяви ПіС вустами Пшемислава Чарнека, який ледь не запрошує путіна до Польщі, — ми стоїмо «на своєму». І я повторю слова Марціна Босацького як квінтесенцію польської політики: «Жорстка позиція Польщі вчить Київ, що Польщу “не вдасться переграти” чи обійти на шляху до ЄС», а прем'єр-міністр Дональд Туск анонсує тверду позицію Польщі в процесі вступу України...

Тим часом Єжи Гедройць в інтерв'ю, даному за два тижні до смерті, залишив зовсім інший заповіт: «Є лише питання розумної поведінки щодо цих націоналізмів, які можна розрядити. В Україні якісь там урочистості УПА, якісь маніфестації. Я цього не засуджую. Це треба толерувати. Їхня перспектива погляду на УПА зовсім інша, ніж наша. І я не бачу потреби за кожної нагоди говорити про вбивства на Волині. Я не заперечую, вони були. Тільки треба врешті-решт це минуле поховати. Нормалізувати польсько-українські відносини».

Вважаймо це підсумком роздумів про програму Єжи Гедройця та її реалізацію в Польщі!

Славомир Сєраковський:

«В реальності (польське) антиукраїнство — воно в своїй основі взагалі не про Україну»

Розмовляв **Петро Андрусечко**

Фото **Український журнал**

Протягом багатьох років у Польщі функціонувала політична дуальність, якщо говорити про основні політичні сили. Як сьогодні виглядає польська політична сцена, адже умовний поділ на PiS (Право і справедливність) та PO (Громадянська платформа), а нині KO (Громадянська коаліція), це, мабуть, уже в минулому? Які зміни відбулися останнім часом на польській політичній арені?

Почну трохи філософськи. Конфлікт, до того ж такий контрастний, бінарний конфлікт, взагалі є сутністю політики. Зазвичай ми орієнтуємося за двома таборами. Звісно, у різних політичних системах, більш чи менш пропорційних, це може приводити до більшої чи меншої кількості партій, але зазвичай є, навіть у цих багатопартійних системах, два, максимум три такі блоки. Коли їх три, як у сьогоднішній Франції, із цього виходить великий хаос. Важко сформувати уряд і важко зробити так, щоб він тримався довше та взагалі мав за собою хоч якусь більшість.

У Польщі ми мали, власне, дві великі політичні сили, такі собі дві політичні епохи.

Перший період — це, звісно, епоха розподілу Круглого столу на еліти «Солідарності» та посткомуністичні еліти. Вона тривала приблизно десятиліття. Тоді основними суперечками були конфлікти

довкола декомунізації, ставлення до католицької церкви, до комунізму загалом, а також щодо люстрації.

Пізніше, внаслідок розпаду чи краху підтримки посткомуністичної партії, з'явилася двопартійність Туска й Качинського, на той момент «Громадянської платформи» та PiS. Теми змінилися: тоді важливою була тема корупції (так званої схеми), яку вигадав Качинський.

Ця епоха тривала дуже довго, і щоразу дедалі більше людей ставить це запитання, яке ставиш і ти: чи вона не добігає кінця? Смерть цього поділу проголошували неодноразово, неодноразово на нього і скаржилися, особливо з ліберального боку казали: «Анти-PiS — що це взагалі за ідея?». Вважалося, що ця політична програма несе лише розчарування. Однак, зрештою, саме «анти-PiS» донедавна був тією головною суспільною емоцією, яка об'єднувала людей із нашого боку.

Зараз дійсно видно, що внаслідок суспільних трендів, про які ми зараз поговоримо, насамперед радикалізації польського суспільства, навіть така крайня поляризація, яка є тепер, виявляється, власне кажучи, для деяких людей у певному сенсі занадто м'якою. Це парадокс, але це справді так. Якщо в Польщі виникає така партія, як партія Гжегожа Брауна — відверто проросійська, антисемітська, яка вже дійсно ставить під сумнів демократію,

з якимись монархічними ідеями... Здавалося б, це абсолютно не те, чого ми очікували б після 1989 року в Польщі. І така партія одразу отримує 10%, це сигнал, що насправді вже не лише центру не існує, але й самі ці дві сторони поляризації більше не функціонують у попередньому вигляді.

Минулого року ми провели соціологічне дослідження з Пшемекком Садурою, спрямоване на те, щоб зрозуміти, що відбуватиметься довкола президентських виборів. Тобто спочатку перше дослідження — до виборів, а друге — після.

Перше — щоб дізнатися, власне, як беззаперечний на той час фаворит виборів Рафал Тшасковський (нагадаю, що це був єдиний кандидат, який у соціологічних опитуваннях отримував понад 30% голосів респондентів, навіть коли їм не називали прізвищ, а таке рідко трапляється) зможе впертися і чи може він узагалі мати хоч якогось контркандидата? Тоді, я пам'ятаю, у цих дослідженнях ми написали: якщо хтось і має шанс проти Тшасковського, то це має бути людина з-поза меж ПiС, ймовірно, 40-річна, з іміджем сильної особистості.

І згодом стався цей приголомшливий результат виборів, на яких маловідома особа — до того ж із такою біографією, що переважно компрометує — перемогла беззаперечного фаворита, людину, котра, як здавалося, була ідеально підготовлена до влади.

А коли ми провели дослідження після президентських виборів, ми зрозуміли, чому це не стільки Навроцький виграв у Тшасковського, скільки Тшасковський програв суспільним трендам. Тим трендам, які, я б сказав, дещо прогледіла громадська думка.

Відбувся різкий стрибок у настроях суспільства. Частково це було наслідком розчарування урядом Туска після 2023 року та тими величезними сподіваннями, які на нього покладали. Першим із нових трендів став антилібералізм: люди виявилися налаштованими критичніше, ніж очікувалося, і почали піддавати сумніву

або віддалятися від ліберальної демократії — цінностей, які раніше здавалися очевидними, як повітря. Також з'явився так званий суверенізм, тобто люди в Польщі вперше засумнівалися в доцільності перебування в Європейському Союзі.

І це явище, яке сьогодні стосується майже третини суспільства. А пам'ятаймо, що в Польщі підтримка Європейського Союзу сягала 90%.

Наступний тренд — антисистемність: тобто політика «перекинутого столу». Саме ці складові призвели до парадоксу: кандидату, чия біографія мала б його скомпрометувати, вона, навпаки, допомогла. Що людина, яка більшу частину виборчої кампанії провела, демонструючи себе в спортзалі, про яку з'ясували, що вона привласнила однокімнатну квартиру літнього чоловіка, і яка до всього була в минулому сутенером, футболним хуліганом та регулярним учасником бійок. Однак з'ясувалося, що для багатьох людей це був кандидат, який символізував протест проти еліт.

У Польщі також, і це дуже важливо, політична поляризація спирається на суспільну поляризацію, що має багатовікову генеалогію. Це той спір народних класів, скажімо, зі шляхтою або з таким собі постшляхетським класом (тобто з Польщею, яка була колись до поділів): польська шляхта очікує боротьби за такі ідеали, як незалежність, але сама не хоче нічого дати цьому народу.

Цей базовий суспільний поділ так ніколи й не був подоланий. Можливо, шанс був у 1980 році під час «Солідарності», але його змарнували. І саме на цій сильній суспільній поляризації насправді і тримається розкол. Цікаво, що, наприклад, на місцевих виборах ліберальна партія перемагає в 102 зі 107 великих та малих міст, але повністю програє в селі. Польща — це два суспільства: одне живе в містах, інше — у селах та провінції. І ця провінція досі трохи більша. Провінція — це те місце, де ліберальні цінності найслабші: там найменше розуміння триподілу влади, неза-

лежних медіа, свободи слова. Це такі пост-матеріалістичні питання, які там справді слабо вкорінені.

І, наприклад, Качинський зробив геніальний хід, мабуть, єдиний у його біографії справді геніальний у стратегічному плані: це був перехід від першої партії ПіС, яка правила у 2005–2007 роках, до другої, яка почала правити з 2015 року. Перша партія Качинського майже нічим не відрізнялася від партії Туска. І не лише з огляду на програму, вони ж мали створити коаліцію! Зрештою, одного разу вони навіть ішли разом на місцеві вибори.

І ці дві Польщі сьогодні воюють між собою, і, на жаль, зовнішня політика є наслідком цієї внутрішньої політики. Ба більше, у такому розділеному суспільстві історичні питання, символічні питання, пошук ворога — це найпримітивніші, найпростіші способи політичної самоорганізації.

Соціально-економічний профіль їхніх виборців був однаковим. Приблизно порівну жінок і чоловіків, заможніших і бідніших людей, жителів міст та за їхніми межами. Тоді Качинський мав у своїй партії багато представників еліти: Радослав Сікорський, Павел Коваль, Стефан Меллер на посаді глави МЗС, Казімеж Михал Уяздовський, я міг би продовжувати цей список. Це чільні представники польської інтелектуальної еліти. Що він зробив? Він тоді викинув усіх цих людей із партії, і зі свого електорату. Повністю мігрував у провінцію і чудово розпочав. Він змінив програму на просоціальну та антиліберальну. І використав те, що в суспільстві з низьким рівнем довіри один до одного, до інституцій люди завжди нада-

ватимуть перевагу «партії готівки», а не «партії реформ». Він позиціонував себе як партія, яка дасть людям соціальні виплати й водночас повалить цей політичний лібералізм. І це було саме те, чого чекала або що добре розуміла провінція, із чим вона себе ідентифікувала.

Інша річ, що його успіх також став результатом політики попередніх урядів (зокрема й Туска), яка, як сказав, ігнорувала ці соціальні проблеми провінції.

Те, що відбувається сьогодні — це справді такий повзучий занепад Качинського. Щоправда, партія Туска тримається непогано, маючи понад 30% підтримки, але вже як увесь демократичний блок вона опускається нижче 50%. І поразка на президентських виборах виявилася абсолютно катастрофічною. Якраз з української перспективи це видно найкраще. Символом цього є оце ганебне, абсолютно катастрофічне, сороміцьке для Польщі на віки рішення про позбавлення Зеленського ордена. Вважаю, що це один із найбільших соромів в історії Польщі. Це те, що буде в підручниках, чого мої онуки й онуки моїх онуків соромитимуться, за що вони виправдовуватимуться поколіннями.

І сьогодні дійсно є так, що ми маємо Польщу Навроцького та Туска, причому ця Польща Навроцького — це, на жаль, десь від 50% до 60% суспільства. Але це ще не означає, що вибори, які відбудуться за півтора року, будуть програні лібералами.

Про вибори я ще поставлю запитання, але ти говориш про радикалізацію суспільних настроїв. Це тренд, який ми бачимо в інших країнах, чи тут є певна польська особливість?

І те й інше, тому що, знаєш, Facebook, Instagram, Twitter, тобто соціальні мережі, всюди працюють приблизно однаково. Тож у нас спільні проблеми чи механізми формування громадської думки. Вони плюс-мінус усюди дуже схожі, тому частково те, що відбувається в Польщі, є відлунням того, що відбувається в усьому світі.

Водночас у Польщі це вочевидь накладається на драматичний суспільний розкол. На два суспільства, які не довіряють одне одному й висувують одне одному вимоги. Одні кажуть «свобода», інші кажуть «рівність». Ті, хто каже «свобода», не обов'язково подбали про те, щоб раніше була хоч якась політика суспільної рівності. Ті ж, чийм символом є «500+» [Сім'я 500+ — державна програма у сфері соціальної політики, запроваджена у 2016 році урядом партії Право і справедливість з метою надання допомоги сім'ям через щомісячні виплати на дитину у розмірі 500 злотих. З 2024 року розмір допомоги збільшився до 800 злотих. — ред], усе ж дали людям у провінції певне суспільне полегшення.

Ця провінція має кращий вигляд, люди заробляють більше, рівень бідності дуже впав, але водночас ця частина суспільства зі свого боку не хоче, не розуміє того, що

є сутністю ліберальної демократії. І ці дві Польщі сьогодні воюють між собою, і, на жаль, зовнішня політика є наслідком цієї внутрішньої політики. Ба більше, у такому розділеному суспільстві історичні питання, символічні питання, пошук ворога — це найпримітивніші, найпростіші способи політичної самоорганізації.

Через це в реальності антиукраїнство — воно в своїй основі взагалі не про Україну. Ані тоді, коли Моравецький із Качинським допомагали у 2022 році (і я знав та писав про це: не варто думати, що вони це роблять через любов до України або через розуміння того, що допомога Україні в інтересах Польщі). Вони допомагали, оскільки протягом восьми років перебували в політичній ізоляції. Увесь світ вважав їх автократами. І коли у 2022 році вони побачили нагоду вийти із цієї ізоляції, щоб когось запросили до Вашингтона (президента Анджея

Дуду), або щоб хтось зустрівся з польським прем'єром, ця нагода була використана.

Сьогодні ми бачимо, наскільки це від початку було цинічно. І, звісно, сьогодні ситуація така, що українці стали заручниками польсько-польської війни. І це, безперечно, катастрофічно, і в мене особисто болить серце. Я нещодавно провів кілька днів в Україні з Адамом Міхніком, і ми разом просто казали: «Я боюся відкрити газету», аби не побачити, що ще поляки можуть зруйнувати у відносинах з Україною.

Це фундаментально, тобто Польща втрачала незалежність через те, що ніколи не вміла поставитися до України як до партнера, і мені здається, вони хочуть це повторити.

Я хотів би наразі повернутися до Навроцького. Президент зараз очолює рейтинги. Чи може він перехопити контроль над ПіС, чи він остаточно поховас Качинського?

По-перше, люди мають розуміти, що Навроцький справді небезпечний. Його попередник, Дуда, був таким собі тютхтєм, але безпечним, такою собі комічною фігурою. Я знаю, що сприйняття Дуди в Україні було хорошим, але Україна знала лише цей, так би мовити, парадний його бік.

Але Навроцький — це просто справжній фашист, який до того ж знає, чіми голосами його обрали. І хоч він був запропонований ПіС, але владу йому дала не ця партія, а голоси «Конфедерації» та голоси Брауна. І він знає, що для переобрання йому потрібні ті самі голоси. Тож він сплачуватиме цю данину Брауну, і сплачує її саме антиукраїнством.

Він, звісно, намагатиметься сконструювати сенатський пакт [неформальну виборчу угоду]. На його користь грає роздроблення на правому фланзі. Бо на правому фланзі ми маємо сьогодні три політичні партії, а незабаром матимемо чотири. Адже Матеуш Моравецький виходить із ПіС. Я знаю це вже з перших уст, від нього самого. І, звісно, між іншим, це може бути й самогубством для правих, адже чотири партії з підтримкою від кількох до десят-

ка з гаком відсотків у польській виборчій системі, де діє правило д'Ондта, можуть стати самогубством для правого табору.

Але це не може бути нашою єдиною надією. Ми маємо самі бути привабливими (я кажу про ліберальний бік), щоб люди нас підтримали. Утім, не станеться нічого поганого, якщо праві самі себе знищать тим, що ми матимемо чотири партії на правому фланзі, які ненавидять одна одну. А Навроцький спостерігатиме за ситуацією, намагатиметься бути їхнім патроном, бути таким собі хрещеним батьком якогось коаліційного блоку, адже праві, мабуть, приречені на коаліцію правих партій, а ця коаліція приречена на Навроцького.

Чи в такому разі ми вже спроможні спрогнозувати наступні парламентські вибори? Чи справді, на твою думку, вимальовується чорний сценарій?

Донедавна я був радше оптимістом. Тобто «Громадянська коаліція» з підтримкою 34%, якби вона підняла її до 36,7%, і «Лівіція» з 8%, якби була здатна вийти на 9-10%. Тож це не так, що потрібні бозна-які дива. Такий двопартійний блок, який пішов би на вибори окремо, але це все ж лише дві партії, це набагато більший шанс перемогти чотиріпартійних правих. Зрештою, таке вже траплялося в польській історії. Якось на одних виборах у 90-х роках чотири праві партії отримали кожна по 4,9% підтримки. Жодна з них не пройшла до Сейму, зокрема й Качинський. І тоді саме виборча система віддала владу іншій стороні. Праві вміють робити такі помилки. Зрештою, політика ненависті — це політика ненависті до тих, хто найближче. Вони більше прослуховують і ненавидять один одного, ніж прослуховують і ненавидять мене чи таких людей, як я.

Утім, останнім часом додалася афера з Південною лікарнею (Szpital Południowy) у Варшаві [ідеться про гігантські прибутки лікаря-політика, пов'язаного з «Громадянською коаліцією» Туска, який також створив там привілейовані так звані

VIP-коридори для користування медичними послугами для політиків та їхніх родин]. Охорона здоров'я стосується кожного, і сьогодні підтримка «Громадянської коаліції» трохи похитнулася, але натовість трохи зросла підтримка «Лівиці», тому результат виборів я не вважаю наперед визначеним.

Я вважаю, що сьогодні шанси 50 на 50. І я також вважаю, що від цього результату великою мірою залежить майбутнє польсько-українських відносин.

Тоді я поставлю запитання у світлі того, що ти говорив: чи бачимо ми зараз реальний кінець консенсусу щодо пріоритетів зовнішньої політики? Раніше, попри значні відмінності, такий консенсус відчувався з усіх боків польської політики.

Так, цей консенсус на користь незалежності України був міцнішим, ніж консенсус на користь незалежності Польщі, адже Туск із Качинським взаємно вважали один одного загрозою для Польщі. І слушно, у тому сенсі, що я вважаю Качинського загрозою для польської незалежності, а сьогодні, між іншим, ще й тому, що це просто антиукраїнська партія. Антиукраїнська партія за визначенням є проросійською в цьому регіоні світу. І це, звісно, аж ніяк не розрада для України, що поляки ще більше ненавидять один одного, ніж здатні зненавидіти українців, але це все, власне кажучи, поляки про поляків. Українці тут, так би мовити, лише віддзеркалення.

Ярослав Грицак порахував (я розмовляв із ним та з Іжегожем Мотиною), скільки шансів на порозуміння було в польсько-українській історії. І він вирахував, що їх було вісім: від Гадяцької унії до цього консенсусу, про який ми говоримо, до Гедройця, Куроня, Міхніка. І що тільки ця остання була (або здавалося, що була) вдалою. Я теж був у цьому впевнений і кожному у світі пояснював, що польська зовнішня політика сьогодні починається з Гедройця. Що є один залізний пункт: немає незалежності Польщі без незалеж-

ності України. Що навіть найдурніший, найцинічніший польський політик завжди під цим підпишеться. Виявляється, я помилявся. Але завдяки цьому я також набагато краще розумію історію Польщі. Нічого дивного, що в такому разі в Польщі існувала Тарговиця, що існувала Ендеція, що існували комуністи.

Адже комуністи теж, власне кажучи, просували антиукраїнську ідеологію. Теперішні прибічники партії ПіС, які вважають себе антикомуністами, не усвідомлюють, що розмовляють мовою найупослідженішої, найбільш хамської колишньої польської компартії.

[Тарговиця — Змова польських магнатів у 1792 році, наслідком якої стало вторгнення російських військ на територію Польщі, що призвело до польсько-російської війни, а згодом до другого поділу Польщі. Ендеція — Національно-демократична партія, була провідним праворадикальним, націоналістичним та антикомуністичним політичним рухом у Польщі. Очолювана такими діячами, як Роман Дмовський, формувала сучасний польський націоналізм із кінця XIX століття і аж до Другої світової війни. — ред.]

Але пам'ятаймо, що, наприклад, тоді, коли цей консенсус існував, Лех Качинський, брат Ярослава Качинського, відмовлявся від патронату над будь-якою конференцією щодо України, де вживалося слово «геноцид» щодо Волині. Бо вважав, що Волинь не відповідає визначенню геноциду. І я теж так вважаю. Можна говорити про етнічну чистку з елементами геноциду.

Однак насамперед люди розуміли, що гра йде за майбутнє, а не за минуле; що нікому вже не повернеш життя; що це, безперечно, трагедія. І всі ми в Польщі усвідомлювали, що Польща зробила трохи більше роботи щодо осмислення власної історії, ніж Україна. Але також усі ми розуміли, що Польща мала для цього значно комфортніші умови.

Натомість сьогодні в Польщі дискусія довкола Єдвабного нічим би не закінчи-

лася. Зрештою, переломний і найкращий момент польського розрахунку з власною історією був саме довкола Єдвабного, коли польський президент попросив вибачення в Єдвабному за те, що поляки жорстоко спалили й убили кількасот євреїв. Зрештою, це був не один такий випадок, їх, звісно, було більше. Відтоді стався відкат назад, але тоді — чи це були праві, чи ліві, чи це був Квасневський, Качинський або Туск — у питанні щодо України всі говорили плюс-мінус одним голосом.

Зараз від цього не залишилося практично нічого. Інша річ, що я скористаюся

Сьогодні українці стали заручниками польсько-польської війни. І це, безперечно, катастрофічно, і в мене особисто болить серце. Це фундаментально, тобто Польща втрачала незалежність через те, що ніколи не вміла поставитися до України як до партнера, і мені здається, вони хочуть це повторити.

можливістю, оскільки говорю саме зараз і з того місця, де перебуваю: а перебуваю я в Ольги Токарчук і щойно повернувся з фестивалю «Гори літератури», який вона організовує. І вона організовує його не у Варшаві, Кракові чи Познані, а саме в цій дуже локальній, провінційній Польщі, на півдні країни. І на фестиваль приходить 80 тисяч людей у 30 локаціях, жодна з яких не є великим містом. І всі ці люди — вони проукраїнські. На кожній панелі говорилося про Україну, виступали українські інтелектуали, історики, продавалися проукраїнські книжки, і не було жодного інциденту. І скажу чесно, що в мене вперше відродилася якась надія після обрання Навроцького та цього

абсолютно ганебного жесту щодо Зеленського.

Тож, можливо, усе не так погано. Існує і інша Польща, і я сподіваюся, що українці виявляться мудрішими за поляків та в цьому випадку проявлять трохи більше терпіння, щоб ця краща Польща змогла заявити про себе на повний голос. І щоб ці взаємини вдалося відновити.

Я хотів би ще дуже ненадовго повернутися до теми проросійськості в польській політиці, адже протягом багатьох років вважалося, що проросійськість у Польщі — це якийсь такий маргінес. Чи вона й надалі залишається на периферії, чи це дедалі більша небезпека для польської політики?

Це настільки ж цікаво, як і водночас у певному сенсі менш істотно, адже росія і не очікує, що існуватимуть декларативно проросійські політики чи політичні партії. Росія очікує, щоб вони робили приблизно те, що сприяє її інтересам. І вони це роблять. І, звісно, з огляду на це в Польщі існує проросійська партія, яка має понад 50% підтримки, а її лідером є Кароль Навроцький.

Зрештою, це людина, яка жодного разу не була в Україні під час війни; яка поїхала до росії у 2018 році на зустріч із кремлівським пропагандистом; яка не зробила практично нічого для ексгумації (це зробив уряд Туска); яка, знаєш, навіть устигла раніше заявити, що Україна сама вирішує, кого обирати своїми героями, а сьогодні намагається вплинути й на це.

Він вкрай цинічний, і скільки б не було людей, які говоритимуть якісь хороші речі про росію чи підтримуватимуть путіна, як Браун, це мало істотно. Якщо ми виключно цим і перейматимемося, то, власне кажучи, лише заспокоюватимемо себе тим, що їх не так уже й багато, адже їх 10 чи 15%, що й так для польських масштабів є просто ганьбою з огляду на історію. Натомість гіршим є інше. Ми мали б класифікувати, хто є проросійським, а хто ні,

за критерієм того, хто діє в інтересах росії. І, на жаль, виявляється, що це понад половина поляків. У кожному разі декларативно. Вони, звісно, можуть мати хибну свідомість, але якщо хтось крикає як качка й ходить як качка, то це, імовірно, качка. Мене не цікавить, чи був Гомулка антисемітом, чи ні. Знаєш, у нього дружина була єврейкою, його друзі чи історики могли б поручитися, що він не був антисемітом, але він призвів до антисемітської кампанії 1968 року в Польщі — і край. І сьогодні, на жаль, майже половина польського суспільства, власне кажучи, втілює в життя кремлівські ідеї, і для мене це і є проросійська партія.

Ми почали дещо філософськи, тож, можливо, і закінчимо трохи філософськи. Чи ми є свідками завершення старих поділів, тієї ролі, яку колись відігравали ідеології? Чи, можливо, ми спостерігаємо просто коло історії у вигляді повернення сильних націоналізмів, які тридцять років тому, здавалося, зникли назавжди?

Справді, виявилось, що в цьому світі, який, здавалося, був абсолютно позбавлений зачарування, постідеологічний, де, знаєш, соціалізм помер, тоталітаризми померли, філософи оголошували кінець великих наративів, і де, власне кажучи, відбулася також секуляризація, бо відбулися ці великі системи, що пояснювали світ... А націоналізм це все пережив. І я не знаю, чи він пережив це тому, що це досі той самий націоналізм, який і був, чи щось інше. Але знову ж таки: мистецтво є мистецтво, результат є результат. А результат — націоналістичний.

І все ж я не впевнений, чи ці етикетки зараз найістотніші. Істотно те, що в мене є відчуття, ніби в Польщі повертаються настрої 1930-х років. Для мене це просто шок. Я думав, що багато чого в житті знаю. Наїздився світом, начитався книжок, зустрічався з важливими людьми. Справді, гадав, що мене вже мало що здивує, але

в Польщі починаються просто погромні настрої.

Тобто якщо до маленької дівчинки, яка, знаєш, можливо, переважну частину життя провела в Польщі, а не в Україні, підходить кремезний чоловік — до того ж водій автобуса, не якийсь там упитий гопник чи бандит, а плюс-мінус пересічний поляк — і починає виганяти її з Польщі...

Якщо якісь люди приходять до компанії, яка наймає українців, чи до української фірми, і починають допитувати їх про походження...

Якщо в мейнстрімних медіа з'являються публіцисти на кшталт Дороти Гаврилюк, яка розкажує, мовляв, як це так, що в польському уряді є політики українського походження — то це, курва (і ти можеш це цитувати буквально), це просто 1930-ті роки.

Не хочу нікому нічого підказувати, але я не здивуюся, якщо... але це вже не поодинокі випадки. Це вже серія інцидентів, і якщо не станеться чогось доброго, це просто стане суспільною нормою. І це просто самогубство Польщі. До того ж це абсолютний лохотрон. Бо українці — це не євреї. Українці мають свою державу, мають найсильнішу армію в Європі, мають дуже інноваційне суспільство. Звісно, мають і свої проблеми. І, мабуть, українська політика після війни може бути не набагато кращою за польську.

Такий ризик існує...

Попри все це, залізний обов'язок поляків — дбати про польську безпеку. А сьогодні поляки просто чинять геополітичне самогубство.

Головна проблема — це не хамство на зупинці. Це зневажливе ставлення з боку держави

Олена Бабакова, Варшава

Фото: Український журнал

Українці в Польщі зауважують погіршення ставлення до них з боку польського суспільства. Образи в транспорті, неприємні коментарі щодо походження на роботі, булінг у школах. Кожна зневага є прикрою, але хамства у світі не бракує. Значно небезпечнішим є інше явище — інституційна дискримінація. Коли неприязнь до українців перестає бути приватною справою окремої людини і стає стилем роботи польської адміністрації.

Коли в липні 2026-го в Бельсько-Бялій дорослий чоловік напав на українську підлітку в автобусі, обурення польського суспільства було майже загальним. Майже загальним було також полегшення: за постраждалу на місці заступився водій, компанія-перевізник чесно повідомила те, що знала, передала поліції запис із камер спостереження, а поліція затримала нападника. Прикрий випадок, але ж з happy end. Не все так погано!

Але саме це полегшення і видається мені підозрілим. Окремий хуліган в автобусі, звісно, не свідчить про стан усього суспільства. Люди, сповнені ресентименту й готові принизити когось слабшого, є всюди: у Варшаві, Берліні чи Торонто. Хоч, згідно із результатами дослідження щодо сприйняття українською громадою Польщі останніх змін у польсько-українських відносинах, яке для Інституту Політичної Критики у квітні-травні 2026-го проводила авторка з проф. Пшемиславом Садурою з Варшавського університету, образи українців з боку поляків, неприємні коментарі щодо їхнього акценту, відмови здавати житло українцям, гнівні випадки на їхню адресу, булінг дітей у школах, на жаль, не є поодинокими випадками. Понад половина наших респондентів вважала, що ставлення поляків до українців, порівнюючи з 2022 роком, погіршилося, і почат-

ком цього погіршення визначали польську президентську кампанію у 2025 році, коли допомога українським біженцям стала чи не основною темою для боротьби між кандидатами. Ще близько третини респондентів спершу озвучили думку, що відносини є такими ж, як були, проте впродовж розмови самі ж наводили приклади образ чи хамства, з яким вони стикнулися останнім часом тільки тому, що є українцями. Однак найгірші історії від співрозмовників стосувалися не щоденних контактів з польським суспільством, а зустрічей з інституціями: з Прикордонною службою, воєводськими управліннями, відповідальними за видавання посвідок на проживання, із системою охорони здоров'я. Приватне хамство можна собі пояснити невдалим днем чи низькою культурою агресора. Хамство урядове натомість є повідомленням — ви тут не вдома, у вас менше прав, ніж в інших.

Кордон як візитівка польсько-українських проблем

Почнімо з місця, де Польща показує своє обличчя найбільшій кількості українців — наземного кордону. Якщо до повномасштабного вторгнення про сервіс з боку польської Прикордонної служби знали переважно фізичні працівники та мешканці західних областей України, то з 2022-го, за браком авіаперевезень з України, перетин польського кордону став спільним досвідом для українських біженців у Польщі; українців, які живуть в інших країнах ЄС; топменеджерів, які їдуть у від'їждження; науковців, яких запросили на конференцію. У 2023 році зареєстровано 17,5 млн перетинів польсько-українського кордону, з них 94 відсотки припадало на громадян України. Для величезної частини мандрівників прикордонник — єдиний представник польської держави, якого вони зустрінуть у житті. Вони ніколи не скористаються NFZ, польським фондом охорони здоров'я, не отримають родинну допомогу «800 плюс», не побачать чемної

пані з пекарні. Вони запам'ятають людину в однострої, яка зверталася до них на «ти», лаялася при дитині й демонстративно йшла на перерву, коли під'їжджав автобус.

Це стандарт, описуваний уже два десятиліття — ще із часів, коли українська громада в Польщі вкладалася в статистичну похибку. Проблема з'явилася, коли ще навіть президент Віктор Ющенко не надав Степану Бандері звання Героя України, а саме на історичну політику Києва у Варшаві воліють списувати випадки поганого трактування українців.

Одна з наших співрозмовниць, бортпроводниця, шістнадцять років у Польщі, володіє польською настільки добре, що її мають за мешканку Підляшшя. Вона описала свій досвід кордону так: коли в поїзді чує, як прикордонники розмовляють з іншими українцями, їй хочеться вийти в коридор і сказати, що це їхня робота й що існують стандарти її виконання. А потім, уже описуючи свої проблеми з кредитом у польських банках, додала дуже симптоматичну фразу: «Від цих інституцій немає куди втекти».

Ось у чому різниця. Від хама на зупинці можна відійти. З міського автобуса можна вийти. Але ти не можеш просто проігнорувати вкінці прикордонників під час контролю.

Масовість неприємних ситуацій на кордоні вражає, своїми неприємними переживаннями діляться українські письменники, бізнесмени, а тепер темі кордону матеріал присвятив британський Guardian. Чому ж тоді немає офіційних скарг? У 2020 році до всіх підрозділів Прикордонної служби надійшло 318, з яких розглянуто 223. Це число інколи наводять як доказ, що проблеми немає, — воно є доказом протилежного. Інформація про порядок оскарження доступна винятково польською; скарги приймають поштою або через ePUAR, польський портал електронних послуг, якого людина, що їде транзитом, мати не може. Доказів не зібрати, бо знімати посадовців під час контро-

лю заборонено. А головне — скаржачись, ти ризикуєш. Знайома мені дослідниця, яка почула під час паспортного контролю на кордоні інсинуацію про «українських жінок по дві сотні за годину», не відреагувала, бо злякалася, що прикордонник у відповідь анулює їй візу. Система, у якій скарга може коштувати права перебування в ЄС, скарг і не збирає.

Депортація як кінематографічний жанр

Друга ділянка — політика примусових повернень, яка протягом останніх двох років пройшла в Польщі дивовижну метаморфозу: з інструменту крайньої необ-

Політика примусових повернень, яка протягом останніх двох років пройшла в Польщі дивовижну метаморфозу: з інструменту крайньої необхідності перетворилася в клікабельний контент для соцмереж.

хідності перетворилася в клікабельний контент для соцмереж. Три історії з останніх місяців. Австралієць їздить квадроциклом без прав на заповідній території під Закопанім — отримує 2 тисячі злотих штрафу і спокійно виходить із відділку. Український інфлюенсер заїжджає автомобілем на гірське озеро Морське Око, перепрошує, сам виїжджає з країни — й отримує п'ятирічну заборону в'їзду до всієї Шенгенської зони, а справу коментують міністр і прем'єр. Українець виловлює сома у варшавському озері до завершення нерестової заборони — у вівторок його затримує Прикордонна служба, у середу він уже депортований до України. Показові депортації, насамперед громадян України, стали візитівкою польського МВС, яке

таким чином доводить ефективність своєї міграційної політики.

У 2022 році на 3800 виконаних рішеннях про повернення, які іноземці, як правило, отримують через порушення закону в Польщі, припадало 600 депортацій під конвоем — одна на понад шість. У 2025-му на 8700 рішень уже 2100 депортацій, тобто одна на чотири. Суд Європейського Союзу постановив ще у 2015-му: для застосування негайної процедури примусового повернення самого факту вчинення правопорушення недостатньо. Потрібно довести загрозу, актуальну й серйозну, яку порушник створює для приймаючої країни, та обґрунтувати прогноз щодо того, що ця особа порушить закон знову. Чи так це відбувається в польській практиці? Навряд чи, бо як можна зробити таку оцінку з віторка на середу?

Але найважливіше питання в іншому: від чого ці депортації захищають? Наприкінці 2025 року 88% поляків вважали Польщу безпечною країною. Іноземці становлять 6,5% підозрюваних у злочинах — приблизно стільки, скільки складає їхня частка в населенні, — і 3,32% засуджених за кримінальні правопорушення, тобто статистично порушують закон рідше за поляків. Кризи безпеки, яка вимагала б надзвичайних заходів, немає.

Є натомість вистава: поліцейські авто на злітній смузі, кайданки, чартер, або джип на кордоні, ще й відеотизер на акаунті прем'єра в соцмережах. І ця вистава діє прямо протилежно тому, що заявляє МВС, ніби депортації допомагають переконати поляків, що іноземці, українці, не мають у країні надзвичайних прав. Вона не зменшує загрози, а виробляє переконання, що загроза існує: якщо держава з таким розмахом демонструє, як вивозить мігрантів, то, вочевидь, було від чого боронитися. Уряд не відповідає на побоювання — уряд цей страх вирощує, а потім збирає з нього врожай у соціологічних опитуваннях. Не випадково та сама держава, яка за кілька десятків годин вивозить горе-рибалку, не здатна за півтора року видати комусь *kartu pobytu*.

Зачекайте ще

Як показало наше з проф. Садурою дослідження, українці в Польщі загалом позитивно ставляться до польської держави та поляків, особливо теплі відчуття є в тих, хто приїхав після 2022-го. Вони добре пам'ятають про надану допомогу і прихисток, водночас підкреслюючи, що не живуть за рахунок господарів, бо самі працюють і сплачують податки. Оцінки з боку «старожилів» уже менш піднесені, не в останню чергу через досвід контактів з польською адміністрацією, відповідальною за легалізацію перебування мігрантів. Окрім стандартного хамства з боку чиновників,

За що конкретно можуть депортувати? Невідомо, це вирішують нерідко соцмережі. Коли отримаєш *kartu pobytu*? Теж невідомо. Навіщо позбавляти українців і так незначної допомоги, якщо їхнє перебування корисне для економіки? Бо такі були соціопитування.

яке нагадує ситуацію на кордоні, тут є ще один болісний момент — багатомісячна тяганина в очікуванні на посвідку.

Посвідка є базовим документом іноземця в Польщі. Польський Кодекс адміністративного провадження передбачає, що розгляд справи про дозвіл на проживання має відбуватися протягом 60 днів. На практиці останніми роками це триває понад 300 днів, а в окремих воєводствах — понад 600. Розбіжність між управліннями важко пояснити чимось іншим, ніж організаційною недбалістю: середній показник для Мазовецького воєводства у 2025-му — близько 265 днів на розгляд справи, для Малопольського — близько

175. Той самий закон, та сама процедура, а різниця — три місяці життя. У реальності очікування на документи триває навіть довше, ніж зазначено вище, бо донедавна більшість заявників подавала документи поштою, а це ще 3-6 місяців додаткового очікування.

Польський омбудсмен роками запитує МВС: проблема відома, чому іноземцям видають документи так довго? Відповіді надходять чемні: кадровий дефіцит, впроваджувані вдосконалення. Але на практиці нічого не змінюється. Соціологи Пітер Бекрак і Мортон Барац колись назвали такий механізм «політикою нехтування» — владою, що здійснюється не через дію, а через систематичну бездіяльність, через утримування питання поза порядком денним. Ніхто офіційно не оголошував, що українці мають чекати на посвідки в Польщі 2 роки. Просто ніхто не оголосив, що вони чекати не мусять.

Наслідки безконечного очікування цілком конкретні. Одна з наших із проф. Садурою співрозмовниць, сім років у Польщі, пояснювала це з роздратуванням людини, яка казала це вже багато разів: чекаючи на карту, ти не зміниш роботодавця, бо дозвіл прив'язаний саме до нього. Не поїдеш до родини й до іншої країни, бо документи лежать в управлінні. Не купиш квартиру, не візьмеш кредит, не відкриєш нормально бізнес. «Ти мучишся від того, що є, але не можеш цього змінити».

До речі, оскаржувати такий *bad governance* не можна. Ще у 2020-му Сейм вирішив, що в адміністративних справах іноземців чиновники не мусять дотримуватися кодексних норм розгляду, бо... не мусять. Відтоді парламент кілька разів продовжував це рішення. Так що неможливість вчасно отримати документи — не випадковість. Це свідомо політика.

Коли здоров'я стає привілеєм

Нарешті — охорона здоров'я. Від 5 березня цього року дорослі українці, які перебувають у Польщі в рамках євросоюзного ме-

ханізму тимчасового захисту й не сплачують внесок до державного фонду охорони здоров'я NFZ, втратили доступ до публічних поліклінік та шпиталів. Понад 75% українських біженців працюють, за них внески сплачує роботодавець, і для них ця зміна залишилася непомітною. Натомість зміна вдарила по тих, кого не назвеш вимогливими споживачами допомоги: по пенсіонерах, хронічно хворих, доглядальниках старших людей та дітей-інвалідів. Їх де-факто покарали за неможливість бути активними на польському ринку праці. Громадські організації досі розмірковують, чи подібні обмеження відповідають директиві ЄС про тимчасовий захист.

Зміни в доступі до системи охорони здоров'я були виправдані очікуваннями польського суспільства, яке втомилася від «нахабних та невдячних» українців. У вересні-жовтні 2025 року, після президентського вето, у подібному ключі відбулася дискусія щодо зміни засад виплати родинної допомоги на дітей українським біженцям. Тепер її можуть отримати тільки ті родини, де хоча б один із батьків працює і заробляє щонайменше половину мінімальної зарплати. За оцінками UNHCR та BGK, українці вносять до польської економіки в кілька разів більше грошей, ніж Варшава витратила та витрачає на підтримку воєнних біженців; внески до NFZ від працюючих громадян України повністю покривають послуги для тих, хто ці внески не сплачує. Українці внесли у 2024 році близько 2,7% польського ВВП і 47 мільярдів злотих додаткових надходжень до бюджету. Але, як зазначила одна з наших респонденток, біженка з Києва, вона сприймає останні зміни не як «нам це не по кишені», а як «ти сюди не належиш». Не можете розраховувати на допомогу не тому, що для держави це задорого, а тільки тому, що держава підкреслено вважає вас чужими.

Що поєднує чотири описані вище інституційні досвіди українців у Польщі? Не жорстокість як така — українці об'єктивно мають у Польщі більше прав, ніж громадяни інших країн з-поза ЄС. Їх поєднує сліпо-

та на погані практики і сліпота на людську кривду, яку ці практики спричиняють. Поляки не зобов'язані любити українців, зрештою, антимигрантські настрої зростають скрізь у Європі; але від держави, її адміністрації логічно очікувати, якщо не приязного ставлення, то принаймні нейтральності й виконання обов'язків. Натомість українці в Польщі з боку адміністрації стикаються з браком правил гри та презумпцією недовіри. За що конкретно можуть депортувати? Невідомо, це вирішують нерідко соцмережі. Коли отримаєш *kartu pobytu*? Теж невідомо. Навіщо позбавляти українців і так незначної допомоги, якщо їхнє перебування корисне для економіки? Бо такі були соціопитування.

Одна з наших співрозмовниць, працівниця фабрики, вклала це в образ, якого не вигадав би жоден політолог: «Польща грає за власними правилами, як захоче. Це як у мамі: сьогодні мама в доброму настрої і дозволяє гратися, а завтра в поганому — і не дозволяє».

Це точне визначення держави, яка перестала бути передбачуваною. А паралельно в країні над Віслою триває дискусія про посилення вимог до набуття громадянства: довший стаж проживання, вищий результат мовного іспиту, декларація лояльності. Вимога лояльності зрозуміла — питання лише в тому, коли ця лояльність мала б народитися. У черзі за посвідкою, яка не має строку? У нервовому пильнуванні, щоб не отримати штраф, бо штраф може коштувати права на проживання і видалення з країни?

Важко очікувати приязного ставлення з боку всіх поляків. Але можна очікувати від польської держави, що вона буде нудною, повільною, але передбачуваною і ввічливою. Тобто такою, якою вона вже роками є для своїх громадян. Бо хамство в автобусі завжди може з'явитися. А неприємне ставлення з боку адміністрації — це свідомий політичний вибір.

КУЛЬТУРЕВЮ

Юрій Тарнавський in memoriam: нестандартний поет у пошуках діалогу

Олег Коцарев, м. Буча (Київська область)

Фото: **Вікіпедія**

14 жовтня 2025 року помер Юрій Тарнавський. Поет, прозаїк, перекладач, публіцист, кібернетик, лінгвіст. Але для українського культурного простору насамперед — поет. Й один із лідерів Нью-Йоркської групи, особливого явища нашої літератури.

*(...) сміючись, я зустрічаю похорони,
ждучи на брамах парків,
цілюючи радість волосся
і не розуміючи жалібних барв,
але вночі я мушу будитися,
дихати важко з криком, замотаним
в устах,*

*і слухати пручання серця
в пальцях ребристих грудей*

*липке тіло порожнечі
лежить тоді біля мене
і мене ссуть думки:
неясні, але про похорони
(«Думки про мою смерть»)*

Я знаю не одну людину й не двох, для яких ознайомлення з творчістю Тарнавського стало або першим наближенням до українського літературного модернізму / авангарду / постмодернізму, або поворотним моментом у сприйнятті цього явища. Та і для мене його давня публікація у «Всесвіті» (чому саме у «Всесвіті»? це все-таки «журнал іноземної літератури») була пам'ятна: одна з тих зустрічей, що не залишала сумнівів у різноманітності й, як любить казати мистецтвознавець Дмитро Горбачов, повноформатності нашої поезії.

Юрій Тарнавський народився 1934 року. Офіційно — у Турці на Бойківщині, у теперішній Львівській області. Але в одному з інтерв'ю він припускав, що це відбулось у селі Дильонгівка між Ряшевом і Перемишлем. Можна було б спробувати розгорнути лінію тягlosti щодо культурної спадщини міжвоєнної Галичини та ще і згадати іншого Тарнавського — Осипа,

старшого львівського поета, не зовсім чужого модерністичним хвилям, який також виїхав пізніше до Америки. Однак навряд чи випадає говорити про сильний вплив культурної, а особливо літературної ситуації тогочасної Західної України / Східної Малопольщі на хлопця, що його батьки вивезли за кордон уже в 10 років, спершу до Німеччини, потім до США. Певно, не став визначним і досвід «Розстріляного відродження», від якого Нью-Йоркська група навіть демонстративно дистанціювалась. Як поет Тарнавський формувався головно на західному літературному матеріалі, насамперед модерністичному, авангардному. Розвиваючись у такому ключі, він, мабуть, був чи не найпослідовнішим і найрадикальнішим модерністом свого покоління (хоч у певному сенсі поетичний досвід Патриції Килини тут чистіший).

Дебют Юрія Тарнавського, як і більшості його подруг і друзів із Нью-Йоркської групи, відбувся в 1950-х роках. Свіже, грайливе й доволі емоційне «Життя в місті» з'явилося друком 1956-го.

*я не поет,
бо мої слова грубі,
як поліна,
і не мистець,
бо мадонни німі до мене,
як чужі фотографії,
і не філософ,
бо не можу читати
ні Канта,
ні Декарта*

*але коли ніч
і коли пече мозок,
що мені робити?
(— коли б я вмів ходити на голові,
я ходив би)*

Ясна річ, різниця з тим, що тоді відбувалося в поезії Радянської України, разюча. Досить сказати, що наступного року вийде перша збірка Ліни Костенко, до першої книжки Івана Драча ще шість років, а от у Дмитра Павличка є вже дві книжечки.

Вельми сильні відмінності й зі старшим поколінням літератури еміграції. Хоч тут уже постфактум бачимо більше співзвучності. У ті роки не цуралися гри форми та нестандартної образності такі автори, як Святослав Гординський чи Володимир Гаврилюк. Продовжували працювати непередбачувані Ігор Костецький і Юрій Косач. Зрештою, навіть пізня творчість екс-«пражанина», а натовді вже «ньюйоркця» Євгена Маланюка позначена зовсім новими нотками, часто далекими від «рокотання Муссоліні».

Дослідники поезії знаходять у текстах Юрія Тарнавського ознаки сюрреалізму, постмодернізму, модернізму, екзистенціалізму й інших напрямків. Більш-менш усі ці явища, на думку самого Тарнавського, зводяться, попри всі відмінності й особливості, до модернізму («довгого модернізму», як «довге» XIX або XX століття? «Великого модернізму», як «Велика Ялта», де

нещодавно для нас мала готуватися кава на набережній?). У 2003 році в журналі «Кур'єр Кривбасу» в Тарнавського вийшов есей «Модернізм, це теж гуманізм». Так, в Україні тоді виходили справжні літературні журнали — і КК я навіть передплачував. Пригадую, прозора алюзія на Сартра здивувала (у випадку з Тарнавським, утім, відданість екзистенціалістам — річ неминуча), а от сьогодні вона грає новими барвами. За пам'ять зачепилася гачком кома в назві. Так от, у цьому есеї Юрій Тарнавський пише про три стадії розвитку модернізму. Перша, рання — «утвердження модернізму», Рембо, Малларме тощо. Друга — буяння і «шукання нових стилів», «такі, як експресіонізм, футуризм, дадаїзм, конструктивізм, сюрреалізм» (от нам і авангард). І третя — «особисте звільнення». Власне, постмодернізм, що його, за Тарнавським, можна зрозуміти як радикальну індивідуалізацію письма і строка-ту полістилістику.

Хай би як усе сортувати, а поезія Тарнавського — це пошуки у формі й техніці, непрості системи взаємозв'язків образів і понять, але часом і несподівано прозорі, навіть публіцистично наскражені тексти. Взірцевий приклад останніх — очікувано найцитованіший через ефектну метафору серця і актуальну тему та очікувано не найкращий через прямолінійність вірш «Україна». Не оминемо його й тут:

*Не степами і не горами
простяглася твоя географія —
на півкулях мільйонів сердець
і крізь невидимі простори пісень.*

*Не створила тебе історія,
а туга за твоєю красою.
Ти народилася в душах, як поезія,
і твоє поняття звучить, як метафора.*

*— Країно зі стогонів і молитов,
важливий продуценте смерті,
недаром своєю формою
нагадуєш розжоване серце.*

Згадаю і певну раціональність, «методичність» його віршів. Здається, вона посилювалася з часом. Хочеться також пов'язати її з його «айтішною» та лінгвістичною працею, зокрема активністю в галузі автоматичного перекладу.

Тарнавський не був найпліднішим поетом, але загалом виявився людиною вельми активною в культурі. Саме він став одним із головних організаторів Нью-Йоркської групи. Молоді, модерністично орієнтовані поети й поетки (Емма Андієвська, Богдан Бойчук, Патриція Килина, Богдан Рубчак та інші) збирались у кав'ярні «The Peacock». Це кафе у кварталі Грінвіч-Вілледж атестувалося як досить богемний, знаковий заклад у «європейському» стилі. З різноманітними змінами й пертурбаціями воно проіснувало до 1990-х років. Історії «The Peacock» присвячено невеличкий сайт <https://www.thepeacockcaffe.com/>.

Звісно, суть групи полягала не в зборах у кафе. Автори й авторки, розкидані по багатьох країнах, від Бразилії до Німеччини (сам Тарнавський багато часу провів в Іспанії, і його любов до цієї країни — окрема велика тема), утворювали світоглядну і стилістичну не єдність, але систему. Писали цікаві тексти й демонстрували можливості письма, далекого від диктату традиції, пропаганди й політики. «Нью-йоркцям» вдалося запустити не дуже гучний, але один із найяскравіших літературних журналів другої половини двадцятого століття — «Нові поезії».

А ще ж прозова творчість, переклади, письмо англійською мовою...

Мене завжди дивувало, наскільки Юрій Тарнавський, автор складний, тонкий, підкреслено віддалений від комерційних ефектів, прагнув визнання і діалогу в Україні. Те саме стосується чи не цілої Нью-Йоркської групи. Можливо, це ефект занадто вузького й виразно консервативного еміграційного середовища, де з односторонніми та взагалі з комунікацією в нестандартних авторів були очевидні проблеми?

Появу «шістдесятників» «ньюйоркці» нерідко згадували як момент конкуренції. Тарнавський в інтерв'ю доволі скептично оцінює їх як «нацреалістів» та шкодує, що Нью-Йоркська група на них не вплинула. Зустрічі та взаємодія між ними існували, але, очевидно, не такі, як хотів би Тарнавський.

Після проголошення незалежності Юрій Тарнавський, як і його колеги та колежанки, спробував інтегруватися до «материкової літератури». Та в інтерв'ю і спогадах «ньюйоркців» бачимо, що приїзди до України їх відверто розчарували. Їхня доволі герметична поезія тут мало кому була зрозуміла й цікава в 1990-ті роки, та й пізніше теж (зрештою, з нормальними українськими виданнями поезії Нью-Йоркської групи й до сьогодні далеко не все добре). Літературні «однолітки» перебували в глибокій архайці або в актуальній політиці, фактично на інших планетах. Молодші покоління, очевидно, драгували «комерційним постмодернізмом» та фемінізмом. Певно, найкращим було порозуміння з «Київською школою» та іншими «постшістдесятниками». Але вони багато в чому залишалися на маргінесі.

Я маю враження, що від 2000-х чи кінця 1990-х років молоді поети й поетки стали більше сприймати Юрія Тарнавського та його середовище як живих класиків, активніше входити в діалог із їхніми текстами. Інколи це набувало й несподіваних грайливих педагогічних форм. Наприклад, поетка Юлія Стахівська згадує, як під час її навчання в Острозькій академії у 2003-му їхня викладачка Лідія Зелінська організувала невеличкий інтернет-семінар із Тарнавським. Поет писав кільком студенткам про свої тексти і про літературу, давав «поетичні завдання», зокрема такі неочевидні, як переробити сонет Миколи Зерова «Київ з лівого берега» на верлібр.

Думаю, Юрій Тарнавський та інші «ньюйоркці» доволі стримано сприйняли українську поезію ХХІ століття. Але часом за

нею стежили. Скажімо, Богдан Рубчак в останні роки активно користувався фейсбуком і міг прийти хоч би й на мою сторінку та залишити коментар під віршем. Часто це були несхвальні репліки, наприклад, лінгвістичного характеру — так, старшому поетові категорично не подобалися ті ігри з мовою, у яких можна було добачити русизми.

Тепер я це згадую із сумною усмішкою, адже Богдана Рубчака з нами вже немає, як і Юрія Тарнавського.

Але — в осінь смерті Тарнавського в Україні, у ВСЛ, вийшла друком добра книжка його вибраних поезій «Траје de l'ucres». Творчість Юрія Тарнавського вивчають, згадаю бодай численні дослідження та публікації Ігоря Котика або популяризаційні зусилля Олександра Мимрука. Література Юрія Тарнавського триває. Та продовжує взаємодіяти, всупереч написаному в його вірші «Заповіт»:

*Коли помру, то спалить
моє тіло, як заборонену чи ненавиджену
книжку,
і зберить увесь попіл, щоб ні одна
молекула із мене
не залишилася на місці, де я згорів.*

*І йдїть до Сантандеру, до скелї,
висуненої найдальше в море,
і чекайте на сильний вітер із півдня,
і киньте цей попїл в сторону моря,
хай сірим прапором
він залопоче хоч кілька секунд
над синьою водою.*

*І після цього вже ніколи
не думайте про мене і не вимовляйте
мого іменї,
щоб його букви, як струпи, не трїскали,
і не кривавила ця рана, що під ними,
яка ніколи не загоїтьсѧ.*

На зустріч із Мурашком

Ольга Петренко-Цеунова, Київ

Фото: архів автора

Минулого року в Україні відзначали рік Олександра Мурашка — митцю виповнилося 150. Із цієї нагоди в Києві відбулися дві великі виставки: «Олександр Мурашко. Кольорові модуляції» в Національному художньому музеї України, де зберігається найбільша колекція робіт митця, та «Олександр Мурашко. Київські вібрації» в Київській картинній галереї, присвячена київському періоду художника. Обидві виставки не лише римувалися назвами та чудово доповнювали одна одну, а й відбувалися в особливих для Мурашка місцях. У НХМУ (тодішньому Художньо-промисловому музеї) художник виставлявся за життя, це була одна з топових мистецьких локацій Києва початку ХХ століття — разом із Педагогічним музеєм та актовою залою Університету святого Володимира. А з меценатами Терещенками — власниками маєтку, де тепер розміщена Київська картинна галерея, — художник мав близькі товариські стосунки, ба навіть їздив із ними в тур Африкою і дорогою їх малював. У цей час саме відбувався мистецький салон у Парижі, який Мурашко пропустив, бо «возився зі своїми мільйонерами». Цей нюанс вчитала в листах Дар'я Добріян — історикиня мистецтва, провідна дослідниця життя Олександра Мурашка. Зокрема в її доробку — видання світлих спогадів удови митця Маргарити Мурашко «Ці десять років великого, глибокого щастя», власна книжка «Гріхи молодості» про паризький період художника й мапа київських місць Мурашка — помешкань, майстерень, художніх шкіл, експозиційних просторів, локацій із його картин.

Олександра Мурашка часом плутають із його названим дядьком Миколою Мурашком, засновником Київської рисувальної

школи, а якщо і знають — то переважно за двома картинами: «Благовіщення» і «Дівчина в червоному капелюшку». З біографічних фактів про нього найвідомішими є позашлюбне народження і трагічний фінал його життя — вбивство 1919 року в Києві за нез'ясованих обставин, під час більшовицького терору й частой зміни влад у місті. Проте охочим дізнатися більше нескладно це зробити, адже ютуб запропонує чимало лекцій — від біографічних панорам Дар'ї Добріян про київський і паризький періоди Олександра Мурашка до мистецтвознавчих екскурсів Діани Клочко, з візуальними паралелями із сучасниками живописця — імпресіоністами, представниками сецесії та інших течій модерного мистецтва. Я послухала їх для натхнення, збираючись на виставку в НХМУ — першу ретроспективу художника за минулі 25 років.

У Києві воєнного часу мистецьке життя має свої особливості: враховуйте, що вашу культурну програму будь-якої миті може перервати повітряна тривога, до того ж, плануючи візит, потрібно перевірити, до якої групи вимкнень електрики належить адреса театру чи музею. Я цього, на жаль, не зробила, тож картини Мурашка споглядала в камерній сутінковій атмосфері, яку створювали кілька ламп у кожній із трьох зал. Музей працює — попри все, попри сховану на час війни основну колекцію, попри ремонт головного входу, який розпочали до ювілею першого київського публічного музею і ніяк не можуть завершити, попри вимкнення світла.

Зрештою, Мурашкові теж випало жити не в найсприятливіші часи: і на приватному рівні — позаяк його вітчим волів радше бачити його ремісником у своїй іконопис-

ній майстерні, а не художником; і на суспільно-політичному — адже бездержавність вела за собою брак мистецької освіти на батьківщині, по знання доводилося їхати в столицю імперії, з ризиком втратити ідентичність. Про подальші буремні роки війни й революції, на які припали найбільш плідні роки зрілості художника, годі й говорити. А проте Мурашко не лише не втратив національну ідентичність, а навпаки — у ці кризові часи він сформувався як самобутній митець, що поєднав у своїй творчій манері традиційну українську колористику й сюжети з модерною технікою бачення. До того ж художник доклався до заснування Української академії мистецтв і творення національного стилю.

Усі ці етапи можна було простежити за його роботами, представленими на виставці в НХМУ. Глядач проходив шлях зростання митця — від першої збереженої, ще навчальної композиції-натюрморту й виконаних у часи студій у Петербурзькій академії мистецтв портретів племінниці й однокурсника-художника, у яких ще до-

мінує ріпинська школа та сірий колорит, до останньої збереженої роботи — «Жінки з квітами» 1918 року.

Попервах художник ще шукає свій стиль. Дипломна робота «Похорон кошового» й за тематикою, і за стилістикою дещо наслідує вчителів старшого покоління українських художників. У великій, на повен зріст, картині дівчинки з іще більшою собакою чути відгомін королівських портретів і захоплення Веласкесом, якому донедавна приписували київський портрет інфанти Маргарити. Десь чути вплив Боровиковського з його пластикою людського тіла. А водночас на портреті Адріана Прахова вже видно «фірмові» світлотіні Мурашка, з якими він експериментуватиме й надалі. Портрет друга-художника виконаний у лаконічній кольоровій гамі, погляд і постань підкреслюють внутрішнє напруження, можливо — творчу кризу чи особисті переживання. Мурашко вміє помічати ефектний мотив у натурі й наголошує його живописною виразністю. Впливова на той час Мюнхенська школа

живопису вчила узагальнювати модель, давати виразний силует: чи то енергію молодості юного друга, чи зрілий досвід старшого вчителя.

У перший після учнівства період творчості Мурашко переважають інтер'єрні портрети в контрастних, проте приглушених кольорах. Потім він обережно «виводить» своїх моделей у пленер, на вулицю — але зображує їх або ввечері, або взимку, що дозволяє зберегти стриману кольорову гаму. Показовою тут є картина «На ковзанці»: попри й досі реалістичну манеру зображення, відчутний вплив модерну — у динаміці незавершеного руху постаті й імпресіоністичному сайві довкілля.

Мурашко не проминає нагоди зростати і збагачувати свій естетичний досвід: виборює пенсію від Академії і три роки їздить на закордонні творчі «стажування» — Париж, Мюнхен. Звідси Мурашко привозить портрети розкутих парижанок у кав'ярнях, за які в російській імперії його зацькували сучасники в «білих пальтах». Ще одним етапом — і життєвим, і творчим — стає весільна подорож на Капрі, відображена в рідкісних для Мурашка акварелях із казковою атмосферою. У цьому місці виставки, до речі, було особливо темно, промені лампи сюди не сягали, і відвідувачі присвічували ліхтариками, — можливо, це навмисне, щоб приватне життя, як-от

зображення молодої дружини в човні, лишалося в сутінках.

Близько 1909 року портрети (до речі, переважно жіночі — Куксіної, Мурашко) починають усміхатися. Художник дає собі дозвіл на колір, світло та зображення емоції. Ось дівчина спинилася спочити на кріслі, як ніжна пухка рожева хмаринка. Вона зображена в інтер'єрі, проте перед нею відчувається відкритий простір, що підтверджує відображення зеленого саду в склі дверей і дзеркалі позад неї. Це вже тонкий імпресіоністичний живопис із мінливими кольорами.

Особливо милують око портрети близьких для художника людей, яких він знав

багато років і до яких відчував душевне тепло. Наприклад, портрет Олени Андріянівни Прахової за вишиванням. Вона зосереджена на улюбленій роботі й не дивиться в очі глядачеві, а з-поза неї летить потік золотого світла, поєднаний із золотавими відблисками у волоссі й золотими ниточками у вишивці. До речі, Олена Прахова була званою майстринею, саме вона вишила плащаницю для Володимирського собору за ескізом Віктора Васнецова.

Чимало з робіт Мурашка не збереглися — є лише ескізи, репродукції чи згадки. Але й ескізу відомої «Каруселі», яку експонували на Венеційській бієнале, досить, аби вловити цей рух. 1909-й був

дуже плідним для Мурашка роком, коли насправді все неслося, як карусельні коники: 33-річний митець заявив про себе на європейському вернісажі в Мюнхені, прийняв запрошення галереї Шульте організувати персональні виставки в Кельні, Дюссельдорфі та Берліні, почав викладати в Київському художньому училищі, узяв шлюб із Маргаритою Крюгер, донькою знаного київського нотаріуса, й отримав запрошення на Венеційську бієнале. Цей рух — від легкого колихання фіранок у роботі «Благовіщення» до стрімкого лету китиць жіночих хусток у «Каруселі» — і намагався зафіксувати Мурашко.

Замовивши спорудження будинку в Ки-

расу життя в насичених яскравих барвах виняткової живописної краси. Можна згадати про гогенівське око, сфокусоване на окрасах світу. Після творчої паузи, уже 1916 року, у стилістиці Мурашка змінюється моделювання людських облич — вони стають більш сплюсненими, як у постімпресіоністів і кубістів. У незавершених «Квітникарках» головним наголошеним місцем є інтенсивна сила тіні, як у роботах Матісса, коли синя тінь «з'їдає» колір. Із високою імовірністю, така відмова від напівтонів є реакцією на суспільні події.

Попри все, Мурашко до останнього зображує вродливих жінок і красиві квіти: його квітникарки продають товар посеред

еві за власним проєктом, Мурашко виїздить на село — і в його досі дуже міських роботах з'являється розпашіла праля над кадобом, селянська родина й селянська-таки хата — але зображені вже дуже модерно, дематеріалізовано і яскраво. Художник по-своєму варіює модерністську тему трьох періодів життя — юності, зрілості, старості — як у межах одного полотна, як-от «Селянська родина» чи «Квітникарки», так і в різних роботах — чи то портрет юної Людмили Ковалевської, чи літньої Катерини Іваницької.

Роки між першою революцією 1905 року й Великою війною не були безхмарними, проте художник всіляко шукав і фіксував

війни, насильства і знелюднення. На їхніх обличчях втома і зневіра, бо кому потрібні квіти посеред війни? Проте такі потрібні — відповідаємо ми сьогоднішні. І квіти, і виставки, і цей незрівнянний світ краси.

Олена Алексєєва:

«Тихо й методично працюємо над створенням та популяризацією української авторської пісні»

Спілкувалася **Ганна Чуприна**,
Фото з архіву Олени Алексєєвої

Студія авторської пісні ЗГУ. Запорізький Театр поетичної пісні. Запорізький Центр авторської пісні. Всеукраїнський відкритий дитячо-юнацький фестиваль-майстерня авторської пісні «Сонячний зайчик». У витоків та на чолі всіх цих потужних сталих явищ культури, відомих далеко за межами нашого міста, стоїть акторка, педагогиня, артменеджерка, членкиня Національної Спілки театральних діячів України Олена Алексєєва. Про місію навернення слухачів і глядачів до сплаву високої поезії, музики й театального мистецтва, багаторічний ентузіазм у збагаченні палітри мистецького життя та унікальний досвід виховання «нових українців» — у розмові.

**«Така здібна студентка,
та все тільки співає і танцює»**

Пані Олено, для багатьох людей авторська (вона ж бардівська) пісня досі є чимось камерним, придатним для вжитку в невеликій дружній компанії. Це я намагаюся уникнути виразу «співи під гітару біля туристичного вогнища». Для вас же авторська пісня є поєднанням ети-

ки з естетикою, що через театральне дійство здатне привертати увагу слухача та глядача до глибинних та сучасних сенсів, пробуджувати душі та мізки, а серця наповнювати добром і красою. Як ви дійшли такої думки? Як узагалі вийшло, що історикиня стала мисткинею?

Завдяки сім'ї мною змалку володіли театр, балет, опера. Закінчила музичну школу, клас фортепіано — без великого

ентузізму, а отриману в подарунок гітару поклала на шафу й забула про неї. Бо марила балетом. Танцювала в знаменитому колективі Михайла Біденка «Дніпровські зорі» в ПК «Дніпроспецсталь» і готувалася вступати до хореографічного відділення вишу. Через балетну травму довелося попрощатися із мріями про шлях балетмейстера. Але сказати «до побачення» театру не могла.

На історичному факультеті Запорізького державного університету з усіх предметів мене по-справжньому захопили тільки історія Давнього Світу та археологія. Я паралельно займалася самоосвітою в театральному напрямку: вивчала все, що пов'язано з різними театральними системами та пластикою на сцені...

А ще була організація та керівництво факультетським театром, який користувався неабиякою популярністю у виші. Потім — студентський театр естрадних мініатюр (СТЕМ). Саме тоді приятель показав мені декілька акордів на гітарі. Окремі пісні Нікітіних, Булата Окуджави я вишукувала, бо вони мені подобалися. Усе це стало в нагоді в дружньому колі наших факультетських «театралів» та в археологічних експедиціях, у яких я залюбки брала участь влітку.

Викладачі тільки головами хитали: «Така здібна студентка, та все тільки співає і танцює».

На третьому курсі я випадково дізналася, що незабаром відбудеться міський фестиваль авторської пісні (АП) та можна буде в ньому взяти участь. Місця ніякого на конкурсі я не посіла, взагалі не вважала, що добре співаю. Але атмосфера мені сподобалася. Я почула багато нових пісень та на власні очі побачила видатних особистостей, зокрема президента Запорізького клубу авторської пісні Олександру Кужель (майбутня народна депутатка Верховної Ради України – авт.) та голову журі, видатного барда Леоніда Семакова.

Пізніше, коли вже працювала співробітником Запорізької археологічної експедиції, від студентського клубу поїхала

на фестиваль АП у Севастополь, там уже особисто познайомилася з відомими бардами. Одним із них був Сергій Кучма, який незабаром очолить новостворений міський клуб пісенної поезії «Вітрило», який я і почала відвідувати після фестивалю. Це була справжня «кузня пісенних кадрів» України. Я активно брала участь у різноманітних виступах та у фестивалях, які наприкінці 80-х почали рости, як гриби після дощу. Поступово відкривала величезний та різноманітний світ високої поезії та справжньої музики. Мабуть, тому в мене ніколи не виникало бажання писати власні пісні.

Під час відпочинку в літньому бардівському таборі в Криму познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком, також автором-виконавцем, та незабаром поїхала з ним до Красноярська. Там також був потужний осередок авторської пісні. А по поверненні до Запоріжжя без творчості себе вже не уявляла. Влаштувалася до індустріального інституту художнім керівником студклубу, проводила міжвузівські фестивалі АП, організовувала концерти метрів-бардів у запорізькій філії Київського театру-студії «Академія».

Тоді, наприкінці 80-х – початку 90-х почалося піднесення музичного андеграунду, і відомий продюсер Семен Рубчинський при інституті підвищення кваліфікації працівників культури в Києві організував двотижневі курси авторської пісні. То була серія театральних предметів у застосунку до цього жанру. Мала вже маленького сина, змогла вирватися туди тільки на тиждень, але користь була колосальна. Саме там я познайомилася з системою відомого барда й педагога Юрія Лореса, у центрі якої стоїть концепція: «Авторська пісня — театр одного актора, де партнером є глядач». Я зрозуміла: це саме те, чого я прагну.

Творче спілкування з Юрієм Львовичем продовжилося під час дворічного навчання в Майстерні авторської пісні Вищої школи діячів сценічного мистецтва, і впорядкувало моє хаотичне прагнення

привнести в пісню театральність. Поезія великих майстрів настільки внутрішньо структурована та організована, що разом із музикою дає простір для різноманітних драматургічних рішень за допомогою інтонації, жесту, пластики... Хоч ніхто з академічних театральних режисерів Запоріжжя — на той момент — цього не розумів. І коли я задумала разом із гітаристом Сергієм Козубом зробити моновиставу «Постскрипtum» за творами Олександра Вертинського, довелося довгенько пошукати постановника, яким став відкритий до новацій Володимир Рачок.

Пам'ятаю, що ця вистава користалася великою популярністю у відвідувачів філармонії та інших театральних майданчиків. А невдовзі ви створили Театр поетичної пісні. Що стало поштовхом?

Я побачила обсяг — жанр виявився серйознішим, глибшим і ширшим, ніж на

перший погляд. Дуже хотілося цим поділитися. Авторська пісня надавала чудові можливості для творчої реалізації найрізноманітніших людей... Тоді я вже кілька років вела в Запорізькому університеті Студію авторської пісні. У мене був і виконавський, і педагогічний досвід — і був молодий студентський колектив, готовий експериментувати. Так у 1998 році народився Театр поетичної пісні (спочатку називався «авторської»). Потрібен був наперед майданчик.

**Театр поетичної пісні:
спільнота духовно спраглих**

Саме тоді титано-магнієвий комбінат відмовився від Палацу культури «Титан», творчих колективів було небагато, і ми почали обживати різні простори. До роботи в Театрі долучилися Жан Селезенев, Олег Ільїнський, Ганна Гаврик, Наталія Попова, Ганна Гайдук, режисери Валерій

Степанов та Олена Гаджилова. Своїми руками та матеріалами облаштували танцклас, трансформували його в сценічний майданчик для малих театральних форм. Перші ж вистави «Надії маленький оркестрик», «Тихо музика грала...» та «Знаки Зодіаку» привернули серйозну увагу публіки...

...яка згодом тільки міцніла. Адже ви почали виховувати власну аудиторію, започаткувавши на великій сцені палацу серію регулярних концертів для дітей та батьків «Обитель доброты». У цьому кількарічному проєкті ви співпрацювали з дитячими та юнацькими творчими колективами міста, що за духом відповідали вашій діяльності. Зала на 600 місць завжди була повна. Також тоді ви вже мали визнання в професійних театральних колах. Чого не вистачало?

На початках ми щосили намагалися довести, що потрібні місту та країні й гідні офіційного статусу. Наші артисти спеціально «доучувалися», тобто отримували другу вищу, театральну або музичну освіту, вступали до Національної Спілки театральних діячів України.

Уперше в Україні авторська пісня стала об'єктом сценічної драматургії, її виконавці — акторами, які володіють усім арсеналом театального мистецтва, а глядачі — співучасниками дійства.

Артисти театру здобули безліч звань на всеукраїнських та міжнародних фестивалях та конкурсах авторської пісні, представляючи її під усіма можливими кутами — у суворій відповідності до законів жанру і, головне, професійно. На базі нашого колективу був навіть створений Запорізький первинний осередок Дніпропетровського міжобласного відділення НСТДУ, де я стала головою. Осередок працює і зараз. До нього, окрім моїх акторів, входять творчі особистості, що не працюють у театрах міста — усього двадцять чотири особи.

Театр ніколи не стояв із простягнутою рукою

Проте офіційного статусу для Театру поетичної пісні Олени Алексєєвої добитися так і не вдалося...

На перше місце я завжди ставила колектив. Підготовка актора нашого театру — справа складна та багаторічна. А запропонувати на виході, крім копійки праці на безоплатній основі, ми не могли нічого. Не всі це витримували: людям треба було в житті якось облаштовуватись...

Ні місто, ні область не бачили особливого зиску в тому, аби популяризувати тонкий, вишуканий, інтелектуальний жанр, який ми пропонували глядачам. Це при тому, що артисти здобули величезну популярність. Наш Театр гастролював на таких знакових майданчиках країни, як Національна філармонія, Мала зала Національної концертної зали «Україна», Будинки офіцерів, Будинки актора та Будинки кіно в столиці. Виставу «Кадиш» (за Янушем Корчаком та Олександром Галичем), що була створена для глядацької зали на 100 місць, ми неодноразово показували на великих театральних сценах країни.

Був, щоправда, недовгий період, коли Театру поетичної пісні запропонували виступати на малій сцені в Запорізькому академічному обласному музично-драматичному театрі ім. Магара. На кожній імпрезі — а ми створили вистави «Циганська муза» та «Мріяти, щоб жити» українською мовою — були аншлаги...

На жаль, через пів року з'ясувалося, що наша робота занадто інтенсивна для технічного персоналу театру, а ставки потрібні іншому колективу. Тож не склалося.

Я потім неодноразово думала, що, як не дивно, то було на краще. Досвід інших достойних творчих колективів, які досягли омріяної мети і стали муніципальними, досить тужливий. А ми, незважаючи на складнощі, ніколи не стояли із простягнутою рукою, усі наші вистави, концерти,

великі проекти мали аншлаги й були самокупними.

Тим часом у Палаці «Титан» розібрали облаштовану нами малу театральну залу й показувати вистави стало ніде.

Та ви навряд чи склали руки...

Ні, звичайно. Ми залучили до нашої роботи оркестрантів та декілька років виходили на кращі майданчики міста з великими концертними проектами. Деякі доводилося навіть повторювати. Бо не всім охочим вистачало квитків... Дуже допомагало обласне телебачення: регулярно фільмувало наші концерти, покази яких отримували найбільші рейтинги серед музичних програм. Декілька років поспіль ми співпрацювали з обласною телерадіокомпанією в проєкті «Нефальшивою струною», повністю присвяченому авторській пісні. Нас почали впізнавати на вулицях, що було неочікувано та приємно...

З початком військових дій на Донбасі наш Театр продовжив свою багаторічну благодійну роботу, поширивши її на запорізький військовий шпиталь та військові частини, тоді ж ми підготували антивоєнний літературно-музичний проєкт покоління «Щоб тільки праведне змоглося».

Союз співочих:

«Разом спроможні на більше!»

Ще однією новацією стало започаткування Запорізького Центру авторської пісні. Навіщо це було потрібно?

На початку 2018 року виникло питання, як у вересні гідно провести 35-й знаменитий запорізький фестиваль АП «Байда». Його багаторічний «двигун» Сергій Кучма на той час не мав змоги ним займатися, фестиваль перейшов у фактично кулуарний формат. Поза тим, Запоріжжя завжди мало потужні бардівські сили. Ідея об'єднати їх у спільний Центр у мене була ще з початку 2000 років. Тож виник гарний привід для цього.

Тоді Театр поетичної пісні у якості експерименту залучив до концерту-вистави «Володимир Висоцький. 80 років» найкращих запорізьких бардів та інших відомих митців міста. Проєкт виявився масштабним і вдалим. Ми два роки поспіль грали його в просторі великої сцени ПК «Титан». Програми у Великій залі палацу та робота унікального бард-кафе стали регулярними. У ПК «Титан» на деякий час зібралася гарна команда, ми знаходили підтримку в тодішнього керівництва.

Знаковою стала годинна програма на Головній сцені Покровського ярмарку в ежах святкування Дня міста на каскаді фонтанів «Райдуга». Зауважу, що, окрім нас, був лише один колектив, досить відомий у країні, що співав із цієї сцени живо!

Потім розпочався ковід. АП досить швидко знайшла себе з zoom-просторі, і ми почали активно створювати музичний контент для ютубу, брати участь у чисельних міжнародних інтернет-ефірах. Це дало майже необмежені можливості спілкування з бардівською спільнотою всього світу.

У місті ж було започатковано заходи на відкритому повітрі, біля меморіальної дошки видатному запорізьцю, знаному у всьому світі металургу та барду, Віктору Берковському (встановлена у 2008 році завдяки ініціативі Олени Алексєвої – авт.). Це були пісенні свята на дні народження барда та концерти-відкриття фестивалю «Байда». У планах було ще багато цікавинок. Але повномасштабне вторгнення змінило пріоритети.

«БардПідтримка» триває

Звісно, на початку був шок. Але одразу почали дзвонити наші друзі з Америки, Німеччини, Ізраїлю, Австралії, Франції... Вони питали, що найперше потрібно. Ми звернулися до Олени Шевчук, яка з початку війни опікувалася запорізьким військовим шпиталем. Перші донати пішли від сімейного літературно-музичного клубу з Америки «Синій тролейбус». Його члени

одразу стали організовувати zoom-концерти і збирати кошти. На початку це було хаотично, але підтримка пішла і триває до сьогодні: це й окремі пожертви, і цілеспрямовані благодійні акції. Наприклад, такою була серія спільних концертних виступів німецьких та ізраїльських бардів, що дало змогу придбати медичне обладнання на дуже велику суму.

Навесні 2022 року, через важкий стан старих батьків, я змушена була евакуюватися разом із ними до Німеччини. Це стало можливим завдяки допомозі наших німецьких колег. Отож, навіть у чужій країні, я одразу опинилася в колі однодумців.

Тож діяльність вдома завергла?

Навпаки. Усе, що пов'язане з брендом Запорізького Центру авторської пісні та Театром поетичної пісні як його частини, я регулярно курую. І як художній керівник, роблю все, щоб заходи відбувалися на достойному рівні. Де я перебуваю фізично, принципового значення не має.

Влітку першого року великої війни учасники Центру дали нове дихання проєкту «АртПідтримка», який реалізовувався у виставковій залі Запорізької облорганізації Національної спілки фотохудожників України мистецьким об'єднанням «Колорит» та музикантами міста. Ми провели декілька концертів під назвою «БардПідтримка». Я писала сценарій кожного, розробляла афішу та запускала рекламу в соцмережах. Завдяки цьому до збору благодійних коштів на потреби військового шпиталю долучалися не лише запорізькі поціновувачі авторської пісні, а і друзі з інших міст країни та з-за кордону.

У 2023 році «БардПідтримка» відновилася у творчій вітальні «У Світлани». Не стану перелічувати всі події, але зазначу: кожна з них стає додатковим джерелом пожертв, які йдуть на потреби поранених та (за потреби) внутрішньо переміщених осіб. Так само, як і кошти від моїх сольних концертів, коли я приїжджаю до Запоріжжя. Великою честю для мене стала

посвята в «Запорізькі Берегині» на моєму ювілейному вечорі взимку минулого року.

«Стриб, мій зайчику, стриб, стриб!»

Якщо Театр поетичної пісні, якому наприкінці грудня 2025 року виповнилося 28 років, є вашим успішним персональним творчим проєктом, то Всеукраїнський дитячо-юнацький фестиваль-майстерня АП «Сонячний зайчик», який цієї осені відбувся у 17-й раз, є улюбленим дітищем творчо-педагогічним. У ньому, крім молоді, беруть участь і діти — із шести років! Перехід від студентів до більш юного віку був спонтанним?

Студії авторської пісні в Запорізькому національному університеті, де було виховано декілька творчих складів Театру поетичної пісні, я віддала 16 років роботи за сумісництвом. Із них п'ять я паралельно викладала спецкурс «Авторська пісня як театр одного актора» на акторському відділенні факультету соціальної педагогіки. У мене індивідуально займалися декілька зовсім юних учнів, був навіть чотирирічний. Була й багаторічна успішна співпраця з колективом дитячого театру при Запорізькому класичному ліцеї під орудою Олени Гаджилової. Усе це підтверджувало мої думки щодо неабияких виховних можливостей АП. Досвід було накопичено величезний, і час від часу я отримувала пропозиції від міського управління освіти щодо роботи з дитячим гуртком такого напрямку. Та якось не складалося. Аж 2008 року в університеті повіяли якісь дивні вітри, змінилося керівництво студклубу, яке зробило ставку на «масовість заходів». Я заморилася пояснювати, що авторська пісня вимагає індивідуального підходу. А коли керівництво студклубу запропонувало нам на перервах між парами співати на східцях, аби студентам було веселіше, я остаточно зрозуміла, що спільної мови знайдено не буде, та пішла з уні-

верситету разом зі своїми студійцями. Так я опинилася в Міському Палаці дитячої та юнацької творчості (МПДЮТ) на посаді керівника гуртка авторської пісні.

Проте це було не причиною, а поштовхом для ініціативи організації фестивалю. Причина ж полягала в наступному.

На якомусь етапі стало зрозуміло, що авторська пісня країни стрімко, м'яко кажучи... не молодшає. А за браком інтересу та підтримки державою цього виду мистецтва, їй загрожував перехід у суцільний маргінес... І це за потужних традицій і за наявного величезного творчого матеріалу! Системна педагогічна робота з молоддю в АП у країні не велася. Дитячих бардівських колективів було, на той час, лише два: у Харківському Палаці дитячої та юнацької творчості та в нас. Разом з очільницею харківського гуртка Іриною Федоровою ми згенерували ідею дитячо-юнацького фестивалю навчального напрямку.

Моє прагнення провести такий фестиваль саме в Запоріжжі на базі нашого Палацу гаряче підтримали тодішній начальник управління освіти й науки Запорізької міської ради Дмитро Секиринський та директор Палацу Микола Кутя. А із заступницею директора МПДЮТ Світлоною Горловою ми із задоволенням працюємо до сьогодні.

Сталося диво: фестиваль «Сонячний зайчик» уже в перший рік існування було внесено в план роботи Державного Центру позашкільної освіти Міністерства освіти й науки України, і він отримав статус Всеукраїнського. Зараз МПДЮТ очолює Людмила Маринюк, яка прекрасно розуміє значення нашого фестивалю і докладає неабияких зусиль для продовження його існування в Палаці.

А тоді ми отримали майданчик, на якому протягом трьох жовтневих днів знані майстри й педагоги зі сценічного руху і сценічного мовлення, акторської

майстерності, вокалу, гітари, поезії, режисури пісні (всього до 15 навчальних дисциплін) змогли ділитися з юними авторами й виконавцями багатющим досвідом. «Фішкою» фестивалю був неконкурсний характер, що сприяло доброзичливій та дитиноцентричній атмосфері. А коли ми таки запровадили нагороди, то кожен із володарів дипломів призерів та лауреатів отримував персональне формулювання за притаманні саме йому досягнення... За перші 10 років існування саме завдяки фестивалю в Україні було створено дитячо-юнацький рух авторської пісні, виникли нові бардівські колективи, вихована плеяда молодих авторів-виконавців, що потужним потоком влилася в бардівське життя країни. Географія вражала: від Сум до Євпаторії, від Хмельницького до Харкова, від Донецька до Києва... Справжня «модель єдиної країни».

Дистанційно — інакше. Але не гірше

Як ви «домовилися» з ковідом?

Коли стало зрозуміло, що хоч круть-верть, хоч верть-круть, а без дистанційки не обійтися, — «Сонячний зайчик» підтримали багаторічні друзі й партнери. Харківський інтернет-клуб авторської пісні «Співаємо разом!» (його керівник, відомий волонтер Олег Риженко, на жаль, уже не з нами) надав безкоштовну можливість три дні користуватися безлімітною Zoom-платформою. Актори Театру поетичної пісні Жан Селезенев та Кирило Алексеєв декілька днів консультували всіх учасників та педагогів з технічних питань виходу в ефір. На той момент із Zoom'ом мало хто міг нормально спілкуватися, тож ми запропонували кілька лекцій, актуальних в умовах карантинного існування. Наприклад, про особливості використання Zoom-платформ для музичних трансляцій, як створити власний музичний кліп у домашніх умовах або спільний музичний ролик віддаленими учасниками. Зрештою, як висловився багаторічний викладач фестивалю,

керівник Київського експериментального театру авторської пісні ЕТАП Микола Чернявський, пандемію вдалося обвести навколо пальця, техніку приборкати, а атмосферу присутності створити до такої міри, що він особисто на фінальній педраді кілька разів обмовився: «Коли діти пойдуть по домівках...».

Потім, з грудня 2020 року до лютого 2022 року на Zoom-платформі «Співаємо разом!» здійснювався супутній проєкт «У сузір'ї “Сонячного зайчика”» — щомісячні концерти учасників та педагогів фестивалю.

Мабуть, досвід віддаленої роботи став у нагоді після повномасштабного вторгнення?

Скажу більше. За шість років дистанційної роботи (включно з ковідними) ми вийшли на майже оптимальний алгоритм. Діти багато займаються онлайн. Це інакше, ніж офлайн, — але не гірше.

Цьогоріч «Сонячний зайчик» зібрав 126 учасників, педагогів та гостей із 20 областей України та дев'яти країн світу. З огляду на велику кількість учасників із різних місць, а також загрозу відключення світла та інтернету, довелося попередньо, про всяк випадок, записати всі виступи на відео. Загалом модерування фестивальних подій велося із Запоріжжя, Києва, Дортмунда, Штутгарта, Вроцлава. Команда працювала на Zoom-платформі «Співаємо разом!» (керівник Юрій Пунькін, Україна – Німеччина). Знаний актор, педагог, головний режисер Хайфського театру Поезії та Пісні «Кармель» (Ізраїль) Сергій Рубашкін допоміг переформатувати для Zoom'у все відео.

Відверто: із Запоріжжя я навряд чи могла би це все зробити.

У чому для вас особисто полягають головні результати 17-ти років існування «Сонячного зайчика»?

Фестиваль для багатьох його учасників став життєвим дороговказом. Дуже тішить неймовірна кількість людей, при-

четних до фестивалю, які пройшли всі ступені й тепер виступають педагогами, організаторами, модераторами. У 2018 році ми ввели в обіг термін «перезайці» — це хлопці та дівчата, які за віком уже не могли брати участь у «Сонячному зайчику», але не хотіли з ним прощатися... Зараз вони — хто на фронті, хто активно волонтерить, їм не до фестивалю. Але з'явилося нове покоління вихованців-«перезайців». Я відчуваю, як виріс їхній рівень. Вони вміють вчитися, ловлять усе нове й готові це нове швидко втілити, допомагають технічно.

У нашої бардівській пісні відбулася тотальна дерусифікація

Не можемо поставити провокативного запитання. Авторська пісня багатьма сприймається як суто російськомовний продукт, а українська не

достатньо розвинута, навіть за часом свого існування, аби її замінити. Що скажете?

Заперечу. Точніше, певний час справді вважалося, що саме російськомовна авторська пісня перебуває в авангарді розвитку бардівського руху. Але. Від початку Незалежності, на фестивалях, що зародилися в часи Радянського Союзу (харківський «Есхар», запорізька «Байда»), усе частіше почали звучати як автори, що співали українською власні пісні, так і виконавці, що брали українські пісні до свого репертуару. Це відбувалося поступово. Не секрет, що певний час двомовним був і фестиваль «Сонячний зайчик».

Від початку російської військової агресії на Донбасі та анексії Криму 2014 року в авторській пісні країни відбулися ключові зміни, які остаточно сформувалися у 2022 році. Радикально було припинено співпрацю з представниками російської

авторської пісні. У виборі репертуару та мови виконання творів відбулася тотальна дерусифікація.

Це стосується безпосередньо й нашої роботи. Великої, методичної, художньої і тихої роботи зі створення та популяризації української авторської пісні. З 2014 року ми впроваджували низку заходів, що природно пробуджували патріотичні почуття, формували зацікавлення та повагу до власної національної історії та культури. Зокрема, у 2014 році відбулася лекція-концерт за участю заслуженої артистки України Надії Стадниченко «Кордон душі проходить між світами» (українські жінки-поетки Ліна Костенко, Маруся Чурай), у 2015-му — лекція-концерт Руслани Туріянської «Чарівна гілка української вокальної лірики. Український романс XVII–XIX сторіч» та моновистава Петра Мironова за участю Бориса Бельського «Василь Стус. Чорний птах з білою відзнакою...». У 2016 році на фестивалі почався шлях до створення власного українського культурного продукту. Спільний концерт української авторської пісні, творчі майстерні з українського сценічного мовлення та української поезії, майстерня з основ композиції для дітей, що створили музику на вірші українських поетів, творчий проєкт фестивалю до 30-річчя Незалежності України «Є пророки в своїй Вітчизні» — поступові етапи цього шляху.

Ми також намагаємося розширити обрії наших учасників і запрошуємо на зустрічі знамих українських поетів, музикантів, філософів. Дуже цікавою була зустріч-концерт із поетом Григорієм Фальковичем та авторами музики на його вірші. Потім — лекція-концерт «Кобза — ребрендинг» заслуженого артиста України, актора театру й кіно, кобзаря Тараса Постнікова (Канада). Ну, а цього року ми запросили відомого музиканта, письменника, медійника Валентина Терлецького, який провів лекцію-концерт «Про козацькі пісні, їхню історію і значення». Пречудовою стала творча зустріч із народними артистками України, лавреатками пре-

мії імені Василя Стуса Галиною та Лесею Тельнюк. Їхня оповідь про те, як поетична класика «лягає» на артрок, джаз-рок чи кросовер, мала шалений успіх.

І не можу не згадати, що цього року відбулося повернення на батьківщину творчості знамого київського барда Семена Каца — завдяки перекладу понад 20 його пісень українською, яку здійснила велика група педагогів «Сонячного зайчика». Родина пана Семена, що багато років мешкає в Німеччині, була щаслива, а переклади «розібрали» в усі куточки України й закордоння. Перекладацька діяльність у межах фестивалю — це повністю наше ноу-хау!

Тож наші фестивалі всіляко сприяють становленню справжніх нових українців. З одного боку, ми підтримуємо тих, хто змушений був виїхати за кордон. Бо середовище інше, не всі навчаються паралельно в українських школах, а вже за рік мова забувається. Підготовка до виступу на фестивалі, яка триває постійно (теми ми надаємо завчасно), спонукає їх співати саме українською мовою. А з іншого боку, до нас доєдналася молодь, що народилася та постійно живе за кордоном, але любить АП. Вони заради участі в нашому фестивалю вивчають пісні саме українською мовою. Як приклад можу назвати Марину Ют з Мельбурна (Австралія) — у неї вже склався невеличкий україномовний репертуар, який вона постійно розширює. І вона така не одна. Це — популяризація нашої мови та пісні у світі.

Перелік ваших нагород за стільки років різноманітної діяльності займає кілька сторінок. Які для вас найбільш значущі?

Кожна відзнака важлива по-своєму... Наш колектив та я особисто неодноразово ставали переможцями Вищої театральної нагороди Придніпров'я «Січеславна», обласної премії для обдарованої молоді в номінації «Театральне мистецтво», регіональної програми «Зоряний шлях»... Приємна відзнака Запорізької

обласної Ради «За вагомий внесок у розвиток культури Запорізького регіону». Пишаюся тим, що отримала обласну премію імені І. Паторжинського Українського фонду культури в галузі «Театральне мистецтво», диплом Національної Спілки театральних діячів України (НСТДУ) «За високий професіоналізм та майстерність»... У педагогічній царині мені дуже важливі орден «За розбудову України» Всеукраїнського об'єднання «Крайна» та золота медаль міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2024» — за опис досвіду «Сонячного зайчика» щодо виховання нового українця.

У всіх ваших проєктах беруть участь круті професіонали — актори, педагоги, музиканти, режисери, звукооператори тощо. Як вам вдається їх залучати без грошей?

Ну, за гроші й дурень зможе... А серйозно... Мій перфекціонізм не дозволяє знижувати планку. Йду, так би мовити, не вшир, а в глибину: коли здійснювати проєкт — то я хочу й бачу сенс зробити це якісно. Якщо в людини в голові творчість, ми завжди знайдемо спільну мову. А якщо відразу ставиться питання: «Що я з цього матиму?» — навряд чи щось у нас складеться... Але з таким я не стикалася дуже давно...

А як до цього ставиться ваша родина?

Мій син, Кирило Алексєєв, з дитинства брав участь у роботі Театру, лауреат багатьох фестивалів. Він є випускником КНУ-ТІК ім. Карпенка-Карого, педагог фестивалю «Сонячний зайчик». Зараз син у війську, а невістка з крихітним онуком восени долучалася до «Сонячного зайчика» в якості модератора. Чоловік Жан Сєлезєєв — багаторічний музичний керівник та провідний актор Театру поетичної пісні, композитор та кіноактор...

Просто рідні, друзі й партнери люблять авторську пісню, дітей, Україну, і вони роблять це не за гроші. Це люди, які займаються СВОЄЮ справою.

Рагнарок по-українськи: апокаліптично- електроакустичний перфоманс Шмурака й Золотарьова

Даша Суздалова, Київ

Що апокаліпсису бути, то вже давно ясно. А от як він звучатиме? Музиканти Олексій Шмурак та Олександр Золотарьов запропонували свою версію: 18 грудня в київському просторі VERE MUSIC HUB відбувся їхній електроакустичний перфоманс «Рагнарок», рясна саунд-рефлексія на есхатологічну тему.

Олександр Золотарьов — ще зовсім юний музикант. Утім, уже доволі помітний: з 2021 року він випустив два альбоми, один у складі гурту «Rippedd» і один — соло, причому другий позиціюється як «сатиричний мініальбом у жанрі harsh noise». Також має за плечима різноманітні лайв-виступи, де він експериментував з електронікою, перкусією та гітарними ефектами. Зі Шмураком, наприклад, він виступає не вперше. Композитор електроакустичної музики, саунд-артист і лектор Олексій Шмурак, що розпочав кар'єру на початку 2000-х, має солідне портфоліо й досвід колаборацій: у 2013–2014 роках співпрацював з електронним композитором Олегом Шпудейком, результатом чого став альбом «Liebestod»; у 2016–2018 робив колаборації з художниками й поетами, зокрема в рамках фестивалю «Kyiv Poetry Week». Писав музику для кіно й танцювальних вистав. Читав лекції (одну з яких, присвячену французькому композитору Жерару Грізе і спектральній музиці, я відвідала). Співпрацює з молодими українськими інстру-

менталістами. Шмурак уміє вдало поєднувати академічну музику з експериментами (якщо доцільно протиставляти одне другому). Коли шукати аналогію Шмураку-композитору в пантеоні скандинавських богів, то він Локі, бешкетник і трикстер. У вступі перед концертом Олексій зізнався, що з темою Рагнарока — драматичною фінальною битвою перед кінцем світу в скандинавській міфології — хотів попрацювати вже давно, але постійно щось заважало. Вважається, що форсувати Рагнарок не варто, бо тоді все закінчиться ще швидше (і гірше), ніж задумано. До речі, згідно з міфом, битва почалася саме з музики: після того, як охоронець богів, світового дерева й ще багато чого хорошого Геймдалль затрубив у свій золотий ріг, звук якого почув увесь світ. Одна з «родзинок» міфу про Рагнарок — те, що пророцтво вже відоме богам, які знають, що битва закінчиться загибеллю багатьох із них (майже всіх) і постанням нового, можливо, кращого світу. Тож вони виконують своє призначення і сумлінно роблять те, що має відбутися. Таким чином, це історія про стоїцизм і прийняття (що ще залишається тим, хто не може перемогти?). Власне, в афіші концерт подається як музичний досвід, який пропонує «стоїцистську терапію щодо апокаліптичного божевілля, що виливається на нас щодня в стрічках новин, у порівнянні з якими хто-нічні монстри Рагнарока сприймаються

добрими й чемними приятелями з більш спокійних часів».

«Рагнарок» Шмурака та Золотарьова складається із шести частин. Структурована імпровізація йде сценарієм відомого сюжету: спочатку сутінки й зими без літа (аналогія із сучасними екологічними проблемами, а також — менш очевидно — з фізіологічним порушенням циклів тіла, що призводить до психічних проблем); потім звільнення монструозних сил; руйнування веселкового Біфросту (мосту, що сполучає світ людей зі світом богів); божественна битва, найбільш пафосна частина; велетень Сурт підпалює світ вогняним мечем; і, врешті-решт, відродження землі й початок нового людства. Шмурак і Золотарьов виступають у шапках, наочно демонструючи, що таке зими без літа. Різноманіття музичного інструментарію в їхньому розпорядженні відповідає багатству теми: синтезатор, акустична гітара, ударні, рояль, віолончель Миколи Любенка (який також відповідає за концертну звукорежисуру) у записі, голос, калімба, металофон, електроніка й на додачу — музичні шкатулки, якими майстерно послуговується Золотарьов. Звучать навіть семпли метронома. Музика то легка й ненав'язлива, ніби в джазовому кафе, то ембієнтно-задумлива, то імпульсивно-нагнітальна. Десь на середині додається вокал: Золотарьов співає елек-

тронно обробленим голосом перші рядки «Калевали», карело-фінського героїчного епосу, причому співає фінською. Закінчується «Рагнарок» гітарною композицією Золотарьова, де акустична гітара ніби звучить різними «голосами», вступає сама із собою в діалог, символізуючи еволюцію і відродження природи на спорожнілій землі. «Рагнарок» — коротка, втім, цілісна і продумана річ. Звукові практики вкладаються в струнку композицію, перетікання відбуваються плавно, тож страху опинитися в музичному хаосі немає. Грайливість і водночас упорядкованість — одна з характерних рис музики Шмурака. І це, як на мене, робить його одним із найцікавіших сучасних українських композиторів (який ще й має нюх на юні таланти на кшталт Золотарьова).

Після концерту я рішуче аплодую: «Рагнарок» — непересічна музична подія року, що закінчується. Хотілося б почути його ще раз, у записі (може, цим знову займеться камерний лейбл звукозапису «Kyiv Dispatch», який уже записував Шмурака з Олегом Шпудейком?). Тим часом позаду мене хтось не менш рішуче каже: «Нарешті!». Ну що ж. До сучасної експериментальної музики, як і до майбутнього апокаліпсиса, не можуть бути готовими всі.

Тут кожен може знайти свого Стуса

Софія Куш, Київ

Фото: Дар'я Ланова © ДП НКММК «Мистецький арсенал»

13 листопада 2025 року в Мистецькому арсеналі відкрилася виставка «Василь Стус. Поки ми тут, усе буде гаразд». Вибір та винесення саме цієї цитати в назву проєкту недвозначно натякає на намір команди Арсеналу — обминути велику міфологізовану брилу, відмовитися від хрестоматійного погляду на Стуса-мученика. Натомість зосередитися на його спадщині як частині значно ширшого краєвиду: соціокультурного, історичного, навіть побутового. Та чи вдається?

Станом на грудень 2025 року, виставку «Василь Стус. Поки ми тут, усе буде гаразд» подивилося понад вісім тисяч відвідувачів. Це перший після повномасштабного вторгнення проєкт Мистецького арсеналу, присвячений історичній спадщині. Саме тому життя Стуса, його вірші й ідеї, оточення, сімейні обставини, протистояння лівіафанові радянщини висвітлені в експозиції докладно. Розповідь про поета перетворюється на поліфонічну розмову, експонування його рукописів, самвидаву, рідкісних видань «тамвидаву». Цей проєкт Арсеналу — обширний текстуальний потік, продуманий і прописаний на кількох рівнях. Глядач помічає, що в цих шести залах Арсеналу, які до 8 лютого 2026-го цілковито присвячені Василю Стусу, маємо й доволі інформативний його архів, зокрема відео й аудіовізуальний, можемо почути живі розповіді людей, які наче виступають медіаторами між «ними» та «нами» сьогодні. Власне, саме ці сюжети й заклали основу проєкту. Арсенал свідомо не намагався переповідати достеменно біографію Василя Стуса, а мав зосередитися на етичних засадах, де ключові поняття «кшталтування», «квітування» і «самособоюнаповнення» описують складну модель Стусового вибору, поведінки і творчості. І дати можливість глядачу відкрити сьогодні свого, актуального й, можливо, абсолютно незнаного досі Стуса. Не зашкарублого, що закликає «терпіти» зі спогадів шкільної програми, а цілком сучасного, красивого, харизматичного та нового.

Біографія Василя Стуса є широковідомою. Народився 1938 року, здобув освіту в Донецькому педінституті, переїхав до Києва в 1963-му, аби присвятити себе літературі. Перший арешт — у 1972-му. 5 років у мордовських таборах із подальшим засланням на Колиму. Другий арешт — 1980 рік і судовий вирок — іще 15 років у неволі. Загинув у таборі 4 вересня 1985 року. Найбільш вражає в цій «біографічній довідці» хронологічна близькість подій до сьогодні, коли історична постать сприймається мов сучасник. 6 січня 2026 року Василю Стусу могло б виповнитися 88 років. Направду за кращих обставин Василь Стус міг би бути нині серед нас «краплею в океані», а не маргіналом із «малесенької щопти», яким він мусив заляшатися.

Кураторка виставки Ольга Мельник неодноразово наголошувала: «Не варто чекати на цій виставці переказу біографії Василя Стуса, яка є загальновідомою. Ми обрали кілька сюжетів, які дозволяють зрозуміти поетичний, літературознавчий, публіцистичний доробок Стуса.

Важливо, що розповідатимуть про це учасники та свідки подій поетового життя. У буквальному сенсі — це буде пряма відверта розмова, розповідь без купюр, що занурює в контекст 1960–1980 років, де мистецьке й політичне, особисте й суспільне взаємопов'язані та взаємозалежні».

«Поки ми тут, усе буде гаразд», — цитата з листування Стуса. Він писав приятелеві Анатолію Лазоренку в 1962 році, який сумнівався в шансах української культури вистояти перед натиском радянщини. Тексти, які глядач може прочитати в експозиції, — від кураторських до, власне, Стусових. Десятки екранів з уривками архівних фільмів. Роздуми про поета сучасників глядача (від кобзаря Тараса Компаніченка до режисера Володимира Кучинського) та сучасників Стуса (від дисидентки Леоніди Світличної до політика Левка Лук'яненка). Вивішені на стінах біографічні есеї, названі словами зі Стусових листів і щоденників: «Життєсмерть», «Квітування», «Кшталтування», «Самособоюнаповнення». Побутові замальов-

ки: «Сюжет 1. Батько», «Сюжет 2. Обрій», «Сюжет 3. Поштовх», «Сюжет 4. Іван». Відвідувачам часто припадає до душі затишний куточок виставки з архівними записами митців, що читають власні вірші. Він відтворює атмосферу легендарної київської квартири Івана Світличного на вулиці Уманській, 15. Свого найближчого приятеля Василь ніжно кликав «вусатим сонечком», а якось у листі написав: «Усе, що є кращого в мені — це Іван». Відвідувачі почують Василя Голобородька, Ірину Жиленко й самого Василя Стуса, які читають власні поезії, а також «Палімпсести», начитані Надією Світличною для Радіо «Свобода».

Простежуються в експозиції сучасні сюжети, що перегукуються з історичними. Наприклад, історії донецьких студентів наприкінці 1950-х і на початку 2000-х. Різниця пів століття, а хвилювали їх ті самі питання: пошуки ідентичності, відданість дружбі, шахи та футбол.

Світлини з колядувань, спільних походів і студентських років доповнюють залу «Академістечко» — розповідь про аспірантські роки в оточенні шістдесятників. Тут же відвідувачів чекає до мурах пронизливий експонат — єдине прижиттєве відео Василя Стуса. Чимало матеріалів стали справжньою знахідкою. Більшість відео — уривки стрічки «Просвітлої дороги свічка чорна». Ці плівки вважали втраченими, однак їх несподівано відшукали під час підготовки виставки.

Сюжети експозиції з фінальних залів відтворюють період життя Стуса після 1965-го: важкі роки злиднів, заборона на професійну літературну працю, а далі — табори. Серед унікальних експонатів тут є табірні вірші Стуса, записані на клаптиках тканини та передані на волю в жіночих сукнях. А ще — ключі від табору в Пермській області, де загинув Стус. Тут його, блискучого інтелектуала, талановитого поета, прекрасного перекладача, людину з надзвичайним почуттям власної гідності, поховали на табірному цвинтарі в безіменній могилі. Часто у фіналі

глядачі вже не стримують сліз. Виставка дуже відверта, щемлива, непроста. Тож не дивно, що наприкінці експозиції емоції доходять до краю. На великому екрані показують кадри пам'ятної ходи під час перепоховання Василя Стуса, а зі старого програвача лунає його голос.

Оксана Підсуха, в.о. генерального директора в Національному музеї «Київська картинна галерея»: «Напружую пам'ять і намагаюся перенестися в листопад 1989-го, коли в Києві відбулося велелюдне перепоховання Стуса. Поета проводжало на Байковий цвинтар багато людей, але значно більше — мільйони — не знали про його існування. Мені виповнилося 20, я навчалася в Київській консерваторії і якраз вступила на щойно створену кафедру історії української музики. Я була першою студенткою цієї кафедри, спраглою вивчати свою національну музику, досліджувати творчість Бориса Лятошинського, оті «наші 1920-ті», про які тоді згадували ще майже пошепки. Я багато читала, і навіть (це добре пам'ятаю) гордо цитувала вірші Симоненка. Але я нічого не знала про Стуса. Не чула його імені. Не читала його поезій. Не знала про перепоховання. Я розминулася з ним у тому холодному листопаді в моєму рідному місті. Імперія забороняла Стуса й намагалася знищити пам'ять про нього навіть тоді, коли вже конала. З останніх сил вона намагалася тримати нас у стійлі, зав'язавши нам очі».

Оксана Забужко, письменниця, літературознавиця: «Кияни чи не-кияни — знайдіть спосіб відвідати. Треба. Боюсь зурочити, але тьху-тьху, схоже, українці нарешті поступово навчилися робити виставки. [...] тут усе фахово — можна запрошувати найвибагливіших західних гостей. [...] Тут є епоха, свіжа й несхола (гадаю, такої атмосферності вдалося досягти тим, що до роботи було залучено ще, нівроку їм, живих «шістдесятників» Стусового кола), є — нарешті — грамотно виставлений контекст, історичний і культурний, — і є купа просто-таки самоцвіт-

них знахідок, навіть для когось, хто, як я, у тій атмосфері виростав і всі експоновані книжки знає з батьківської бібліотеки».

Аліна Гузь, філологиня, художниця: «[На виставці] мене вразило абсолютно все: подача, масштабність інсталяцій, геніально поставлене світло і, звісно ж, експонати. Чого лише варті клаптики новосовічка з віршами Василя Стуса, “Птах душі” та відеоспогад, де поет їсть морквинку в гуртожитку на Академці. Не менш дивовижним став для мене й зелений колір, який наративом проходить крізь усі зали. Чомусь, коли говорять про Стуса, завжди обирають червоний та чорний. Це, безумовно, асоціюється з його боротьбою. Проте це лише частинка особистості поета. І, як на мене, зелений — набагато краще відображає його багатогранну персону».

Коли відвідувачі виходять з експозиційних залів, іноді просимо їх поділитися враженнями, якщо мають бажання, змогу та час. Чи сподобалося? Що найбільше запам'яталося одразу, допоки враження свіжі? Часто називають відеоарт дизайнера Арсеналу Ігоря Тимощука з першої зали виставки — силует поета, обрамлений потоком слів-новотворів із його віршів (дляння, крихкотіти, кругопад, білота — правдива музика). Багатьох вражає щемливий лист батька Василя Стуса, Семена Дем'яновича, до Верховного Суду СРСР: «...я ростив цю дитину Людиною, щирою, чесною, відповідальною, і він нею став, і є, і й буде, за що ж він мучиться і марнує свій вік, мама вже сама не своя від горя, та й я теж, а як були в нього помилки, так то від молодості, а я вам можу пообіцяти, що нічого поганого він не зробить, бо я не так його виховав...». Часто згадують конторські столи зі старомодними лампами і друкарськими машинками, у шухлядах яких можна знайти планшети й подивитися на відео, як вірші Стуса читають Олександра Матвійчук, Сергій Жадан, Ярина Черногуз, Мирослава Барчук, Ахтем Сеїтаблаєв чи Тетяна Огаркова. А ще телетайпну стрічку з пові-

домленням про смерть поета, яка вписана в сяючий профіль птаха на стіні, — робота Валерії Гуєвської, артдиректорки Мистецького арсеналу. Але, мабуть, найчастіше називають і поширюють у соціальних мережах світлину з передостанньої зали виставки (фото розташоване так, що відвідувач лише на зворотному шляху, дорогою на вихід, може його помітити) — там сяє усміхнене обличчя Стуса. Здається, він і тепер промовляє до нас той самий заклик:

«Чи були факти — в історії — такої багатомільйонної асиміляції? Чи не забагато ми хочемо для цього часу? Не губися. Знай! Поки ми тут — усе буде гаразд».

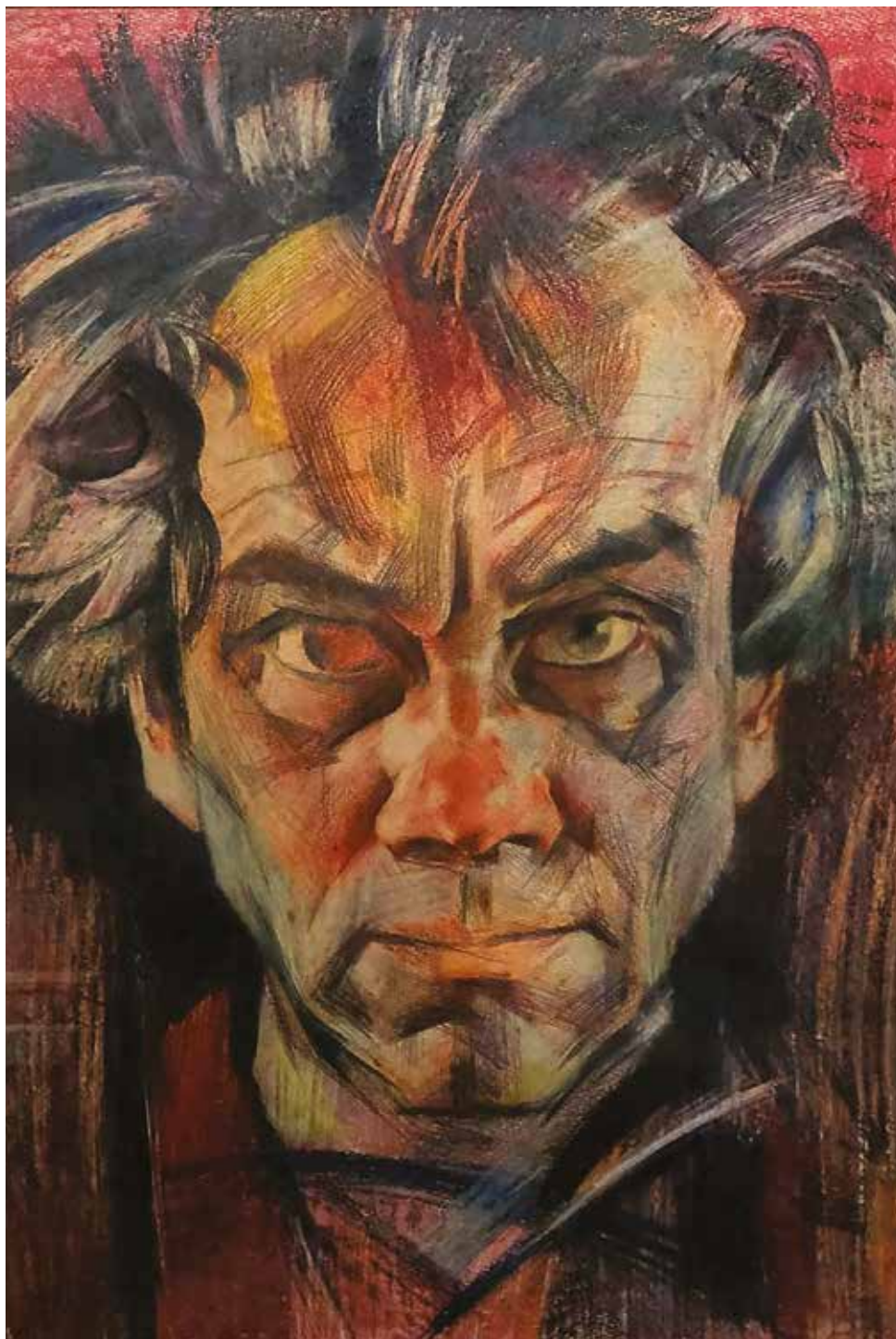
Кілька Зарецьких в одному

Олег Коцарев, м. Буча (Київська область)

Одна з помітних художніх виставок багатого на культурні події київського 2025 року — ретроспектива Віктора Зарецького в Національному музеї Тараса Шевченка до 100-річчя від народження митця. Часто говориться про необхідність переосмислення творчості шістдесятників як явища виразного, стильного та суперечливого, а точніше — про потребу робити це саме тепер, коли закінчилося фізичне життя вже майже всього їхнього культурного покоління. Такі виставки якраз і дають матеріал для роздумів і підсумків. Надто що йдеться про постать із найважливіших.

Віктор Зарецький (1925–1990) належить до тих художників, які пройшли через не одну радикальну зміну своєї манери. Можна пожартувати про кількох Зарецьких в одному. І — всерйоз зауважити, що не всі вони залишались однаковою мірою помітними. Саме тут час потішитися, що виставка в музеї Шевченка (подякуймо за неї кураторкам і кураторам Олесі Авраменко, Олені Зарецькій, Олені Семенець, Вальдемарту Ключко, а також Фонду Алли Горської та Віктора Зарецького) дає уявлення про різні етапи творчості Зарецького. Просто структурована експозиція спочатку знайомить із раннім Зарецьким. Трохи громіздкі, психологізовані речі на межі соцреалізму (зеніт сталінської епохи й пізніше!), стандартного реалізму й академічного живопису. Віктор Зарецький повернувся з війни — і почав навчатися в Київській художній школі, а потім у Художньому інституті. Судячи зі спогадів митця, навчання не було для нього аж надто простим, він часто мав відчуття, що багато чого не знає. Основою художнього навчання він бачив реалістичний метод, академізм. Про це свідчать теоретичні спроби Зарецького, який, до речі, з часом і сам став педагогом, доволі успішним. Академічну освіту він, схоже, вважав тією базою технічної майстерності, яка дозволить художнику далі рухатись у різні боки. І вже тут Віктор Зарецький не декларував прихильності до певного конкретного стилю чи напрямку — хіба що мило й абстрактно закликав, щоб у кожному з них була духовність.

Широту горизонтів і поглядів Зарецький демонструє дуже скоро — у «шістдесятницький» період. Він різко переходить до, умовно кажучи, «авангардистського»

живопису (хоч був і «транзитний момент», насамперед у речах шахтарської тематики 1950-х років). Із помітним соціальним складником та іронією. Свіжі й динамічні рішення бачимо в «Самогоні» та «Нічному арешті». Уважна й індивідуальна робота з формою позначає серію бадьорих і грайливих робіт. Водночас формуються і речі інакшого типу, патетичніші, монументальніші (як-от портрет письменника Бориса Антоненка-Давидовича). Ризикну припустити, вони пишуться не без впливу дедалі більшої інтеграції з ширшим середовищем шістдесятників та в загальному річищі розвитку цього кола. Адже Віктор Зарецький став одним із лідерів щонайменш київської шістдесятницької компанії (зокрема, певний час керував легендарним Клубом творчої молоді), ще більшою мірою це можна сказати про його дружину, харизматичну Аллу Горську. Разом із Горською Зарецький також увійшов до гурту художників, що почали створювати стильні й характерні «шістдесятницькі» мозаїки та інші монументальні об'єкти в публічному просторі. До послідовного визнання таких творів дійшло тільки нещодавно, коли від самих об'єктів уже мало що лишилось.

З Аллою Горською пов'язаний ще один етап творчості Зарецького. Маю на увазі серію робіт, які він створив після загибелі дружини. Убивство Горської в 1970 році залишається одним із найдраматичніших та найзагадковіших моментів історії покоління шістдесятників. Художниця поїхала в побутовій справі до свекра у Васильків — і пару днів не верталася до Києва. Тоді Зарецький вирушив на пошуки. Будинок його батька був зачинений. Міліція поступово взялася до справи, Аллу Горську знайшли мертвою в будинку, а Зарецького-старшого, так само мертвого, — біля залізниці.

Слідство, спираючись на неприязні стосунки між Горською та її свекром, прийняло версію, що це він убив художницю, а потім наклав на себе руки. Це викликало багато критики, насамперед від рідних і друзів Горської та Зарецького (Віктор Зарецький на допиті не відкидав офіційну версію, але потім її заперечив). Слідству закидали поверховість, недостатність доказів, ігнорування суперечностей. Казали, що за Горською стежили — адже вона була активною учасницею дисидентського середовища, брала участь у протестних ініціативах, наприклад, із дослідження поховань жертв репресій 1930-х років у Биківні. Так поширилась ідея про те, що Горську вбили радянські кадебісти. Але хоч сьогодні це й основна версія в інформаційному просторі, важко не помітити, що принаймні у вільному доступі немає виразних, незаперечних фактів на її користь. Тож убивство залишається загадкою.

Ця трагедія, звісно, стала сильним ударом для Віктора Зарецького. Загибель рідних людей, стрес, збурення шістдесятницького товариства, «увага» від радянських спецслужб — художник почувався психічно вкрай погано. Враження від тих страшних днів відбилися на низці його картин різних років. Це насамперед моторошні портрети Алли Горської в містичному й дещо гротескному оздобленні. Роботи справляють емоційно важке враження (мабуть, тому їх рідше можна дець

побачити), але водночас вони вельми потужні: цікаві формально, чуттєво насичені, сміливі, парадоксальні, психоделічні. Думаю, маємо один із прикладів, коли митець з осердя шістдесятницького канону виходив за межі цього канону. Пропонував альтернативні (передусім патетиці, національній міфології, технічному спрощенню, архаїзації, тотальній етизації риторики) рішення, але ґрунтувався при цьому на шістдесятницькій-таки спадщині. Багато в чому Зарецький тут близький до практик пізнішого неофіційного, андеграундного мистецтва УРСР, але, як на мене, лінія містики і психоделу так яскраво продовжена не була.

Роботи із серії, присвяченій Горській, ілюструють ще один момент. Очікувано склалося, що яскрава, політично активніша Алла Горська після загибелі стала символом — середовища, опору, культурних тенденцій тощо. Віктор Зарецький на її тлі часто інформаційно «губився». Власне, поставав здебільшого як «чоловік Горської» (іронія долі: за даними слідства, опублікованими істориком Сергієм Білоконем, батько Зарецького буцімто закидав, що Горська в його сина «вкрала талант»). Що ж, з одного боку, це свідчить, що подібні «затіннення» працюють у нашій культурі гендерно не лише в напрямку від чоловіка до жінки, а часом

творчості Зарецького. А проте вони не просто з'явились, а стали однією з домінант. Навіть пошук картинок в інтернеті за запитом «Зарецький» дає насамперед саме його «сецесію». Не дивно, що ця частина робіт рясно представлена й на виставці в музеї Шевченка. Мені «сецесійний» блок Зарецького видається менш вигадливим, одноманітнішим, ніж інші його речі. Проте й тут є яскраві твори, особливо на перетині різних тенденцій (скажімо, «Міський пейзаж» 1980-го чи портрети Василя Стуса), де, приміром, з-під блискучих імітацій чи то постмодерного, чи запізнитого «українського Клімта» раптом прозирає формалізм шістдесятих (сецесія, побачена через «авангардизм» — це вже концептуально) або жак сімдесятих.

Коли я виходив із виставки, у холі музею був концерт, теж у рамках програми «Віктор Зарецький 100» — і музикантку везли на такій собі платформі. А на подвір'ї дві веселі жінки питали мене, чи не мені тут встановлено пам'ятник без підпису. Я охоче погодився, що мені. Був день народження Катерини Білокур. Сподіваюся, така мозаїка сподобалася б художнику Зарецькому.

і навпаки; з другого — хіба від такого врівноваження набагато легше? Роботи Віктора Зарецького нічим не слабші за твори Алли Горської, особливо в плані різноманітності форм і стилів, самобутності ходів — тут узагалі з-поміж усього класичного шістдесятницького кола не просто знайти рівного йому. І такі виставки, як нинішня, роблять найбільше для виходу з тіні спадщини Зарецького.

Коли Віктор Зарецький подолав особисту кризу початку 1970-х років (яка відбувалася паралельно з масштабнішою кризою — репресіями проти його покоління), його пізніша творчість загалом рухалась у двох напрямках. По-перше, переосмислення, синтезування того, що художник робив раніше — «шістдесятницьких» та реалістичних рішень. По-друге, несподіваний «хід конем», яким стали сецесійні стилізації. Клімтоподібні картини, принаймні на поверховий погляд, абсолютно не вписуються в попередні тенденції

Хліб в українських культурних проявах: космізм символіки і приватні історії

Ольга Петренко-Цеунова, Київ

Фото авторки

Так цінно, що сучасні українські інституції працюють над вибудовуванням і наголошенням тяглості нашої культурної традиції. Це хочеться вітати й висвітлювати. Саме такою була і виставка в Українському домі із короткою назвою «Хліб». Ідучи на неї, можна було встигнути порозмислювати про символіку Євхаристії і про жертв Голодомору, про пшеничні поля як основу нашого національного пейзажу і про охоплене вогнем збіжжя в нинішній війні. Усе це на виставці було, як і багато іншого.

Обряд

Хліб в українській культурі має стосунок буквально до всього. Як хату закладають, сіють, урожай збирають, сватаються, одружуються, святкують народини, христини, вхідчини, поминають померлих — ніщо не минає без хліба. Тому значну частину виставки побудовано на обрядовості — календарній і родинній.

Хліб у зимових традиціях — і калита на Андрія, і колосся в дідуху, і посівання на Новий рік, і споживання куті, і калач, яким накривають полумисок зі стравою, і святкові медяники і пряники, пиріжки й пампухи, якими пригощають колядників і посівальників, і книш на покуті, й обрядові хліби — корочун, «Василь» і «Маланка». Різдвяні обряди — це багатшарова система символічних практик, що поєднують і магічні, і соціальні функції, від віщування багатого року до оглядин перед майбутнім сватанням.

Весна — час воскресіння і згадування померлих. В Україні існував окремий вид випічки для поминальних субот — книш або «хліб із душею», кругла паляниця з маленькою булочкою-хлібенятком зверху. Якщо помирав парубок чи дівчина, котрі не встигли відгуляти весілля, перед труною несли коровай. На вшанування померлих дітей і насильницьки вбитих випікали житній хліб і лишали в полі чи на підвіконні — на межі. Віддавна хліб був способом дбати і згадувати про тих,

хто залишив цей світ. Включно з паскою, зрештою.

У літній обрядовості хліб співвіднесений із солярними символами, від язичницького сонцепоклонництва до винниченківської сонячної машини, що перетворює все на хліб. Адже сонце й наполеглива праця хліборобів — запорука майбутнього врожаю.

Осінь у традиційній культурі — пора жнив із подякою землі за щедрість і пора весіль. І там і там не минає без хліба. Найвеличніший обрядовий хліб — коровай — символізований на всіх етапах: замішування і випікання (неодмінно за участі щасливих у шлюбі жінок), віщування долі за тим, як піднявся коровай, і розподіл між гостями — з віддаванням «підшови» (низу короваю) музикам. Хліб в осінніх обрядах — про циклічність життя, завершення одного етапу і початок іншого — і календарного, і життєвого.

Усі ці історії (і багато інших) у просторі виставки розказані метафорично, інтуїтивно й талановито. Це не каталог різноманітних подробиць, а ніби історія роду, до якої відчуваєш свою причетність. «Весна приходить, як тихий поклик... Кожен обряд і святкова дія весняного циклу нагадує про перемогу життя над холодом і темрявою», — пишуть організатори, і кожен може вкласти в це свої сенси. Власне, так і роблять: відвідувачі спинаються біля експонатів — давніх знарядь праці чи новітніх витворів мистецтва — і подовгу розказують одне одному власні історії, спогади дитинства, родинні легенди, пов'язані з хлібом. Виставка добудовується в цій співдії простору з реципієнтами, перформативно.

Терор

Ще більше приватних історій лунає в залі «Пам'ять». У ній — про приватні спогади й колективну пам'ять, пам'ять землі та включеність у загальний плин національної історії, що дає стійкість і надає сенсу продовженню боротьби. «Щоб прорости, зерно має впасти в землю», — ці слова, як

вважається, сказав Роман Шухевич, командир армії нескорених, що веда свою приречену, але необхідну боротьбу.

У цій залі немає естетизації хліборобського життя. Натомість тут — суворі лики селян, що були закріпачені в комуністичному «раю», загнані в колгоспи й позбавлені можливості отримати паспорт і виїхати із села. Тут немає героїчних комбайнерів і ланкових, яких виставляла на щит радянська ідеологія. Натомість у кількох полотнах — розмови про цінність хліба між дідусем і юнаком («Розмова про хліб» Віктора Зарецького), між матір'ю і хлопчиною («Мати й дитя» Алли Горської). Хліб — це тяжка мозоль на праця, піт і кров, і вбивства за п'ять колосків (Алла Горська, Віктор Зарецький, Борис Плаксій, панно «Земля», 1968).

На стіні надрукований вірш Василя Стуса «Йй-богу, страшно в цьому світі жити, щодня на хліб насущний заробляти...». До нього підходять старші школярі й читають уголос по рядку. Вони за віком галасливі, смішливі і скептичні, але їх таки привела сюди вчителька (спасибі їй). Вони фотографуються біля картин, а потім підходять до кримінальної справи Олексія Сорокіна й зупиняються мовчки. Це єдина виявлена на сьогодні справа, у якій речовим доказом були шматки хліба часів Голодомору: чоловік стверджував, що зберігав їх як пам'ять, щоб розповісти доньці. Шматки хліба були загорнуті в записку: «Тут зберігається зразочок хліба, який їли селяни навесні 1932 року. Ми, кияни, поки ще маємо хліб і порівняно не пухнемо з голоду, хоча недоїдаємо страшно. Який страшний голод! Зразочок селянського хліба до цього додаю. Склад цього хліба мені не відомий. Це зразочок для нашого повчання». Ці фрагменти стали речовими доказами в справі проти 64-літнього Сорокіна, регента хору Байкового кладовища, заарештованого 1941 року у звинуваченого в «антирадянській агітації».

Школярі-підлітки збентежено питають у вчительки, як це розуміти. Вона водить пальцем по стіні й читає їм із постанови

сержанта КДБ, де чорним по білому написано (звісно, російською): «два шматочки хліба додати до слідчої справи».

— За два шматочки? А я сьогодні в ідальні три взяла, — каже одна з дівчат розгублено.

Полікультурність

Особливо трепетно, що куратори виставки «Хліб» говорять про українську культуру не ексклюзивно, а інклюзивно, надаючи голос і іншим народам, що мешкають на теренах України і привносять власні традиції до спільного національного полотна буття.

Відвідувачі можуть дізнатися про обрядовий хліб євреїв-ашкеназі, який є центральним маркером сакрального часу, переходу від буднів до свят, від щоденного до священного. Хліб закріплює ритуальний порядок спільноти, втілює акт благословення і постає матеріальним носієм пам'яті й ідентичності: від шабатних хал до особливих круглих хал на свято Ново-

го року — Рош га-Шана, від прісної маці на Песах до софганії — символу Хануки.

Уруми й румеї, яких російська імперська влада силоміць переселила з Криму в Надазов'я, належали до аграрної культури, тож хліби різної форми й у них є неодмінним атрибутом більшості обрядів: зустріч гостей, перевірка готовності господарів до посівних робіт, ворожіння і зняття вроків, закликання дощу, задоволення мишей... У Чистий четвер уруми й румеї печуть особливі великодні хліби — псатирі у формі хреста й тернового вінця, які вживають до Вознесіння. Василюпіта румейською (або ж ахчепіта урумською) — ще один обрядовий хліб із монетою всередині, який господар розділяє на Новий рік.

Третя розповідь — про кримських татар і фурун, спеціальну піч, призначену насамперед для випікання хліба та інших виробів із тіста. Фурун розташовувався на подвір'ї і був не лише господарською спорудою, а й місцем спілкування, де збиралися жінки з навколишніх будинків, спілкувалися, співали.

Мистецтво

Про універсум і символізм хліба — буденного й ритуального — найповніше розкаже мистецтво. Організатори виставки використали його потенціал на максимум. Давнє утилітарне мистецтво — у тисячолітніх жорнах, посудинах і лопатах вітряків. Народні анонімні витвори — у вигляді ікон, квіткових розписів печі й різноманітні шишок на короваях. Авторське — класичне й сучасне. Панно із соломки, наївні картини й реалістичні полотна, різьблення, стилізовані посудини з коноплі, символічні хлібини з річкових каменів...

Особливо багато жінок-мисткинь. Гуаші й акварелі з 1930-х Параски Василенко, Ганни Бриж і Мотрі Кузьменко, рослинні мозаїки Галини Самутіної та інкрустації соломкою Ніни Саєнко, «Хліб» Тетяни Яблонської, Ади Рибачук і Мирослави Ягоди, серія робіт із сільського трибу життя Ганни Шабатури, наїв Єлизавети Миронової і Марії Примаченко, ка-

талог видів хліба кульковою ручкою Лади Вербіної, сучасні рефлексії про пам'ять Голодомору Лії Достлевої та Ірини Вишневської, театральний проєкт Ольги Штейн, ризоматичні корені пшениці Діани Біліченко... Жінка знає цикл життя не з абстракції, а з досвіду тіла й щоденної праці: зерно — чекання — дозрівання — плід. Тому для багатьох мисткинь хліб — не предмет побуту, а образ життя, відповідальності й безперервності.

Багато робіт походять із 1960-х, навіть на поверсі з обрядовістю, і це створює якийсь тютюнниківський дух занепаду села, приреченості традиції в сьогоденні, про яку можна говорити лише в минулому часі. А проте обабіч — роботи 2025 року і старовинні ікони XVII–XVIII століть із приватних колекцій, що разом добудовують історію про тяглість, у яку входиш, як у річку.

РЕЦЕНЗІЇ

Чому Летиція Кур'ята збрехала про батька своїм вигаданим коханцем?

Курико Віра. Летиція Кур'ята та всі її вигадані коханці, яким вона збрехала про свого батька. — К.: Лабораторія, 2025. — 224 с.

У сучасній українській літературі, що дедалі частіше обирає мову прямого свідчення для оповіді про досвід війни, дебютний роман Віри Курико привертає увагу своєю «інакшістю». Це текст, який не деконструє травму, а радше обставляє її декораціями, перетворюючи болісну реальність на серію семи майже правдивих казок. Навіть назва роману — довга, химерна, майже барокова — одразу задає правила гри: перед нами історія про фальсифікацію пам'яті як єдиний доступний механізм самозбереження.

Головна героїня, Летиція Кур'ята — це персонаж, виліплений із дефіциту. Її батько, Дмитро, присутній у тексті переважно як фігура замовчування або джерело тривоги. Він — ветеран, який «чи то зник, чи то емігрував на той світ, чи навіть перетворився на качку». А сама присутність батька вдома маркована не затишком, а «запахом порошу та відчаю». Коли він намагається говорити, замість

слів із грудей вириваються звуки війни — постріли та вибухи, від яких усі інші хочуть затулити вуха.

Курико майстерно працює з образом «батька на війні» через побутову містику — і це насправду приваблює читача. Поле битви тут переміщується у звичайну кухню, а нічні чергування матері в полі з телефоном — її власною війною. Це життя на межі реального й ірреального, де мати «воює» з демонами самотності, чекаючи на один короткий дзвінок свого чоловіка-військового. Авторка фіксує важливий психологічний зсув: війна для родини

Кур'ят — це не звичайна подія, а стан, що триває десятиліттями. «Ця війна — війна-факультатив. Можна було б і не йти, втекти, відмовитися. Але тато зі школи відмінник».

Проте до чого ж тут численні коханці Летиції Кур'яти, яким цю правду про батька вона не наважувалася розповісти?

Структурно роман поділений на «брехні» — епізоди взаємин Летиції з різними чоловіками. Кожному з них вона згодує нову версію своєї біографії. Для чого? Читач впізнає тут шехерезадину стратегію: розповідати казки, щоб відтермінувати смерть — або, у випадку Летиції, відтермінувати справжню близькість, яка лякає своєю вразливістю. Вона маніпулює власним прізвиськом, змінюючи Кур'яту на Гуляй-Непокору, наче намагаючись скинути із себе родове прокляття, але врешті повертається до коріння, дізнавшись, що її прізвисько — це насправді спадок прабаби, яка сама колись виховувала сина без батька й дала йому своє прізвисько.

Цікавим є вплетення реальних культурних кодів у фікційну тканину. Постать поета-шістдесятника Миколи Холодного, чий «Вірш, якому не придумаєш назви» стає для героїні лейтмотивом, додає роману інтелектуальної вертикалі. Холодний у Курико — це такий собі символ «людини з обпеченим обличчям», яка завжди стоїть до світу вцілілою стороною. Пошуки його занедбаної квартири в Острії, де поет помирав у самотності, стають для Летиції дзеркалом її власної невлаштованості: вона шукає в чужих біографіях відповіді на питання, які боїться поставити своїм близьким.

З особливою точністю авторка вибудовує жіночий світ роману через побутову антропологію та матеріальні речі. Курико міркує про макіяж: добрий, легкий макіяж на жінках покоління її матері — це ознака «втікачки», жінки, яка зуміла вирватися з буденності й зажити для себе. Натомість відверто поганий макіяж видає тих, хто обтяжений господарством та вічними обов'язками.

Хочеться звернути увагу й на концепцію «funeral-season»: героїня Віолетта стає для Летиції провідницею у світ, де одяг свідчить про готовність зустріти смерть за рогом, навіть якщо ти просто вийшов по подвійну каву з молоком — уже звичні, хоч і, на перший погляд, абсурдні контрасти сьогодишньої України. Це не обов'язково чорний колір, а демонстрація готовності до зустрічі: у довгих рукавах, куди можна сховати обличчя, або светрах, у які можна загорнути кожного, кого любиш. «Мусиш бути сліпуча — як смерть», — каже Віолетта, і в цій фразі зосереджена певна філософія життя під час війни: бути настільки красивою, щоб смерть на мить завагалася.

Центральною візуальною точкою стає червона сукня, подарована Віолеттою — пишна, обплетена чорними трояндами. Коли Віолетту вбиває російська ракета, Летиція в розпачі перериває шафи, але не знаходить нічого гідного — чорні сорочки та штани здаються занадто дрібними для такої втрати. Тільки згодом вона згадує про червоний подарунок — і тут Курико виходить на територію глибокої екзистенційної проблеми: як поєднувати красу, життя і неминучість фіналу, коли паралельно існує війна та нескінченний funeral-season.

Фінал роману — це акт роззброєння. Коли «вигаданий чоловік, якого не обрала мама», виявляється ілюзією, а реальний батько перед черговим виходом на фронт нарешті складає вдома піч, Летиція приходить до своєї першої правди. І текст цей насправді є одою батькові, яка написана через одвічні заперечення.

Це визнання того, що любов може звучати як «постріл, вибух і зойк», може бути беззвучною та незграбною, але вона не перестає бути любов'ю. «Найбільше у світі я боялася, що мій батько мене ніколи не любив. Але він любив. Як вже він умів. Найбільше у світі я боялася, що я не люблю свого батька. Але я любила. Як уміла», — говорить Летиція. Авторка через свою героїню дякує батькові за його

мовчання, яке зрештою заговорило через її власну хоробрість.

Це напрочуд вчасна книга. Вона про те, що ми всі зараз трохи Летиція: вигадуємо історії, щоб не збожеволіти, ретельно підбираємо сукні й чекаємо, коли всі «підники» повернуться, щоб у домі нарешті стало тепло.

Олександра Мележик, Київ

Легідна українізація Америки: про що роман «Українець Джонатан і двадцять сім мерців»

Українець Джонатан і двадцять сім мерців / Віктор Шепелєв. — Чернівці: «Видавництво — XXI», 2024. — 224 с.

«Українець Джонатан і двадцять сім мерців» — дебютний роман програміста, військовослужбовця ЗСУ та харків'янина Віктора Шепелєва. Головний герой Йона, або ж українець Джонатан Зелений, — нащадок українських емігрантів в Америці, які зуміли прижитися на нових землях, а найголовніше — зберегли власну ідентичність. Йону стрічає безіменний оповідач, який, власне, і переказує все почуте від американського українця нам, читачам. Рамка тексту така: є оповідач та слухач — українець на американських землях, який давно вкорінився, та українець, якого занесло в Америку бажання пригод.

«Українець Джонатан і двадцять сім мерців» — це 27 історій про родину Зелених, де, звісно, є мерці, але вони мають далеко не ключове значення. Важливіми тут є долі представників роду, а також кількох інших українських родин — Безжурних і Кіциків, які оселилися поруч і створили село Горобці на американських теренах, в окрузі Чаттагучі штату Джорджія. Йона та його слухач працюють у яблуневих садах Зелених, прово-

дять осінь разом, і час од часу старий розповідає історії про Зелених і мерців.

Перша інтрига роману: що це за мерці й чи не є часом Йона серійним убивцею? У процесі взаємодії оповідача і слухача ми нібито відкидаємо ці підозри, але вже ближче до кінця книжки розуміємо, що Йона десь прорахувався, бо, здається, мерців лише 26. Може, наш наївний слухач стане наступним мерцем? Або ж сам Йона перекаже історію свого роду й піде у вічність? А ким є Йона? Це колишній військовий кухар, який на старості літ працює у яблуневих садах і випадковому мандрівникові з України розповідає безліч історій про свій рід. Навіщо йому це? З одного боку, Йона прагне поділитися історією, зберегти пам'ять про своїх предків. З другого — він нібито місцевий байкар і міфотворець, який обрамляє історії про своїх родичів у майстерні оповідки, де не розбереш, що правда, а що вигадка. Тобто оповіді Джонатана — це місцева міфотворчість, чи пак новий український фольклор, який в усному форматі існує в сучасній Америці.

В анотації книжку називають грою у великий американський роман. Тобто ще до читання очікуємо, що текст описуватиме широке полотно реальності й долі

багатьох людей та виражатиме особливості американської нації. Шепелеву вдається ця літературна гра: озброївшись сатирою і гротеском, він розповідає про США, у нього це міфічні ЗША (З'єднані Штати Америки), де коїться безліч подій: американська депресія, впровадження сухого закону, розвиток німого кіно, Друга світова тощо. Через окремі оповідки перед нами постає розлога картина американського буття очима чоловіка зі збереженою, але і трансформованою ідентичністю українця. Очевидно, Йона відрізняється від його слухача — сучасного українця, який мешкає на батьківщині, а водночас його українськість така виразна, навіть у дечому гротескна, і разом перемежована американськими культурними елементами. Йона з родиною завзято святкують День мертвих, який споконвіку відзначали різні етноси центральної Америки.

Із книжкою «Українець Джонатан і двадцять сім мерців» цікаво міркувати про асиміляцію, до якої вимушено вдаються українці за кордоном. А ще — про взаємодію імперії та колонії. Новітня американська нація, яка утворилася головною з вихідців із Європи, апропріювала традиції та звичаї місцевих етносів, які стали ізгоями в новому суспільстві. У романі Шепелев сатирично зображає те, як українці поселяються на чужинських американських землях і теж нібито колонізують місцевих мешканців — наприклад, українізують деякі племена індіанців. Окрім того, цікаво спостерігати за тим, як трансформується ідентичність родини Зелених: Йоні не чуже класичне американське споживацтво й харчування консервами. Водночас йому вдалося зберегти зерно українськості в собі й фундаментальний погляд на речі, характерний для українців. Шепелев багато кепкує над нашими стереотипними уявленнями про себе та світ, і з цього виходить цікаве читво.

Наостанок, роман Шепелева звучить актуально у зв'язку з великою війною

з росією, адже безліч українських сімей виїхало за кордон, щоб урятуватися від війни. Хай би ж їм вдалося зберегти бодай децицію ідентичності, як вдалося Зеленим!

Наталія Колегіна, Дрогобич

Книжка для повільного читання і холодних вечорів: меланхолійна історія реального священика

Галина Пагутяк. Тісні люде. — Львів: Локальна історія, 2025. — 336 с.

Мозок сучасної людини звик до швидкого темпу і яскравих сюжетних поворотів, проте новий роман Галини Пагутяк «Тісні люде» пропонує трохи зупинитися в цьому нескінченному інформаційному шумі: текст іде іншим шляхом — повільно, як туман, що осідає в бойківських горах осіннього вечора. Це перша художня книжка видавництва «Локальна історія», яка насправду є локальною історією, витягнутою з архівних документів польського Перемишля.

Галина Пагутяк на сторінках книжки розгортає життєпис реального священика Петра Мудрака з першої половини XIX століття, нагадуючи, що Бог знає всіх поіменно, а ми, живі, маємо іноді згадувати тих, кого вже давно ніхто не пам'ятає. Проте не варто думати, що «Тісні люде» — це біографія та історичний роман у класичному сенсі. Це радше екзистенційна сповідь старого чоловіка, який оглядається на прожите життя і не намагається когось виправдати або дати оцінку.

Сама назва «Тісні люде» натякає не на брак простору, а на внутрішню затиснутість, у якій доводилося жити галичанам у XIX столітті. Петро Мудрак не боїться визнавати свою слабкість: те, як після смерті близьких став шукати розради в горілці, бо від горілки йому легше стало. Його життя — суцільна тріщина між церковним каноном і живою, часто грубою людською природою. Мудрак каже про себе: «Я не дуже строгий пастор», — і в цій фразі ховається ціла філософія прийняття людської недосконалості. Він бачить гріхи інших, але не поспішає кидати камінь, бо й сам має гріхи, — однак чи робить це його поганою людиною?

Сюжет побудований як монолог Петра, натхненний стилем польського письменника Веслава Мислівського: отець, відправлений на пенсію через «аморальність», згадує своє життя в Урежі та навколишніх селах. Це не лінійна оповідь, а потік спогадів, де теперішнє переплітається з привидами минулого. Духи покійних родичів і селян підступають до плебанії, реальніші за живих — дідича, корчмаря чи сусідів.

Оповідують читачеві тут про різне: і про тифус 1847-го, коли Петро почав пити щодня, і про шлюб із 15-річною Терезою, і про смерть дружини, доньки і брата Ісаака, і навіть про містично-детективну пригоду в монастирі. Пагутяк занурює в мікросвіт кількох сіл — Урежа, Нагуєвичів, Волошинова, Підбужа — з їхніми похмурими реаліями: епідемія холери 1831-го, коли село спалювало

опирів, а священики боялися ховати померлих; дитячі пологи 12-річної наймички в школі від господаря; самогубці, яких не ховають на цвинтарі.

Це дуже меланхолійне письмо. Час тут не біжить, а тягнеться, як у того, хто вже нікуди не поспішає: «У мене темпус не фугіт. Хіба встав і думаєш, аби скорше вечір настав і аби ніхто мені не докучав», — каже наратор. Петро Мудрак почувається «пустою шкаралупою від яйця», з якої вже нічого не візьмеш, і в цьому знаходить дивний спокій.

Атмосфера тут надважлива: книжка пасує до холодної осені чи зимових вечорів, особливо коли за вікном страшний вітер. Пагутяк змальовує Галичину XIX століття не романтизовано, а правдиво — з холодною вологістю гір, запахом тютюну й горілки, скрипом коліс фіри в болоті та мишами в дзигарі. Особливий магнетизм роману тримається на його мові — соковитій, «непричесаній» і живій. Пагутяк не намагається підігнати мовлення героїв під стерильні літературні норми, натомість вона майстерно реконструює галицький діалект XIX століття.

Особлива цінність роману в тому, що він показує життя як воно є, без категоричного поділу на чорне та біле. Авторка зазначає в останньому розділі, що «написала роман, який можна було написати в XIX столітті, але не було написано. Зате було написано «Люборацьких» і «Хмари». Правда, у реалістичній манері, але ставку тодішні письменники робили на те, що особистість формує середовище. Воно ж її перетворює на героїчну, аморальну чи деградує. Почасти це слушно, але надто спрощено, бо кожна жива істота є цілим Всесвітом, і її поведінку також визначають гени». У процесі читання переконаємося, що кожне життя — це і є окремий роман, який варто наповнювати сенсами, аби сторінки цього тексту не були пустими.

У цій останній главі Пагутяк описує своє «детективне розслідування» в архівах Перемишля, де сталося відкриття до-

кументів про Петра Мудрака — полеміка про будівництво церкви, справа про аморальність. Вона розкопує родовід і пише про те, як тоді ставали священниками, як одружувалися попівські діти; а також згадує нащадків, таких, як Юліан Мудрак, видатний економіст і громадський діяч, співзасновник товариств, емігрант до США.

На своїй фейсбук-сторінці авторка попереджає, «що книга точно не для тих, хто в запалі юності у 1990-ті й пізніше кепкував із класичної української літератури і створював ідолів постмодернізму».

Проте їй здається, що «потрохи доростає нове покоління, яке намагається пізнати своє коріння і втамувати духовний голод справжнім хлібом, а не культурним фаст-фудом, виробленим суто для комерції».

Тож нехай читач буде готовий до серйозного читання тексту без виразної динаміки чи хепі-енду, але з численними міркуваннями про самотність, привидів минулого, смерть і сенси. Бо тільки сповільнившись, можна відчути вогке гірське повітря Урежа, навіть перебуваючи за сотні кілометрів від нього.

Олександра Мележик, Київ

MINISTERSTVO
KULTURY

„Український журнал“ www.ukrjournal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 1–2 (180), 2026, рік двадцять перший
Видано у Празі; подано до друку 20 липня 2026 року; видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту),

Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланін; Київ – Юлія Озен;

Коректор: Надія Іздрик;

Верстка: Ондра Гулеш; дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862

